

I n d e k s 3 8 1 5 4 3 ■ I S S N 0 1 3 7 - 7 2 7 2

WOJSKOWY PRZEGLĄD PRAWNICZY

STYCZEŃ-MARZEC ■ W A R S Z A W A 2025

ROK XCVIII
1
[313]

Indeks 381543 ■ ISSN 0137-7272 ■ Egz. bezpłatny

WOJSKOWY PRZEGŁĄD PRAWNICZY

STYCZEŃ-MARZEC ■ WARSZAWA 2025

1
[313]

R A D A P R O G R A M O W A

Przewodniczący
Członkowie

Dariusz Korneluk
prof. dr hab. Sorin Alamoreanu
gen. bryg. SG dr Piotr Boćko
prof. dr hab. Katarzyna Chałubińska-Jentkiewicz
Alexandre Ferreira Baptista Coelho
gen. bryg. dr Dariusz Czekaj
prof. dr hab. Katarzyna Dudka
Veronika Húšťová
ppłk dr Wińczysław Jastrzębski
płk Tomasz Kajzer
dr Krzysztof Karsznicki
dr Mykola Khavroniuk
płk dr Bartosz Klepczyński
płk Tomasz Mackiewicz
dr hab. Piotr Milik, prof. ASzWoj.
dr hab. Eugeniusz Moczuk, prof. PRz
prof. dr hab. Marek Mozgawa
dr Krzysztof Mucha
prof. dr hab. Hanna Paluszkiewicz
płk Anatol Sawa
prof. dr hab. Maciej Szostak
Bohdan Telefanko
dr hab. Marzena Małgorzata Toumi, prof. ASzWoj
płk dr n. med. Radosław Tworus

K O L E G I U M R E D A K C Y J N E

Redaktor Naczelny
Członkowie

dr Krzysztof Wójcik
Zbigniew Badelski
Małgorzata Duszyńska
Agnieszka Goździk
Ireneusz Szelaąg

WYDAJE
PROKURATURA KRAJOWA

Adres Redakcji:
02-676 Warszawa, ul. Postępu 3
tel. 22 12-51-189

e-mail: redakcja.pk.wpp@prokuratura.gov.pl

Druk, skład i korekta
Centrum Poligrafii sp. z o.o., www.jakubiccy.com.pl

Wersją podstawową (referencyjną) czasopisma jest wersja papierowa.
Artykuły i recenzje w „Wojskowym Przeglądzie Prawniczym” nie mają
charakteru urzędowego, lecz są wyrazem poglądów ich autorów.

WOJSKOWY PRZEGLĄD PRAWNICZY KWARTALNIK

STYCZEŃ-MARZEC ■ WARSZAWA 2025

WYDAJE PROKURATURA KRAJOWA

SPIS TREŚCI

DR AGATA ZIÓLKOWSKA

adiunkt w Katedrze Prawa
Karnego WPiA UMK
w Toruniu

*Niezłożenie przysięgi wojskowej a odpowiedzialność
karna z tytułu odmowy wykonania obowiązku
wynikającego ze służby wojskowej (art. 341 k.k.)*

5

KPT. RAFAŁ PYZA

Szef Sekcji Wychowawczej
w 10. Warszawskim Pułku
Samochodowym

*Postępowanie w sprawach o przestępstwa ścigane na
wniosek dowódcy jednostki wojskowej w kontekście
odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierzy*

23

DR KONRAD WNOROWSKI

asesor Prokuratury
Rejonowej Białystok-Północ
w Białymstoku

*Korpus obrony cywilnej i jego współdziałanie
z Siłami Zbrojnymi w świetle ustawy
o ochronie ludności i obronie cywilnej*

44

DR JAROSŁAW DOLNY

wykładowca Wyższej Szkoły
Kształcenia Zawodowego we
Wrocławiu, radca prawny

**DR BARTŁOMIEJ
SZYPROWSKI**

prokurator Prokuratury
Okręgowej Warszawa-Praga
w Warszawie

*Prokuratura polska w Generalnym Gubernatorstwie
w okresie okupacji niemieckiej 1939–1945* **60**

DR TOMASZ SZCZYGIEL

Wydział Prawa
i Administracji, Uniwersytet
Śląski w Katowicach

*Pułkownik Kryspin Mioduski
– żołnierz, prawnik i kodyfikator*

98

*Nieżłozenie przysięgi wojskowej
a odpowiedzialność karna z tytułu odmowy
wykonania obowiązku wynikającego
ze służby wojskowej (art. 341 k.k.)*

*Failure to take the military oath and
criminal liability for refusal to perform
an obligation resulting from military
service (article 341 of the penal code)*

S T R E S Z C Z E N I E

W artykule¹ przedstawiono problematykę związaną z odpowiedzialnością prawną (w tym przede wszystkim karną)² żołnierza ponoszoną z tytułu niedopełnienia przez niego obowiązku wynikającego ze służby wojskowej w postaci odmowy złożenia przysięgi wojskowej. Warto podkreślić, że przysięga wojskowa jest jedną z najważniejszych ustawowych powinności, jakie na początku swojej służby wojskowej każdy żołnierz musi dopełnić. Jest swoistym zobowiązaniem żołnierza wobec Ojczyzny, dlatego ustawodawca w kolejnych aktach prawnych konsekwentnie zabezpieczał i nadal zabezpiecza jej wykonanie, wskazując przy tym także na jej uroczysty (ceremonialny) wymiar. Z tej też przyczyny odmowa złożenia przysięgi wojskowej pociąga za sobą określone konsekwencje prawne, tj. karne, dyscyplinarne, a także służbowe.

W publikacji wskazano również na normatywny charakter przysięgi wojskowej oraz przedstawiono szeroką argumentację związaną z jej obligatoryjnym wymiarem. Przeprowadzona analiza problemu pozwoliła także na sformułowanie postulatów de lege ferenda wobec treści przepisu art. 341 k.k.

Słowa kluczowe: przysięga wojskowa, ceremoniał wojskowy, żołnierz, czynna służba wojskowa, obowiązek wynikający ze służby wojskowej, obligatoryjność przysięgi wojskowej, normatywność przysięgi wojskowej

¹ Dr Agata Ziółkowska – adiunkt w Katedrze Prawa Karnego WPiA UMK w Toruniu.

² Kpt. Rafał Pyza – Szef Sekcji Wychowawczej w 10. Warszawskim Pułku Samochodowym.

I. Wstęp

Wśród ogółu powinności podejmowanych na rzecz państwa występują – wynikające z faktu przynależności do kolektywu wojskowego – tzw. powinności żołnierskie, określane mianem obowiązków. Źródłem tych obowiązków mogą być przepisy prawa, normy regulaminów, ustalenia organizacyjne czy zasady życia wewnętrznego przyjęte w określonej jednostce wojskowej, bez znaczenia jest to, czy je sformalizowano, czy też nie; ważne natomiast, by konieczność ich wykonania była powszechnie wiadoma. Wśród katalogu obowiązków wojskowych niektóre z nich mają charakter powtarzalny i cykliczny (np.: poszanowanie rozkazów, obejmowanie kolejnych stanowisk służbowych, oddawanie honorów), inne zaś cechuje jednorazowość (np. obowiązek złożenia przysięgi wojskowej). Niezależnie od tego ich prawidłowe wykonanie za każdym razem zabezpiecza odpowiedzialność prawną wyznaczająca zakres konsekwencji prawnych z tytułu braku realizacji przez żołnierza obowiązków wynikających ze służby wojskowej. W zależności od rangi uchybionego obowiązku wojskowego w grę może wejść zarówno wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna (normowana przepisami działu XIII ustawy z 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny³), wojskowa odpowiedzialność służbowa (art. 128 ust. 1 pkt 11 u.obr.O. i art. 146 ust. 3 u.obr.O.), jak i wojskowa odpowiedzialność karna (ujęta w części wojskowej ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny⁴).

Przykładem takiej powinności, której realizację ustawodawca zabezpieczył nie tylko w drodze dyscyplinarnej, służbowej, ale także (a może i przede wszystkim) karnej, jest obowiązek złożenia przysięgi wojskowej. Przysięga wojskowa stanowi bowiem jeden z najważniejszych i zarazem najdonioślejszych momentów z życia każdego żołnierza. Jest ona wyrazem najwyższego zobowiązania żołnierza wobec państwa i narodu⁵, dlatego jej złożenie następuje w uroczystej formie, ustalonej w ceremoniale wojskowym (art. 12 ust. 3 u.obr.O.)⁶.

O relewancji instytucji przysięgi wojskowej świadczy jej normatywny oraz obligatoryjny charakter, a także wspomniany już fakt co do tego, że jej niezłożenie w sposób bezpośredni wypełnia dyspozycję przepisu art. 341 § 1 k.k. w części penalizującej odmowę wykonania obowiązku wynikającego

³ Ustawa z 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, t.j. Dz.U. 2024 poz. 248 (dalej: u.obr.O.).

⁴ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. 2024 poz. 1965 (dalej: k.k.).

⁵ L. Ratajczyk, Z. Zmyślony, *Geneza polskiej przysięgi wojskowej i tradycje jej składania* [w:] L. Ratajczyk (red.), *Historyczny rodowód polskiego ceremoniału wojskowego*, Warszawa 1981, s. 148.

⁶ Tak też: art. 3 ustawy z 3 października 1992 r. o przysiędze wojskowej, Dz.U. 1992 Nr 77, poz. 386 ze zm. (dalej: u.p.w. z 1992 r.) i art. 3 ustawy z 17 czerwca 1988 r. o przysiędze wojskowej, Dz.U. 1988 Nr 20, poz. 133 ze zm. (dalej: u.p.w. z 1988 r.).

ze służby wojskowej, a także jest podstawą do wyciągnięcia wobec żołnierza konsekwencji służbowych i dyscyplinarnych.

II. Normatywność przysięgi wojskowej

Na przestrzeni lat utarła się praktyka zawierania w aktach prawnych różnej rangi (tj. ustawach, dekretach czy rozporządzeniach) kwestii merytoryczno-technicznych związanych z przysięgą wojskową. Wśród ogółu przepisów dotyczących omawianej kwestii szczególne znaczenie posiadały i nadal posiadają unormowania określające tzw. rotę, czyli tekst przysięgi wojskowej⁷. Okoliczność ta bowiem w sposób bezpośredni przesądza o normatywnym zabarwieniu instytucji przysięgi wojskowej.

Materia dotycząca przysięgi wojskowej na przestrzeni lat była różnie dekretowana w aktach prawnych. Bywało, że tworzyła ona jedynie część składową określonej ustawy (zob. np.: u.obr.O.; a wcześniej: rozp. z 1932 r. i ustaw z 1924 r.). W znacznej większości przypadków zamieszczano ją jednak w oddzielnym akcie prawnym, którego już sam tytuł, brzmiący np.: „ustawa o przysiędze wojskowej” (u.p.w. z: 1992, 1988, 1952 i 1950); „ustawa o rocie przysięgi Wojska Polskiego” (u.r.p.W.P. z 1947 r.) czy „dekret o ustanowieniu przysięgi dla Wojska Polskiego” (dek. z 1944 r.) – w sposób bezpośredni sugerował jego zawartość.

Zakres merytoryczny rot był różny, a zmiany dokonywane w tym obszarze (szczególnie widoczne w latach: 1943, 1944, 1947, 1950, 1952 czy 1988) podyktowane były przede wszystkim sytuacją polityczno-militarną oraz międzynarodową, w jakiej znajdowało się wówczas państwo polskie⁸.

Wspomnieć trzeba, że rot wojskowe wypracowane w czasach PRL-u w znacznej mierze odzwierciedlały ówczesne programy komunistów. Przysięgano w nich bowiem uroczyscie na skrwawioną Ziemię Polską i Naród Polski (art. 1 dekretu z 1944 r.) czy Naród Polski jedynie (art. 1 u.r.p.W.P. z 1947 r., art. 1 u.p.w. z 1950 r. i 1952 r.). Okoliczność ta

⁷ Zob.: dla III RP: art. 12 u.o.o.; art. 1 u.p.w. z 1992 r.; dla PRL: art. 1 u.p.w. z 1988 r.; art. 1 ustawy z 22 listopada 1952 r. o przysiędze wojskowej, Dz.U. 1952 Nr 46, poz. 310 ze zm. (dalej: u.p.w. z 1952 r.); dla RP w latach 1944–1952: art. 1 ustawy z 18 lipca 1950 r. o przysiędze wojskowej, Dz.U. 1950 Nr 36, poz. 328 ze zm. (dalej: u.p.w. z 1950 r.); art. 1 ustawy z 3 lipca 1947 r. o rocie przysięgi Wojska Polskiego, Dz.U. 1947 Nr 52, poz. 267 ze zm. (dalej: u.r.p.W.P. z 1947 r.); art. 1 dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 31 sierpnia 1944 r. o ustanowieniu przysięgi dla Wojska Polskiego, Dz.U. 1944 Nr 3, poz. 13 ze zm. (dalej: dek. z 1944 r.); dla II RP: art. 4 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 października 1932 r. o służbie wojskowej podoficerów i szeregowców, Dz.U. 1932 Nr 89, poz. 747 ze zm. (dalej: rozp. z 1932 r.); art. 7 ustawy z 18 lipca 1924 r. o podstawowych obowiązkach i prawach szeregowych Wojska Polskiego, Dz.U. 1924 Nr 72, poz. 698 ze zm. (dalej: ustawy z 1924 r.).

⁸ Więcej czyt.: B. Szalast, *Teksty przysięgi wojskowej w Polsce po II wojnie światowej* [w:] A. Niewiński (red.), *Przysięga wojskowa. Idea i praktyka. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, Oświęcim 2016, s. 197–208.

wyraźnie różniła te roty od przysięg wojskowych składanych w czasie międzywojennym, kiedy to wierność żołnierską deklarowano: „Panu Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej Jedynemu” (art. 4 rozp. z 1932 r. i art. 7 ustawy z 1924 r.), a także od tekstu przysięgi wojskowej opracowanej w czasie transformacji ustrojowej, którą składano „Ku chwale Ojczyzny, na sztandar [...]” (art. 1 u.p.w. z 1988 r.).

Oprócz tego w przysięgach wojskowych niekiedy wprost akcentowano konieczność walki z niemieckim okupantem (art. 1 dek. z 1944 r. i u.r.p.W.P. z 1947 r.), czy też obowiązek nieugiętego stania na straży pokoju w braterskim przymierzu z Armią Radziecką (art. 1 u.p.w. z 1950 r. i 1952 r.) i innymi sojuszniczymi armiami (art. 1 u.p.w. z 1950 r., 1952 r. i 1988 r.).

Charakterystyczne było również to, że roty – w większości przypadków – wieńczono zwrotem: „Tak mi dopomóż Bóg” (art. 1: dek. z 1944 r., u.r.p.W.P. z 1947 r. i u.p.w. z 1992 r.). W czasie natomiast, gdy taka możliwość nie wynikała *expressis verbis* z tekstu roty (tj. lata 1950–1988), żołnierz składający przysięgę wojskową i tak mógł te słowa wypowiedzieć⁹.

Ideologiczny wydźwięk przysięgi wojskowej złagodzone wraz z uchwaleniem u.p.w. z 1988 r. – i co istotne – od tego momentu nieprzerwanie (tj. w czasie obowiązywania u.p.w. z 1992 r.) aż do dzisiaj (tj. w u.obr.O.) tendencja ta jest konsekwentnie utrzymywana.

Zauważyć również trzeba, że *de lege lata* rotę także wieńczy odesłanie do Boga (w postaci: „Tak mi dopomóż Bóg” – art. 12 ust. 1 u.obr.O.); przy czym żołnierz składający przysięgę wojskową – w zależności od swoich indywidualnych przekonań i zapatrywań – może odstąpić od jego wypowiedzenia (art. 12 ust. 2 u.obr.O.). Rozwiązanie to przejęto bezpośrednio z uprzedniej ustawy normującej w sposób analogiczny przedmiotową kwestię (art. 1 ust. 2 u.p.w. z 1992 r.); i co istotne zarówno kiedyś, jak i dzisiaj żadnych innych wyjątków na tej płaszczyźnie (poza wskazanym) nie przewidziano.

III. Obligatoryjność przysięgi wojskowej

Na podstawie wykładni literalnej przepisów prawa dokonanej w kierunku znamienia czasownikowego poprzedzającego treść roty, stwierdzić należy, że *de lege lata* obowiązek żołnierski polegający na konieczności złożenia przysięgi wojskowej ma wymiar obligatoryjny. W ustawie wskazano bowiem wprost, że: „Żołnierz Sił Zbrojnych składa przysięgę wojskową [...]” (art. 12 ust. 1 u.obr.O.); gdzie słowo „składa” – jako czasownik użyty

⁹ Tak: *Ibidem*, s. 204–205; W. Zarosa, *Przysięga wojskowa. Idea i praktyka. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, red. A. Niewiński, Napoleon V, Oświęcim 2016, s. 208, „Almanach Historyczny” 2019, t. 21, s. 383.

w trybie orzekającym, i to w aspekcie dokonanym – bezpośrednio akcentuje czynność podlegającą bezwzględnej realizacji. Ustawodawca na tej płaszczyźnie nie pozostawił zatem żołnierzowi żadnej dowolności, dobrowolności czy prawa wyboru. Natomiast brak odniesienia tego obowiązku do konkretnego rodzaju służby wojskowej powoduje, że ma on charakter generalny. Zatem dotyczy on wszystkich żołnierzy (bez względu na rodzaj i formę pełnionej przez nich czynnej służby wojskowej) i pod warunkiem, że wcześniej nie złożyli oni przysięgi wojskowej.

Warto również nadmienić, że na przestrzeni lat omawiana kwestia była dekretowana w analogiczny sposób. Obligatoryjność złożenia przysięgi wojskowej za każdym razem bowiem wynikała ze znamienia czasownikowego w postaci „składa”; przy czym – na przestrzeni lat – w aktach prawnych posługiwano się nim na trzy różne sposoby. Używano go albo w treści przepisu zawierającego treść roty¹⁰, albo umieszczono go w innym przepisie niż przepis zawierający treść roty¹¹, albo i jedno, i drugie, tzn. słowa tego używano zarówno w treści przepisu zawierającego treść roty, jak i w innych jednostkach redakcyjnych danego aktu prawnego¹².

Niezmieniony od lat obligatoryjny charakter obowiązku polegającego na konieczności złożenia przysięgi wojskowej wymaga, by wyraźnie zaplanować to przedsięwzięcie przy organizacji szkolenia wojskowego dla nowo wcielonych żołnierzy (tj. osób, które wcześniej nie pełniły/odbywały czynnej służby wojskowej i w związku z tym nie złożyły one jeszcze przysięgi wojskowej). *De lege lata* zatem przedmiotowa konieczność powinna być każdorazowo ujęta w dokumencie określającym tok przeprowadzenia i formę realizacji szkolenia (przedsięwzięcia) wojskowego, który zatwierdza osoba odpowiedzialna za nie (np. w treści tzw. Planu Zasadniczych Przedsięwzięć – dalej: PZP).

Zgodnie z treścią PZP zaplanowaną w nim przysięgę wojskową składają żołnierze realizujący czynną służbę wojskową po raz pierwszy w ramach np.: rezerwy pasywnej¹³ (art. 248 ust. 2 u.obr.O.); rezerwy aktywnej (art. 246 ust. 2 u.obr.O.); Terytorialnej Służby Wojskowej (w trakcie odbywania

¹⁰ Znamień czasownikowe w postaci „składa” użyte w treści tego samego co rota przepisie, zob.: art. 12 ust. 1 u.obr.O.; art. 4 rozp. z 1932 r.; art. 7 ustawy z 1924 r.

¹¹ Znamień czasownikowe w postaci „składa” użyte w treści innego niż rota przepisu, zob.: art. 2 u.p.w. z 1952 r. czy art. 2 u.p.w. z 1950 r.

¹² Znamień czasownikowe w postaci „składa” użyte w treści tego samego co rota przepisu, a także i w innych jednostkach redakcyjnych danego aktu prawnego, zob.: art. 1 ust. 1 i art. 2 u.p.w. z 1992 r.; art. 1 i 2 u.p.w. z 1988 r.

¹³ Ćwiczenia wojskowe żołnierzy pasywnej rezerwy mogą odbywać się w różnej formie (dopasowanej do specjalności wojskowej), jak i praktycznie w dowolnym czasie. Zgodnie z treścią przepisu art. 249 u.obr.O. ustawodawca dzieli ćwiczenia wojskowe realizowane przez żołnierzy pasywnej rezerwy na: jednodniowe, krótkotrwałe (do 30 dni), długotrwałe (do 90 dni), a także rotacyjne trwające łącznie do 30 dni i odbywane z przerwami w określonych dniach w ciągu roku kalendarzowego.

16-dniowego szkolenia podstawowego – art. 173 ust. 1 u.obr.O.); dobro-
wolnej zasadniczej służby wojskowej (w trakcie odbywania szkolenia pod-
stawowego trwającego do 28 dni – art. 143 ust. 2 pkt 1 u.obr.O.¹⁴) czy obo-
wiązkowej zasadniczej służby wojskowej (w trakcie odbywania 9-miesięcz-
nego szkolenia – art. 160 ust. 3 u.obr.O.)¹⁵.

Fakt złożenia przysięgi wojskowej dowódca jednostki stwierdza w rozkazie dziennym i odnotowuje to w książeczce wojskowej żołnierza¹⁶.

IV. Odpowiedzialność prawna za niezłożenie przysięgi wojskowej

Na płaszczyźnie odpowiedzialności prawnej ustawodawca realizację obowiązku w postaci konieczności złożenia przysięgi wojskowej (mimo jego jednorazowego, aczkolwiek generalnego charakteru zarazem) zabezpieczył na kilku obszarach jednocześnie, tj. dyscyplinarnym, służbowym i karnym.

Pod odpowiedzialność dyscyplinarną podlega bowiem każde naruszenie dyscypliny wojskowej przez żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej, czyli jakiegokolwiek jego zachowanie godzące: „[...] w dobre imię lub interes Sił Zbrojnych, [...] [lub] zawinione przekroczenie uprawnień albo niewykonanie obowiązków – przyp. A.Z.] wynikających z przepisów prawa, w tym z rozkazów i poleceń wydanych przez przełożonych uprawnionych na podstawie tych przepisów” (art. 353 ust. 1 u.o.br.O.).

Co istotne, wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej z tytułu braku realizacji omawianego obowiązku nie ograniczono do wybranych rodzajów czy form czynnej służby wojskowej pełnionej/odbywanej przez żołnierza w chwili popełnienia czynu. Zatem można ją z powodzeniem egzekwować wobec żołnierza realizującego czynną służbę wojskową w sposób dobrowolny¹⁷, jako obowiązek¹⁸ czy w ramach zastępczej służby wojskowej¹⁹.

¹⁴ Zob. też: § 5 pkt 3 rozporządzenia MON z 18 maja 2022 r. ws. dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej, Dz.U. 2022 poz. 1078.

¹⁵ Zob. też: § 7 ust. 2 rozporządzenia MON z 7 marca 2024 r. ws. sposobu dobywania obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej, Dz.U. 2024 poz. 371.

¹⁶ Zob. w u.obr.O.: art. 248 ust. 2; art. 246 ust. 2; art. 173 ust. 2; art. 143 ust. 2 pkt 1 i art. 160 ust. 3.

¹⁷ Spośród 7 rodzajów czynnej służby wojskowej 4 z nich, tj. 1) zawodowa służba wojskowa; 2) ochotnicza zasadnicza służba wojskowa; 3) terytorialna służba wojskowa oraz 4) służba w aktywnej rezerwie w dniach tej służby, posiadają charakter dobrowolny.

¹⁸ Spośród 7 rodzajów czynnej służby wojskowej 3 z nich, tj. 1) obowiązkowa zasadnicza służba wojskowa, 2) służba w pasywnej rezerwie w dniach odbywania ćwiczeń wojskowych oraz 3) służba w razie ogłoszenia mobilizacji, mają charakter obowiązkowy.

¹⁹ W tym miejscu poczynić jednak należy zastrzeżenie, że w obecnym stanie prawnym, gdzie nie funkcjonuje (z powodu zawieszenia) zasadnicza służba wojskowa, nie ma możliwości wskazywania jej zastępczych form, ponieważ ich pełnienie jest niemożliwe, o czym stanowi przepis art. 559 ust. 3 u.o.b.r.O.

Nieco inaczej natomiast sytuacja wygląda w zakresie odpowiedzialności służbowej żołnierza ponoszonej z tytułu niezłożenia przez niego przysięgi wojskowej. Ustawodawca w przepisach u.obr.O. na tej płaszczyźnie przewidział bowiem pewne limitacje. Niezłożenie przysięgi wojskowej stanowi podstawę do zwolnienia ze służby wojskowej żołnierza terytorialnej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 pkt 11 u.obr.O.) oraz dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej (art. 146 ust. 3 u.obr.O.) i następnie przeniesienie ich w szereg pasywnej rezerwy (art. 128 ust. 4 u.obr.O., art. 146 ust. 3 u.obr.O.).

Zwolnienie ze służby wojskowej wskutek niezłożenia przysięgi wojskowej nie dotyczy natomiast żołnierza zawodowej służby wojskowej, żołnierza obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej oraz żołnierza służby wojskowej pełnionej w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny. Ustawodawca bowiem w przepisach u.obr.O. wyraźnie wykluczył taką ewentualność²⁰.

Całkowitym milczeniem ustawodawca pominął natomiast kwestię możliwości wyciągnięcia konsekwencji służbowych z tytułu niezłożenia przysięgi wojskowej wobec żołnierza aktywnej rezerwy oraz pasywnej rezerwy. Postrzegać to trzeba w kategorii luki prawnej generującej pewne zadania *de lege ferenda* w tym zakresie.

Ostatnim obszarem, na jakim ustawodawca zabezpieczył wykonanie obowiązku polegającego na konieczności złożenia przysięgi wojskowej przez żołnierza, jest wojskowa odpowiedzialność karna. Jej granice zostały bezpośrednio określone w treści przepisu art. 341 k.k., penalizującego m.in. odmowę wykonania obowiązku wynikającego ze służby wojskowej. Tego typu zachowania ustawodawca na przestrzeni lat zawsze oceniał ujemnie, przewidując za nie określone sankcje prawnokarne²¹.

De lege lata natomiast wojskowa odpowiedzialność karna ponoszona z tytułu odmowy wykonania obowiązku wynikającego ze służby wojskowej ma wymiar generalny (art. 341 § 1 k.k.). Podobnie jak wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna jest ona skuteczna wobec każdego żołnierza, niezależnie od rodzaju czy formy czynnej służby wojskowej, jaką pełnił on lub odbywał w chwili popełnienia czynu²². Taki wniosek wynika wprost

²⁰ Zob.: J. Bulira, *Komentarz do art. 128 u.obr.O.* [w:] H. Królikowski, *Obrona Ojczyzny. Komentarz*, LEX 2023, teza 1.

²¹ Zob. np.: część 10 i 11 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. w sprawie kodeksu karnego wojskowego, Dz.U. 1928 Nr 36, poz. 328 ze zm. (dalej: k.k.woj. z 1928 r.); rozdział VII, X i XI rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 21 października 1932 r. – Kodeks karny wojskowy, Dz.U. 1932 Nr 91, poz. 765 ze zm. (dalej: k.k.woj. z 1932 r.); rozdział XVIII, XIX i XXII dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. przepisy wprowadzające kodeks karny Wojska Polskiego, Dz.U. 1944 Nr 6, poz. 28 ze zm. (dalej: k.k.W.P., w szczególności art. 124 k.k.W.P.); rozdział XXXVIII ustawy z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969 Nr 13, poz. 94 ze zm. (dalej: k.k. z 1969, w szczególności art. 305 k.k. z 1969).

²² Tak: A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 1584; R. Janiszowski-Downarowicz, *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:]

z wykładni literalnej przepisu art. 341 § 1 k.k., w treści którego ustawodawca nie zawarł bowiem żadnego wyłączenia podmiotowego.

Przyjęcie natomiast innego stanowiska w tym zakresie postrzegać należy jako wykładnię *contra legem*, czyli wykładnię niezgodną z samym brzmieniem rozpatrywanego przepisu krajowego²³.

Wyłączenie podmiotowe pojawiło się z kolei w treści przepisu art. 341 § 2 k.k., zatem zawarta w nim wojskowa odpowiedzialność karna wynikająca z uporczywego niewykonania obowiązku wynikającego ze służby wojskowej nie posiada już generalnego charakteru. Przepis ten, zgodnie z wolą ustawodawcy, nie ma zastosowania wobec żołnierza zasadniczej służby wojskowej – co w dalszej części wywodu poddano krytyce.

Warto również zauważyć, że spośród wszystkich przytoczonych powyżej kategorii odpowiedzialności prawnych ponoszonych przez żołnierza z uwagi na brak złożenia przez niego przysięgi wojskowej tylko na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności karnej ustawodawca wykonanie tego obowiązku zabezpieczył poprzez normę sankcjonowaną (bowiem bezpośrednio wskazał, jakie zachowanie podlega penalizacji) oraz normę sankcjonującą (gdyż zobowiązał organ – czyli adresata normy – do wymierzenia osobie łamiącej normę sankcjonowaną określonej kary).

Meritum przepisu art. 341 k.k. sprowadza się zaś do określenia zakresu wojskowej odpowiedzialności karnej żołnierza, który m.in. „odmawia wykonania” (§ 1) lub „uporczywie nie wykonuje” (§ 2) obowiązku wynikającego ze służby wojskowej. Zachowania te w literaturze przedmiotu nazywa się „odmową częściową”²⁴.

Z kolei „odmową całkowitą” jest zachowanie polegające na odmowie pełnienia służby wojskowej w ogóle²⁵ – tj. zachowanie również penalizowane w przepisie art. 341 § 1 k.k., którego jednak z uwagi na ramy tego opracowania nie poddano analizie.

R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1874; A. Kamiński, *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] O. Górniok (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 979–980.

²³ Wykładni *contra legem* poprzez rozpoznanie, że: „[...] podmiotem przestępstwa z przepisu art. 341 § 1 k.k. może być tylko żołnierz pełniący zasadniczą służbę wojskową, co wynika z porównania z § 2 tego artykułu, który odnosi się do żołnierzy innej służby niż zasadnicza”, dokonali np.: A. Marek, *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 603; J. Wojciechowski, *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz, orzecznictwo*, Warszawa 1997, s. 575; M. Flemming, *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] M. Flemming, *Kodeks karny – część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 123.

²⁴ Tak.: A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 341 k.k.*..., *op. cit.*, s. 1583; L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne w zarysie*, Warszawa 1981, s. 117; R. Janiszowski-Downarowicz, *Komentarz do art. 341 k.k.*..., *op. cit.*, s. 1873; A. Marek, *Komentarz do art. 341 k.k.*..., *op. cit.*, s. 603.

²⁵ Tak: A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 341 k.k.*..., *op. cit.*, s. 1583; L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne*..., *op. cit.*, s. 117; R. Janiszowski-Downarowicz, *Komentarz do art. 341 k.k.*..., *op. cit.*, s. 1873; A. Marek, *Komentarz do art. 341 k.k.*..., *op. cit.*, s. 603.

Jako „odmowę częściową” kwalifikować natomiast należy każde, tj. nawet pojedyncze zachowanie żołnierza, który odmawia wykonania obowiązku wynikającego ze służby wojskowej. W związku z tym odmową częściową będzie np.: odmowa pełnienia służby wartowniczej²⁶, odmowa wykonywania ćwiczeń z bronią, odmowa uczenia się prowadzenia czołgu, odmowa wykonywania czynności związanych z obsługą sprzętu wojskowego/obsługą broni²⁷, odmowa przyjęcia broni²⁸, odmowa noszenia broni²⁹, odmowa brania udziału w zajęciach terenowych/poligonowych³⁰ czy odmowa złożenia przysięgi wojskowej³¹.

Odmowa częściowa może być wyrażona w formie pisemnej, ustnej lub gestem³² i dotyczyć ona może obowiązków wojskowych o charakterze powtarzalnym/cyklicznym, jak i obowiązków wojskowych, które żołnierz podczas pełnienia/odbywania czynnej służby wojskowej realizuje tylko jeden raz.

Przestępstwo wojskowe z przepisu art. 341 k.k. uważa się za dokonane z chwilą, gdy sprawca (najczęściej wobec przełożonego lub osoby działającej w imieniu przełożonego) w sposób wyraźny „odmawia wykonania” (§ 1) lub „uporczywie nie wykonuje” (§ 2) obowiązku wynikającego ze służby wojskowej³³, albo też swój zamiar w tym zakresie manifestuje „[...] poprzez czynności konkludentne”³⁴.

²⁶ Tak: L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne...*, op. cit., s. 117; S. Rybarczyk, *Zarys prawa wojskowego. Prawo karne wojskowe*, t. 4, Warszawa 1974, s. 206; T. Leśko, S. Rybarczyk, *Prawo wojskowe PRL...*, t. 2, Warszawa 1987, s. 168; H. Aratyn, A. Zawirski, *Wojskowe prawo karne*, Warszawa 1960, s. 29.

²⁷ Tak: L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne...*, op. cit., s. 117.

²⁸ Wyrok SN z 28 lipca 1992 r., WR 110/92, OSP 1993, nr 5, poz. 102; tak też A. Marek, *Komentarz do art. 341 k.k....*, op. cit., s. 603.

²⁹ Tak: T. Leśko, S. Rybarczyk, *Prawo wojskowe PRL...*, op. cit., s. 168; S. Rybarczyk, *Zarys prawa wojskowego...*, op. cit., s. 206.

³⁰ Tak: A. Kamieński, *Komentarz do art. 341 k.k....*, op. cit., s. 979.

³¹ Tak: Wyrok SN z 28 lipca 1992 r., WR 110/92, OSNKW 1993, nr 1, poz. 7; S.M. Przyjemski, *Kilka uwag na tle uchwały Izby Wojskowej Sądu Najwyższego dotyczącej kwalifikacji prawnej odmowy złożenia przysięgi wojskowej*, WPP 1985, nr 2, s. 215–219; S. Hoc, *Komentarz do art. 341 k.k. [w:] M. Filar (red.), Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1732; T. Leśko, S. Rybarczyk, *Prawo wojskowe PRL...*, op. cit., s. 168; A. Marek, *Komentarz do art. 341 k.k....*, op. cit., s. 603.

³² Wyrok SN z 26 kwietnia 1985 r., Rw 348/85, OSNKW 1985, nr 11–12, poz. 97.

³³ Tak np.: S. Hoc, *Komentarz do art. 341 k.k....*, op. cit., s. 1732; R. Góral, *Komentarz do art. 341 k.k. [w:] R. Góral, Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecnictwem*, Warszawa 2005, s. 546; A. Marek, *Komentarz do art. 341 k.k....*, op. cit., s. 603; K. Mioduski, *Komentarz do art. 305 k.k. z 1969 (obecnie 341 k.k.) [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971, s. 682; S.M. Przyjemski, H. Kmiecik, *3. Odmowa pełnienia służby wojskowej – art. 341 k.k. [w:] M. Bojarski (red.), Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozako-deksowe*, t. 11, Warszawa 2014, s. 248; J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Komentarz do art. 305 k.k. z 1969 (obecnie 341 k.k.) [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, Kodeks karny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 1985, s. 529; w literaturze wskazuje się również, że: „Nie wyczerpują [...] znamion omawianego przestępstwa prezentowane wobec innych żołnierzy (np. kolegów) oświadczenia oskarżonego, iż nie będzie pełnił służby wojskowej albo też nie będzie wykonywał obowiązków z tej służby wynikających” – *ibidem*, s. 529 oraz wyrok SN z 22 grudnia 1971 r., Rw 1318/71, I P, 15/72.

³⁴ Wyrok SN z 18 maja 1973 r., Rw 448/73, WPP 1973, nr 4, s. 506.

Dla bytu omawianego przestępstwa wojskowego zupełnie nie ma znaczenia: „[...] czy żołnierz był przez kogokolwiek, np. przełożonego, wzywany do wykonania ciężącego na nim obowiązku wynikającego ze służby czy też nie”³⁵, a także to „[...] czy po odmowie [...] [wykonania obowiązku wynikającego ze służby wojskowej] żołnierz ten nadal trwał – przyp. A.Z.] w swoim pierwotnie uzewnętrznionym zamiarze czy też z różnych powodów [...] [zrezygnował on – przyp. A.Z.] z tego zamiaru i [przystąpił – przyp. A.Z.] do dalszego [...] wykonywania obowiązku wynikającego z tej służby”³⁶.

Między innymi dlatego przestępstwo to nie należy do grupy przestępstw trwałych³⁷. Natomiast z całą pewnością stanowi ono przestępstwo formalne, niezależne od skutku³⁸.

Sposób ujęcia znamion czasownikowych w przepisie art. 341 k.k. pozwala zaś przyjąć, że sprawca, który „odmawia wykonania” (§ 1) lub „uporczywie nie wykonuje” (§ 2) obowiązku wynikającego ze służby wojskowej działa świadomie, tj. umyślnie, i to w zamiarze bezpośrednim jedynie³⁹.

Znamiona te bowiem w sposób zdecydowany świadczą o zachowaniu intencjonalnym i kategorycznym. Zatem wyłączają one: „[...] w zasadzie możliwość dopuszczenia się tych czynów zabronionych w zamiarze ewentualnym”⁴⁰.

V. Uwagi de lege ferenda do treści przepisu art. 341 k.k.

Pod względem technicznym przepis art. 341 k.k. tworzą 2 jednostki redakcyjne (tj. 2 paragrafy), w których zadekretowano przestępstwo wojskowe indywidualne właściwe⁴¹, ponieważ ich podmiotem może być tylko

³⁵ Wyrok SN z 27 listopada 2003 r., WK 22/03, OSNKW 2004, nr 2, poz. 19.

³⁶ Wyrok SN z 15 czerwca 1970 r., Rw 499/70, OSNKW 1970, nr 10, poz. 126; tak też: wyrok SN z 18 maja 1973 r., Rw 448/73, WPP 1973, nr 4, s. 506; S.M. Przyjemski, *Prawo karne wojskowe*, Gdańsk 1999, s. 110; S. Hoc, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 1732.

³⁷ Wyrok SN z 3 stycznia 1975 r., N 17/74, OSNKW 1975, nr 5, poz. 66; J. Wojciechowski, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 576.

³⁸ Tak np.: A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., 2023, s. 1583; S. Hoc, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 1732; R. Góral, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 546; S.M. Przyjemski, *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] O. Górniok, S. Hoc, S.M. Przyjemski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. 3, Gdańsk 1999, s. 496; M. Flemming, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 125.

³⁹ Tak np.: S. Hoc, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 1734; A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., 2023, s. 1584; R. Góral, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 546; H. Popławski, R. Skarbek, Z. Szczurek, *Prawo karne wojskowe i skarbowe*, Gdańsk 1983, s. 44.

⁴⁰ R. Janiszowski-Downarowicz, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 1874.

⁴¹ Tak np.: W. Marcinkowski, *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] W. Marcinkowski, *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 245; R. Janiszowski-Downarowicz, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 1874.

żołnierz w czynnej służbie wojskowej. Niemniej jednak kształt omawianego przepisu, a także sposób ujęcia jego znamion i trybu ścigania powoduje niespójność systemową (a wręcz nielogiczność całego unormowania), i to co najmniej z kilku powodów.

Po pierwsze, *de lege lata* pojedyncze niewykonanie obowiązku wynikającego ze służby wojskowej (art. 341 § 1 k.k.) ściga się „automatycznie” (bo z urzędu), zaś wielokrotne/cykliczne (czyli „uporczywe”) niewykonanie obowiązku wynikającego ze służby wojskowej (art. 341 § 2 k.k.) jest ścigane w trybie bezwzględnie wnioskowym (art. 341 § 3 k.k.), a więc zależy ono od złożenia wniosku o ściganie przez podmiot do tego uprawniony. Względy logiki natomiast przemawiają za tym, by kwestię trybu ścigania wskazanych czynów unormować wręcz odwrotnie.

Przyjęty bowiem obecnie tryb ścigania czynów z przepisu art. 341 k.k. stanowić może, przynajmniej w teorii, płaszczyznę umożliwiającą pewne manipulacje na linii żołnierz-sprawca a dowódca jednostki w celu zaniechania postępowania karnego, którego wszczęcie wymaga złożenia wniosku przez dowódcę jednostki, zwłaszcza w sytuacjach, gdy pomiędzy nimi zachodzą relacje stępujące dokonywaną przez dowódcę ocenę zachowania podległego żołnierza. Wprawdzie, jak zaznaczono, jest to hipotetyczna konsenkwencja aktualnego rozwiązania, to jednak nie sposób wykluczyć, że może ona zaistnieć w rzeczywistości, które to ryzyko znosi tryb ścigania tej kategorii czynów z urzędu.

Co więcej, paradoksalnie okazać się może, że ściganie wnioskowe czynu z przepisu art. 341 § 2 k.k. stanowić będzie okoliczność wręcz „zachęcającą” żołnierza do powielania działań stanowiących uporczywe niewykonanie przez niego obowiązku wynikającego ze służby wojskowej, gdyż z uwagi na tryb ścigania z urzędu – nie będzie mu się „opłacać” poprzestanie na pojedynczym tego typu zachowaniu (art. 341 § 1 k.k.).

Ponadto mając na uwadze tryb ścigania czynów z przepisu art. 341 k.k., można postawić tezę, że obecnie większe jest prawdopodobieństwo skazania żołnierza za pojedynczą odmowę wykonania obowiązku wynikającego ze służby wojskowej (art. 341 § 1 k.k. – bo czyn taki ściga się z urzędu) niż za uporczywe jego niewykonanie (art. 341 § 2 i 3 k.k. – co wymaga wniosku dowódcy jednostki). Tam bowiem, gdzie możliwość zainicjowania postępowania karnego w sprawie zależy od uznaniowości określonego podmiotu (który z założenia nie legitymuje się znajomością prawa), tam prawdopodobieństwo niezłożenia wniosku o ściganie jest dużo większe, niż gdy postępowanie karne w sprawie inicjuje działanie profesjonalisty w tym zakresie. Wynikać to może z różnych przyczyn, np. wadliwej oceny sytuacji dokonanej przez dowódcę jednostki czy braku jego rozeznania co do przysługującego mu uprawnienia.

Pewnym zabezpieczeniem w takiej sytuacji jest tzw. prokuratorska inicjatywa ścigania (art. 660 § 1 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego⁴²). Prokurator ds. wojskowych/wojskowy może bowiem wszcząć postępowanie karne w sprawie ściganej na wniosek dowódcy jednostki (także bez złożenia takiego wniosku), jeżeli przemawiają za tym względy dyscypliny wojskowej. Niemniej jednak jest to instytucja wyjątkowa, która powinna być stosowana w sytuacjach nadzwyczajnych, a nie jako regularne narzędzie przeciwdziałania zachowaniom nagannym, które już sam ustawodawca określił jako „uporczywe” – na razie prawdopodobieństwo wystąpienia takiego niebezpieczeństwa z uwagi na redakcję treści przepisu art. 341 § 2 i 3 k.k. jest dość wysokie.

Postulować zatem należy, by pewną dozę uznaniowości (tj. tryb ścigania bezwzględnie wnioskowy z inicjatywy dowódcy jednostki) odnieść do pojedynczego przypadku nierealizacji obowiązku wynikającego ze służby wojskowej. Natomiast ściganiem z urzędu objąć zachowania odznaczające się uporczywością; gdyż co do zasady są one bardziej szkodliwe dla interesu Sił Zbrojnych niż działania jednorazowe.

Po drugie, między przepisem art. 341 § 1 k.k. (penalizującym m.in. niewykonanie obowiązku wynikającego ze służby wojskowej) a przepisem art. 341 § 2 k.k. (który wymaga, by zachowanie sprawcy w tym zakresie było „uporczywe”) nie ma żadnej różnicy na płaszczyźnie sankcji prawnokarnej. Ustawodawca, określając wymiar sankcji za czyn z przepisu art. 341 § 2 k.k., posłużył się bowiem zwrotem: „Tej samej karze podlega [...]” (czytaj: tej samej karze, co kara wskazana w § 1 tego przepisu). Zatem obecnie zarówno za pojedynczą odmowę wykonania (art. 341 § 1 k.k.), jak i uporczywe niewykonywanie (art. 341 § 2 k.k.) obowiązku wynikającego ze służby wojskowej sąd może orzec analogiczne pod względem rodzajowym, jak i wysokości sankcje, skonkretyzowane bezpośrednio w treści przepisu art. 341 § 1 k.k., jako: kara aresztu wojskowego albo kara pozbawienia wolności w wymiarze do 3 lat. Jest to rozwiązanie niezrozumiałe, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę cel wprowadzenia do treści omawianego przepisu penalizującego znamienia w postaci „uporczywości działania”.

Znamię to ma bowiem eksponować zachowanie nacechowane złą wolą⁴³, pewną dozę naganności postępowania sprawcy czy też jego zawzięte nastawienie psychiczne do „podjęcia” (poprzez działanie lub zaniechanie) określonej aktywności⁴⁴. To z kolei powinno znaleźć swoje odzwierciedlenie w surowszej sankcji prawnokarnej za ten czyn – a na razie tak nie jest.

⁴² Ustawa z 6 czerwca 1997 – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. 2024 poz. 37 (dalej: k.p.k.).

⁴³ R. Góral, *Komentarz do art. 341 k.k.*, op. cit., s. 546.

⁴⁴ Zob. np.: wyrok SN z 19 grudnia 1979 r., V KRN 297/79, LEX 17205; uchwała SN z 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, nr 7–8, poz. 86.

Po trzecie wreszcie, zauważyć należy, że obecnie w treści przepisu art. 341 § 2 k.k. ustawodawca penalizacją objął uporczywe niewykonanie obowiązku wynikającego ze służby wojskowej przez żołnierza będącego w innej służbie wojskowej niż zasadnicza służba wojskowa. Poprzez taką konstrukcję przepisu art. 341 § 2 k.k. ustawodawca niejako na wyrost założył, że żołnierz zasadniczej służby wojskowej, nie wykonując obowiązków wynikających z tej służby, nie jest zdolny do działania w sposób uporczywy.

Natomiast z „uporczywością” zachowania żołnierza mamy już do czynienia w sytuacji, w której np. ignoruje on kierowane do niego, przez jego przełożonych, wezwania do podjęcia wykonania zaniedbanego przez niego obowiązku⁴⁵, a tego typu zachowania występują także wśród żołnierzy zasadniczej służby wojskowej (realizowanej obecnie zarówno dobrowolnie, jak i w ramach obowiązku). Niemniej jednak *de lege lata*: „[...] żołnierz w służbie zasadniczej, który nie wykonuje obowiązków z nią związanych, [...] [podlega – przyp. A.Z.] odpowiedzialności na podstawie art. 341 § 1 k.k., nawet jeżeli jego zachowanie [...] [charakteryzuje się – przyp. A.Z.] przymiotem »uporczywości«”⁴⁶.

To z kolei pokazuje impas, do jakiego prowadzi tworzenie na gruncie wojskowego prawa karnego (i nie tylko) przepisów nacechowanych zbędną kazuistyką. W tym przypadku wynika ona z posłużenia się określonym rodzajem służby wojskowej przy wyłączeniu podmiotowym zawartym w omawianym przepisie. Niekiedy przyjęcie takich rozwiązań jest zasadne i słuszne, ale nie w tym wypadku. Bowiem za odmowę wykonania (§ 1) lub uporczywe niewykonanie (§ 2) obowiązku wynikającego ze służby wojskowej odpowiedzialność karno-wojskowa żołnierzy powinna być jednakowa i adekwatna do ich czynu, a nie warunkowana rodzajem czy formą pełnionej/odbywanej przez nich czynnej służby wojskowej w chwili popełnienia czynu.

Obecnie natomiast aspekt „równości” na omawianej płaszczyźnie paradoksalnie zapewnia tożsamość sankcji prawnokarnej przewidzianej za czyny penalizowane w przepisie art. 341 § 1 i 2 k.k., a nie treść przepisu penalizującego – z czym nie należy się zgodzić.

Przyjąć zatem wypada, że wobec treści przepisu art. 341 k.k. pozostało jeszcze kilka zadań *de lege ferenda* do wykonania. Uwzględnienie wskazanych w tekście propozycji zmian wyeliminuje występującą niespójność systemową, przyczyni się do efektywniejszego zabezpieczania interesu Sił Zbrojnych oraz wysokiego poziomu ich zdolności bojowej.

⁴⁵ S. Hoc, *Komentarz do art. 341 k.k.*..., op. cit., s. 1733.

⁴⁶ A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 341 k.k.*..., op. cit., 2023, s. 1583.

VI. Zakończenie

Istota stanu faktycznego przestępstwa wojskowego z przepisu art. 341 k.k. zawiera się w definitywnej negacji obowiązków wojskowych związanych ze służbą wojskową w ogóle (odmowa całkowita) lub z pewnymi jej przejawami (odmowa częściowa). Odnosząc się natomiast wprost do stanowiącego przykład odmowy częściowej obowiązku wojskowego w postaci niezłożenia przysięgi wojskowej, to zarówno doktryna prawa karnego⁴⁷, jak i orzecznictwo⁴⁸ zachowanie to postrzega w kategorii zachowania równoznacznego z odmową wykonania obowiązku wynikającego ze służby wojskowej (tj. przestępstwa penalizowanego w przepisie art. 341 § 1 k.k.)⁴⁹.

Jest to stanowisko ze wszech miar słuszne. Bowiem konieczność złożenia przysięgi wojskowej wynika z jej obligatoryjnego i generalnego charakteru (art. 12 ust. 1 u.obr.O.), a nie z rodzaju czy formy pełnionej/odbywanej przez żołnierza czynnej służby wojskowej w chwili popełnienia czynu. Między innymi dlatego nie należy podzielić stanowiska zakładającego niemożność wypełnienia dyspozycji przepisu art. 341 k.k. poprzez odmowę złożenia przysięgi, jeżeli czynna służba wojskowa realizowana jest dobrowolnie⁵⁰.

Jeżeli ktoś decyduje się już realizować czynną służbę wojskową jako ochotnik, to przypuszczać należy, że również dobrowolnie przyjmuje on na siebie konieczność wypełnienia wszystkich obowiązków wynikających z tej służby. Natomiast dobrowolny wymiar czynnej służby wojskowej nie jest przesłanką powodującą czy uzasadniającą jakąkolwiek wybiórczość w tym zakresie. Dobrowolny wymiar czynnej służby wojskowej daje jedynie możliwość wyboru w przedmiocie, czy zacząć realizować czynną służbę wojskową, czy też nie; a także jak długo to robić. Bowiem ochotnik z realizacji czynnej służby wojskowej może zrezygnować w każdym czasie i w każdym momencie, i to bez poniesienia z tego tytułu żadnych konsekwencji.

De lege lata, zagrożenie wojskową odpowiedzialnością karną z przepisu art. 341 k.k. braku złożenia przez żołnierza przysięgi wojskowej w sposób oczywisty świadczy o relewancji omawianego obowiązku. Obowiązek ten

⁴⁷ Tak: S.M. Przyjemski, *Kilka uwag na tle uchwały...*, *op. cit.*, s. 215–219; S. Hoc, *Komentarz do art. 341 k.k.*, *op. cit.*, s. 1732; T. Leśko, S. Rybarczyk, *Prawo wojskowe PRL...*, *op. cit.*, s. 168; A. Marek, *Komentarz do art. 341 k.k.*, *op. cit.*, s. 603; K. Januchowicz, *Komentarz do art. 305 k.k. z 1969 (obecnie 341 k.k.)* [w:] K. Januchowicz, *Kodeks karny z orzecznictwem*, Gdańsk 1996, s. 833.

⁴⁸ Tak: wyrok SN z 22 października 1984 r., U 2/84, OSNPG 1985, nr 2, poz. 22; wyrok SN z 28 lipca 1992 r., WR 110/92, OSNKW 1993, nr 1, poz. 7.

⁴⁹ Inaczej dowodzi S.M. Przyjemski, który wskazuje, że przysięga wojskowa jest wartością moralną i jako taka nie powinna ona być egzekwowana siłą – zob. S.M. Przyjemski, *Komentarz do art. 341 k.k.*, *op. cit.*, s. 497–498. Stanowiska tego nie należy podzielić, chociażby z uwagi na ratio legis i charakter służby wojskowej.

⁵⁰ Tak: G. Maroń, *Instytucja przysięgi wojskowej w polskim porządku prawnym*, WPP 2024, nr 1, s. 5–29.

bowiem, mimo jego jednorazowego charakteru, posiada wymiar generalny, przez co w równej mierze dotyczy wszystkich żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej (niezależnie od jej rodzaju czy formy), pod warunkiem że żołnierze ci nie brali wcześniej czynnego udziału w ceremonii „Przysięgi wojskowej” poprzez jej złożenie.

Pamiętać też trzeba, że wobec żołnierza, który nie wypełnił ciężącego na nim obowiązku w postaci konieczności złożenia przysięgi wojskowej, równolegle do wojskowej odpowiedzialności karnej egzekwować również można konsekwencję natury dyscyplinarnej (skuteczne wobec każdego żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej – art. 351 ust. 1 u.o.br.O.), a także i konsekwencję natury służbowej, przy czym ich zasięg podmiotowy w u.o.br.O. ograniczono do żołnierza terytorialnej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 pkt 11 u.o.br.O.) oraz żołnierza pełniącego dobrowolną zasadniczą służbę wojskową (art. 146 ust. 3 u.o.br.O.).

A B S T R A C T

This article presents issues related to the legal liability (including, above all, criminal liability) of a soldier for failure to fulfill his obligation resulting from military service in the form of refusal to take the military oath. It is worth emphasizing that the military oath is one of the most important statutory obligations that every soldier must fulfill at the beginning of his military service. It is a kind of soldier's obligation towards the Homeland, which is why the legislator in subsequent legal acts has consistently secured and continues to secure its implementation, also pointing to its solemn (ceremonial) dimension. For this reason, refusing to take the military oath entails certain legal consequences, i.e.: criminal, disciplinary and official. The publication also points to the normative nature of the military oath and presents broad arguments related to its obligatory dimension. The analysis of the problem also allowed for the formulation of *de lege ferenda* demands regarding the content of the provision of art. 341 of the Penal Code.

Keywords: military oath, military ceremonial, soldier, active military service, obligation resulting from military service, obligatory nature of the military oath, normative nature (normativity) of the military oath

Bibliografia

Literatura

- Aratyn H., Zawirski A., *Wojskowe prawo karne*, Warszawa 1960.
- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Komentarz do art. 305 k.k. z 1969 (obecnie 341 k.k.)* [w:] Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 1985.
- Bulira J., *Komentarz do art. 128 u.obr.O.* [w:] Królikowski H., *Obrona Ojczyzny. Komentarz*, LEX 2023.
- Czubiński L., *Polskie wojskowe prawo karne w zarysie*, Warszawa 1981.
- Flemming M., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] Flemming M., *Kodeks karny – część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000.
- Góral R., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005.
- Hoc S., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Janiszowski-Downarowicz R., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] Stefański R.A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Januchowicz K., *Komentarz do art. 305 k.k. z 1969 (obecnie 341 k.k.)* [w:] Januchowicz K., *Kodeks karny z orzecznictwem*, Gdańsk 1996.
- Kamieński A., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] Górniok O. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Leśko T., Rybarczyk S., *Prawo wojskowe PRL*, t. 2, Warszawa 1987.
- Marcinkowski W., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] Marcinkowski W., *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Marek A., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Maroń G., *Instytucja przysięgi wojskowej w polskim porządku prawnym*, WPP 2024, nr 1.
- Mioduski K., *Komentarz do art. 305 k.k. z 1969 (obecnie 341 k.k.)* [w:] Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971.
- Popławski H., Skarbek R., Szczurek Z., *Prawo karne wojskowe i skarbowe*, Gdańsk 1983.
- Przyjemski S.M., *Kilka uwag na tle uchwały Izby Wojakowej Sądu Najwyższego dotyczącej kwalifikacji prawnej odmowy złożenia przysięgi wojskowej*, WPP 1985, nr 2.
- Przyjemski S.M., *Prawo karne wojskowe*, Gdańsk 1999.

- Przyjemski S.M., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] O. Górniok, S. Hoc, S.M. Przyjemski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. 3, Gdańsk 1999.
- Przyjemski S.M., Kmiecik H., 3. *Odmowa pełnienia służby wojskowej – art. 341 k.k.* [w:] Bojarski M. (red.), *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, t. 11, Warszawa 2014.
- Ratajczyk L., Zmyślony Z., *Geneza polskiej przysięgi wojskowej i tradycje jej składania* [w:] Ratajczyk L. (red.), *Historyczny rodowód polskiego ceremoniału wojskowego*, Warszawa 1981.
- Rybarczyk S., *Zarys prawa wojskowego. Prawo karne wojskowe*, t. 4 Warszawa 1974.
- Szalas B., *Teksty przysięgi wojskowej w Polsce po II wojnie światowej* [w:] Niewiński A. (red.), *Przysięga wojskowa. Idea i praktyka. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, Oświęcim 2016.
- Wojciechowski J., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] Wojciechowski J., *Kodeks karny. Komentarz, orzecznictwo*, Warszawa 1997.
- Zarosa W., *Przysięga wojskowa. Idea i praktyka. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, red. A. Niewiński, Napoleon V, Oświęcim 2016, s. 208, „Almanach Historyczny” 2019, t. 21.
- Ziółkowska A., *Komentarz do art. 341 k.k.* [w:] Konarska-Wrzesek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023.

Akty Prawne

Ustawa z 18 lipca 1924 o podstawowych obowiązkach i prawach szeregowych Wojska Polskiego, Dz.U. 1924 Nr 72, poz. 698 ze zm.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. w sprawie kodeksu karnego wojskowego, Dz.U. 1928 Nr 36, poz. 328 ze zm.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 października 1932 r. o służbie wojskowej podoficerów i szeregowców, Dz.U. 1932 Nr 89, poz. 747 ze zm.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21 października 1932 r. Kodeks karny wojskowy, Dz.U. 1932 Nr 91, poz. 765 ze zm.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 31 sierpnia 1944 r. o ustanowieniu przysięgi dla Wojska Polskiego, Dz.U. 1944 Nr 3, poz. 13 ze zm.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. Przepisy wprowadzające Kodeks Karny Wojska Polskiego, Dz.U. 1944 Nr 6, poz. 28 ze zm.

Ustawa z 3 lipca 1947 r. o rocie przysięgi Wojska Polskiego, Dz.U. 1947 Nr 52, poz. 267 ze zm.

Ustawa z 18 lipca 1950 r. o przysiędze wojskowej, Dz.U. 1950 Nr 36, poz. 328 ze zm.

Ustawa z 22 listopada 1952 r. o przysiędze wojskowej, Dz.U. 1952 Nr 46, poz. 310 ze zm.

Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz.U. 1969 Nr 13, poz. 94 ze zm.

Ustawa z 17 czerwca 1988 r. o przysiędze wojskowej, Dz.U. 1988 Nr 20, poz. 133 ze zm.

Ustawa z 3 października 1992 r. o przysiędze wojskowej, Dz.U. 1992 Nr 77, poz. 386 ze zm.

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, t.j. Dz.U. 2024 poz. 1965.

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. 2024 poz. 37.

Ustawa z 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, t.j. Dz.U. 2024 poz. 248

Rozporządzenie MON z 18 maja 2022 r. ws. dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej, Dz.U. 2022 poz. 1078.

Rozporządzenie MON z 7 marca 2024 r. ws. sposobu dobywania obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej, Dz.U. 2024 poz. 371.

Orzecznictwo

Wyrok SN z 15 czerwca 1970 r., Rw 499/70, OSNKW 1970, nr 10, poz. 126.

Wyrok SN z 22 grudnia 1971 r., Rw 1318/71, I P, 15/72.

Wyrok SN z 18 maja 1973 r., Rw 448/73, WPP 1973, nr 4.

Wyrok SN z 3 stycznia 1975 r., N 17/74, OSNKW 1975, nr 5, poz. 66.

Uchwała SN z 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, nr 7–8, poz. 86.

Wyrok SN z 19 grudnia 1979 r., V KRN 297/79, LEX 17205.

Wyrok SN z 22 października 1984 r., U 2/84, OSNPG 1985, nr 2, poz. 22.

Wyrok SN z 26 kwietnia 1985 r., Rw 348/85, OSNKW 1985, nr 11–12, poz. 97.

Wyrok SN z 28 lipca 1992 r., WR 110/92, OSP 1993, nr 5, poz. 102.

Wyrok SN z 28 lipca 1992 r., WR 110/92, OSNKW 1993, nr 1, poz. 7.

Wyrok SN z 27 listopada 2003 r., WK 22/03, OSNKW 2004, nr 2, poz. 19.

*Postępowanie w sprawach o przestępstwa
ścigane na wniosek dowódcy jednostki
wojskowej w kontekście odpowiedzialności
dyscyplinarnej żołnierzy*

*Proceedings in cases of crimes prosecuted at
the request of the commander of a military
unit in the context of disciplinary
responsibility of soldiers*

S T R E S Z C Z E N I E

Zasadniczym celem niniejszej publikacji jest analiza postępowania karnego w sprawach o przestępstwa ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej w kontekście ponoszenia odpowiedzialności dyscyplinarnej przez żołnierzy. Rozważania dotyczą uprawnień dowódcy oraz prokuratora wojskowego w zakresie inicjowania postępowania przygotowawczego w powyższych sprawach. Analiza dotyczy również wpływu postępowania dyscyplinarnego na możliwość jednoczesnego ponoszenia przez żołnierzy odpowiedzialności karnej za ten sam czyn.

Słowa kluczowe: żołnierz, przestępstwa wojskowe, ściganie na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, odpowiedzialność dyscyplinarna żołnierzy, prokurator wojskowy, żandarmeria wojskowa, sądy wojskowe

I. Wprowadzenie

Utrzymująca się sytuacja geopolityczna związana z trwającymi na świecie konfliktami zbrojnymi, a w szczególności prowadzone na terenie Ukrainy działania wojenne, determinują podejmowanie wzmożonych

¹ Por. rez. dr Konrad Wnorowski – asesor Prokuratury Rejonowej Białystok-Północ w Białymstoku, Dział do Spraw Wojskowych, asystent w Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, w latach 2020–2024 szef Sekcji Dochodzeniowo-Śledczej w Wydziale Żandarmerii Wojskowej w Białymstoku.

działań polskich władz w zakresie zwiększania liczebności żołnierzy i personelu Sił Zbrojnych RP, zakup i modernizację sprzętu oraz uzbrojenia, a także wyznaczanie Wojsku Polskiemu wielu rozmaitych zadań, które dotychczas nie były realizowane. Żołnierze i personel Sił Zbrojnych RP wykonują obecnie zadania na terenie całego kraju, poza swoimi macierzystymi jednostkami, czy też na misjach poza granicami państwa, a także na wschodniej granicy Rzeczypospolitej Polskiej, gdzie wspierają Straż Graniczną w działaniach zabezpieczających nienaruszalność polskich granic. Zwiększenie liczebności żołnierzy oraz ich dyslokacja poza jednostkami macierzystymi, poligonowymi i standardowymi miejscami wykonywania czynności służbowych może powodować swoiste utrudnienia w zakresie utrzymywania dyscypliny wojskowej. Jednostki wojskowe w miejscach stacjonowania, co do zasady, działają w trybie ściśle określonych planów i harmonogramów. Należy jednak zauważyć, iż w lipcu 2024 roku na granicy polsko-białoruskiej służbę pełniło około 6000 żołnierzy, których liczba – zgodnie z zapowiedziami – ma być sukcesywnie zwiększana do nawet 17 000 żołnierzy działających w ramach misji „Bezpieczne Podlasie”². Podkreślenia wymaga fakt, iż jest to znaczące wyzwanie nie tylko w zakresie dowodzenia czy logistyki, ale również na płaszczyźnie utrzymywania właściwego poziomu dyscypliny wojskowej wśród żołnierzy. Powyższe winno zatem również skłaniać przedstawicieli wojskowych organów ścigania i sądownictwa (w szczególności: pion wojskowy prokuratury, sądy wojskowe, Żandarmerię Wojskową) oraz przedstawicieli doktryny do podejmowania refleksji w zakresie prawnych aspektów związanych z zapewnianiem przestrzegania prawa i utrzymywaniem dyscypliny wojskowej, przeciwdziałaniem wszelkim naruszeniom oraz rozliczaniem wszelkich czynów stanowiących naruszenie tejże dyscypliny oraz będących przestępstwami lub wykroczeniami. Ustawodawca, przewidując możliwość ponoszenia odpowiedzialności przez żołnierzy w trybie dyscyplinarnym oraz karnym, w określonych przypadkach, niejako uzależnił od siebie powyższe rodzaje odpowiedzialności. Taki stan rzeczy urzeczywistnia m.in. treść art. 658 § 1 k.p.k., który stanowi: „Prokurator wojskowy odmawia wszczęcia postępowania o przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, jeżeli wobec sprawcy zastosowano już środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych”³. Powyższa i inne regulacje mogą w praktyce implikować wiele problematycznych kwestii wymagających analizy i głębszej

² Zapowiedź dostępna pod adresem: <<https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/rusza-bezpieczne-podlasie---od-1-sierpnia-17-tys-zolnierzy-bedzie-zaangazowanych-w-ochrone-polskiej-granicy>> [dostęp: 10.01.2025 r.].

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 37 z późn. zm. – dalej jako k.p.k.

refleksji. W pierwszej kolejności rozważenia wymaga kwestia katerygrycznego określenia prawidłowego rozumienia sformułowania z art. 658 § 1 k.p.k., tj. „zastosowano już”, czyli chodzi o ustalenie, kiedy następuje zastosowanie środków przewidzianych w wojskowych przepisach dyscyplinarnych, o których mowa w art. 658 § 1 k.p.k., oraz czy i jak czas ich zastosowania wpływa na bieg czynności podejmowanych w ramach postępowania przygotowawczego. Wszelkie kwestie związane z obejmowaniem ściganiem przez prokuratora wojskowego przestępstw ściganych na wniosek dowódcy jednostki w trybie, o którym mowa w art. 660 § 1 k.p.k., również wymagają szerszego omówienia. Dodatkowo analizie należy poddać sytuacje, w których ściganie przestępstw następuje na wniosek dowódcy jednostki wojskowej lub pokrzywdzonego i wynikające z tego konsekwencje. W kontekście powyższego należy również dokonać analizy relacji pomiędzy treścią art. 658 § 1 k.p.k. a przepisami działu XIII „Dyscyplina wojskowa” ustawy z dnia 11 marca 2022 o obronie Ojczyzny⁴. Powyższe stanowiło przyczynę o poświęceniu tej materii niniejszego opracowania.

II. Tryb postępowania w sprawach o przestępstwa ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej

Ustawodawca w części wojskowej kodeksu karnego wskazał następujące przestępstwa, które ścigane są na wniosek dowódcy jednostki wojskowej:

- 1) krótkotrwałe samowolne oddalenie się (art. 338 § 1 i 2 k.k.);
- 2) uporczywe niewykonywanie obowiązków wynikających ze służby innej niż zasadnicza (art. 341 § 2 k.k.);
- 3) niewykonanie, odmowa wykonania albo wykonanie rozkazu niezgodnie z jego treścią; wejście w porozumienie z innymi żołnierzami w celu popełnienia wskazanych zachowań (art. 343 § 1 i 3 k.k.), także w przypadku rozkazu wydanego przez żołnierza państwa sprzymierzonego;
- 4) znieważenie przełożonego (art. 347 § 1 k.k.) – wniosek o ściganie może złożyć także pokrzywdzony;
- 5) znieważenie innego żołnierza niebędącego przełożonym sprawcy w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych (art. 348 w zw. z art. 347 § 1 k.k.) – wniosek o ściganie może złożyć także pokrzywdzony;
- 6) znieważenie żołnierza państwa sprzymierzonego, jeżeli państwo to zapewnia wzajemność (art. 349 w zw. z art. 347 § 1 k.k.) – wniosek

⁴ Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, Dz.U. z 2024 r. poz. 248 z późn. zm.

- o ściganie może złożyć także pokrzywdzony;
- 7) poniżanie lub znieważanie podwładnego (art. 350 § 1 k.k.) – wniosek o ściganie może złożyć także pokrzywdzony;
 - 8) poniżanie lub znieważanie żołnierza młodszego stopniem albo równego stopniem o krótszym okresie pełnienia służby wojskowej (art. 353 w zw. z art. 350 § 1 k.k.) – wniosek o ściganie może złożyć także pokrzywdzony;
 - 9) naruszenie zasad toku pełnienia służby po wyznaczeniu do niej lub podczas jej pełnienia (art. 356 § 1 k.k.);
 - 10) wprawienie się po wyznaczeniu do służby lub podczas jej pełnienia w stan nietrzeźwości lub odurzenia innym środkiem (art. 357 § 1 k.k.);
 - 11) samowolne rozporządzenie przedmiotem swojego wyposażenia (art. 363 § 1 k.k.)⁵.

Punktem wyjścia do dalszych rozważań jest określenie pojęć, którymi posługuje się ustawodawca w odniesieniu do tematyki niniejszego opracowania, tj.: żołnierz i dowódca jednostki wojskowej, jednostka wojskowa. Niewątpliwie powyżej wskazane występki mogą być popełnione, co do zasady, wyłącznie przez żołnierza, którym, stosownie do treści art. 115 § 17 k.k., jest osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie⁶. W celu oddania istoty pojęcia dowódcy jednostki wojskowej w pierwszej kolejności należy przywołać definicję jednostki wojskowej, którą ustawodawca w art. 2 pkt 12 ustawy o obronie Ojczyzny definiuje jako jednostkę organizacyjną Sił Zbrojnych oraz komórkę organizacyjną, funkcjonującą na podstawie nadanego przez Ministra Obrony Narodowej etatu, posługującą się pieczęcią urzędową z godłem Rzeczypospolitej Polskiej i nazwą (numerem) jednostki wojskowej⁷. Natomiast w art. 2 pkt 4 ustawy o obronie Ojczyzny ustawodawca wskazał definicję pojęcia dowódcy jednostki wojskowej, przez co należy rozumieć osobę kierującą lub dowodzącą jednostką wojskową, w której żołnierz zajmuje stanowisko służbowe lub do której został skierowany

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm.

⁶ Zagadnienia dotyczące definicji żołnierza oraz statusu prawnego żołnierza terytorialnej służby wojskowej w kontekście prawa karnego materialnego i procesowego zostały już szczegółowo opisane, dlatego w niniejszym opracowaniu odstępiono od powielania treści prezentowanych we wcześniejszych artykułach opublikowanych na łamach „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”. Zob. szerz.: W. Jastrzębski, K. Wnorowski, *Status żołnierza terytorialnej służby wojskowej w świetle polskiego prawa karnego materialnego i procesowego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2023, nr 1, s. 15–35 oraz W. Jastrzębski, K. Wnorowski, *Żołnierze terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie a część wojskowa kodeksu karnego – status quo i perspektywy*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2023, nr 4, s. 5–19.

⁷ Dz.U. z 2024 r. poz. 248 z późn. zm.

w ramach pełnienia zawodowej służby wojskowej w dyspozycji⁸. Bezspornie zauważyć należy, iż ustawodawca uzależnił ściganie przestępstw wojskowych od wniosku dowódcy jednostki wojskowej. Aktualnie nie ma definicji legalnej przestępstwa wojskowego, ale z uwagi na tradycję⁹ oraz przyczyny funkcjonalne na stałe wpisała się ona, jako szczególna forma przestępstwa, do języka prawniczego¹⁰, co można dostrzec w rozważaniach m.in. S. Rybarczyka¹¹, M. Czyżyka¹², J. Muszyńskiego¹³, I. Andrejewa¹⁴, L. Gardockiego¹⁵, S.M. Przyjemskiego¹⁶, Z. Popławskiego, R. Skarbka, Z. Szczurka¹⁷ czy też H. Aratyna, A. Zawirskiego¹⁸.

Złożenie wniosku o ściganie jest aktem woli dowódcy jednostki wojskowej, w której sprawca czynu zabronionego pełni służbę wojskową, w którym wyraża się żądanie wszczęcia postępowania karnego wobec ww. podwładnego¹⁹. Wniosku dowódcy jednostki wojskowej nie należy utożsamiać z wnioskiem pokrzywdzonego *sensu stricto*, gdyż istotą tego trybu, który stanowi odstępstwo od zasady legalizmu, jest ochrona dobra w postaci dyscypliny i porządku wojskowego²⁰. Autorzy komentarzy do przepisów kodeksu postępowania karnego wskazują, iż „racji społecznych wojskowego trybu

⁸ *Ibidem*.

⁹ Po raz pierwszy legalna definicja pojęcia „przestępstwa wojskowego” została wskazana w kodeksie karnym wojskowym z 1932 r. Artykuł 1 tego kodeksu stanowił, że: „Przestępstwem wojskowym jest czyn zabroniony pod groźbą kary w części szczególnej kodeksu karnego wojskowego”. Zawężenie kategorii „przestępstw wojskowych” jedynie do czynów penalizowanych w powyższym akcie normatywnym spowodowało, że „przestępstwo wojskowe” było kategorią stricte kodeksową. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21 października 1932, Kodeks karny wojskowy, Dz.U. 1932 Nr 91, poz. 765 ze zm., zob. szerz.: S. Chomicki, *System reakcji prawnokarnej i dyscyplinarnej wobec żołnierzy*, rozprawa doktorska, Białystok 2022, s. 83, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/15664/1/S_Chomicki_System_reakcji_prawnokarnej_i_dyscyplinarnej_wobec_zolnierzy.pdf> [dostęp: 10.01.2025 r.].

¹⁰ S. Chomicki, *System reakcji prawnokarnej...*, op. cit., s. 79.

¹¹ Zob. szerz.: S. Rybarczyk, *Zarys prawa wojskowego. Część IV. Prawo karne wojskowe*, Warszawa 1974, s. 60 i n.

¹² Zob. szerz.: M. Czyżak, *Pojęcie tzw. przestępstwa wojskowego w polskim prawie karnym*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2004, nr 3, s. 13–23.

¹³ Zob. szerz.: J. Muszyński, *Wojskowe prawo karne materialne* [w:] L. Łustacz (red.), *Podstawowe wiadomości o prawie wojskowym*, Warszawa 1969, s. 178 i n.; J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne w polskim prawie wojskowym*, Warszawa 1968, s. 11 i n.

¹⁴ Zob. szerz.: I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1973, s. 430.

¹⁵ Zob. szerz.: L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2013, s. 2.

¹⁶ Zob. szerz.: S.M. Przyjemski, *Prawo karne wojskowe*, Gdańsk 1999, s. 105 i n.

¹⁷ Zob. szerz.: Z. Popławski, R. Skarbek, Z. Szczurek, *Prawo karne wojskowe i skarbowe*, Gdańsk 1983, s. 14.

¹⁸ Zob. szerz.: H. Aratyn, A. Zawirski, *Wojskowe prawo karne*, Warszawa 1960, s. 7.

¹⁹ M. Kolanowski, M. Stelmaszewski, § 47. *Postępowanie karne w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych* [w:] *Prawo karne procesowe dla sędziów, prokuratorów, obrońców i pełnomocników*, red. M. Oleżałek, Warszawa 2024, Legalis/el., rozdział XIII. Ściganie na wniosek dowódcy (art. 658 k.p.k.).

²⁰ *Ibidem*.

ścigania na wniosek upatruje się w sprzęgnięciu funkcji wychowawczej wojskowego wymiaru sprawiedliwości z wychowawczym oddziaływaniem samej służby w jednostce wojskowej. [...] istotnym czynnikiem ograniczenia represji karnosądowej wobec żołnierzy dopuszczających się drobniejszych przestępstw ściśle wojskowych są normy kodeksu uzależniające ściganie takich czynów od wniosku dowódcy jednostki wojskowej²¹. W tym miejscu należy zauważyć, iż każdorazowo organ procesowy winien ustalić właściwego dowódcę, który jest uprawniony do złożenia powyższego wniosku. Zdarza się przecież tak, że żołnierze mogą popełnić przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, kiedy przebywają na przykład na wyjazdach szkoleniowych, misjach na terenie kraju i poza jego granicami oraz podczas realizacji innych przedsięwzięć poza macierzystą jednostką wojskową. Wówczas każdorazowo należy zweryfikować dokumentację służbową dotyczącą zaistnienia powyższych przypadków w celu określenia uprawnionego dowódcy do złożenia wniosku o ściganie²².

Aktualnie kwestie związane z odpowiedzialnością dyscyplinarną żołnierzy uregulowane są w dziale XIII ustawy o obronie Ojczyzny, ale na podstawie art. 804 ust. 1 tejże ustawy w stosunku do postępowań wszczętych i niezakończonych przed wejściem w życie ustawy o obronie Ojczyzny (tj. do dnia 23 kwietnia 2022 r.) stosuje się przepisy poprzednio obowiązującej ustawy z 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej²³.

Zgodnie z treścią art. 658 § 1 k.p.k.: „Prokurator wojskowy odmawia wszczęcia postępowania o przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, jeżeli wobec sprawcy zastosowano już środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych”²⁴. Należy zauważyć, że postępowanie przygotowawcze w sprawach o wskazane powyżej

²¹ J. Grajewski, S. Steinborn [w:] *Komentarz aktualizowany do art. 425–673 Kodeksu postępowania karnego*, red. L.K. Paprzycki, LEX/el. 2015, komentarz do art. 658.

²² Za przykład można tu wskazać sytuację służących na co dzień w różnych jednostkach wojskowych żołnierzy skierowanych do wykonywania czynności służbowych w ramach Operacji „Bezpieczne Podlasie” (wcześniej wojskowe zgrupowania zadaniowe) w związku ze wzmocnieniem Straży Granicznej w zakresie ochrony granicy państwowej. W tym konkretnym przypadku, po ujawnieniu popełnienia przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki przez żołnierzy Operacji Bezpieczne Podlasie, właściwym do złożenia wniosku o ściganie jest dowódca ich macierzystej jednostki wojskowej, a nie dowódca Operacji „Bezpieczne Podlasie. Było to przedmiotem analiz w okresie, gdy autor niniejszego opracowania pełnił służbę w Wydziale Żandarmerii Wojskowej w Białymstoku. Potwierdzone to zostało również w praktyce sądów wojskowych, gdyż wszczęte postępowania w powyżej opisany sposób kończyły się skutecznym skierowaniem aktów oskarżenia i prawomocnymi orzeczeniami sądów, które w żadnym ze znanych autorowi przypadków nie podważyły skuteczności złożenia wniosku o ściganie przez dowódcę macierzystej jednostki żołnierzy w/w Operacji. Zob. szerz.: <<https://www.wojsko-polskie.pl/dorsz/articles/aktualnosci-w/nowa-operacja-wojskowa-na-wschodniej-granicy-op-bezpieczne-podlasie/>> [dostęp: 14.01.2025 r.].

²³ Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej, Dz.U. z 2021 r. poz. 1489.

²⁴ Dz.U. z 2024 r. poz. 37 z późn. zm.

występki ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej prowadzone jest, co do zasady, w formie dochodzenia. Taki stan rzeczy determinuje to, iż najczęściej dowódcy jednostek wojskowych składają wniosek o ściganie bezpośrednio do właściwej miejscowo jednostki Żandarmerii Wojskowej, a rzadziej kierują go do właściwej jednostki prokuratury, w której funkcjonuje komórka pionu wojskowego. Dodatkowo po ujawnieniu informacji o uzasadnionym podejrzeniu popełnienia przez żołnierza przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej Żandarmeria Wojskowa zwraca się do właściwego dowódcy z zapytaniem, czy składa on wniosek o ściganie, i jednocześnie przedstawia mu ustalone okoliczności²⁵. Dopiero uzyskanie tegoż wniosku stanowi podstawę do wszczęcia postępowania przygotowawczego i jego dalszego prowadzenia. Należy zauważyć, że wniosek dowódcy jednostki wojskowej jako oświadczenie woli może być wyrażone w różnych formach. Wniosek ten winien znajdować się w materiałach postępowania i może być złożony w formie pisemnej oraz w formie ustnej do protokołu przesłuchania tego dowódcy. Najczęściej, z uwagi na konieczność sprawnego prowadzenia czynności procesowych, wnioski składane są w formie pisemnej²⁶. Należy zauważyć, iż zgodnie z dyspozycją art. 658 § 1 k.p.k. organ procesowy (Żandarmeria Wojskowa czy też prokurator wojskowy) przed wszczęciem postępowania winien ustalić dodatkowo kwestię dotyczącą tego, czy wobec żołnierza, o którego ściganie wnosi dowódca jednostki wojskowej, zastosowano już środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych. Należy zgodzić się z poglądem wyrażanym w doktrynie i orzecznictwie²⁷, wskazującym na to, że „za ukaranego dyscyplinarnie należy rozumieć nie tylko takiego żołnierza, wobec którego wykonano wymierzoną mu karę dyscyplinarną lub środek dyscyplinarny, ale również takiego, wobec którego wykonanie jeszcze nie nastąpiło, mimo uprawnoczenia się orzeczenia dyscyplinarnego. Uchylenie kary dyscyplinarnej może nastąpić wyłącznie na drodze wznowienia postępowania dyscyplinarnego (art. 417–418 ustawy o obronie Ojczyzny)”²⁸. W związku z tym przed podjęciem decyzji o wszczęciu postępowania karnego ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej właściwy organ procesowy winien oprócz uzyskania ww. wniosku również ustalić, czy w stosunku do tego żołnierza zastosowano środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych w sposób prawomocny. Należy zauważyć, że w praktyce

²⁵ Wniosek wynika z utartej praktyki zaobserwowanej przez autora podczas służby w pionie dochodzeniowo-śledczym Żandarmerii Wojskowej.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Zob. szerz.: wyrok Sądu Najwyższego z 19 grudnia 1975 r., Rw 403/75, OSNKW 1976/3, poz. 51.

²⁸ M. Kolanowski, M. Stelmaszewski, § 47. *Postępowanie karne w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych...*, op. cit.

uzyskanie powyższego wniosku dowódcy trwa określony czas. W związku z tym samo oczekiwanie na stanowisko dowódcy jednostki wojskowej nie powinno być traktowane jako przeszkoda w realizacji czynności niecierpiących zwłoki i zmierzających do zabezpieczenia śladów oraz dowodów, wobec których istnieje ryzyko ich utraty lub zniekształcenia. Zebrane w ten sposób materiały (głównie przez żołnierzy Żandarmerii Wojskowej) nawet przy braku wniosku dowódcy o ściganie podległego mu żołnierza winny być poddane analizie w celu stwierdzenia zasadności wszczęcia postępowania w trybie określonym w art. 660 § 1 k.p.k., z którego to uprawnienia prokurator może skorzystać niezależnie od stanowiska dowódcy, jeżeli wymagać tego będą ważne względy dyscypliny wojskowej. Zauważyć również należy, że zgodnie z treścią art. 658 § 2 k.p.k. wyższy dowódca posiada uprawnienia do uchylenia zastosowanej kary dyscyplinarnej wobec żołnierza i złożenia wniosku o jego ściganie, co wskazuje, iż stanowisko dowódcy jednostki wojskowej w zakresie ścigania podległego mu żołnierza nie zawsze może być ostateczne i decydujące, dlatego zasadnym jest gromadzenie wskazanych śladów i dowodów na wczesnym etapie postępowania przygotowawczego w celu zapobieżenia ich utracie lub zniekształceniu. Kolejnym argumentem przemawiającym za gromadzeniem wskazanego powyżej materiału dowodowego jest fakt, iż o ściganie niektórych występów popełnionych przez żołnierzy poza dowódcą jednostki wojskowej wnioskować może również sam pokrzywdzony. Przy założeniu, że dowódca jednostki wojskowej odstąpi od złożenia wniosku o ściganie podległego mu żołnierza i zastosuje wobec niego środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych, a także wyższy dowódca nie uchyli tej decyzji i nie złoży wniosku o ściganie, należy zauważyć, iż pokrzywdzony, niezależnie od stanowiska dowódcy jednostki oraz wyższego dowódcy, ma prawo złożyć wniosek o ściganie i wówczas postępowanie przygotowawcze musi zostać wszczęte²⁹. Powyższe wskazuje zatem, iż organy procesowe nie powinny poprzestawać na weryfikacji stanowiska dowódcy jednostki wojskowej, ale przy przestępstwach ściganych również na wniosek pokrzywdzonego każdorazowo uzyskiwać również jego stanowisko w zakresie ścigania. Należy również zauważyć, że art. 658 § 3 k.p.k. wyłącza możliwość cofnięcia wniosku o ściganie podległego żołnierza przez dowódcę jednostki wojskowej oraz wyższego dowódcę.

W kontekście powyższych rozważań należy zauważyć, iż czas, rozumiany jako sekwencja działań dowódcy jednostki wojskowej, w zakresie złożenia wniosku o ściganie odgrywa zasadniczą rolę, gdyż od tego

²⁹ J. Grajewski, S. Steinborn [w:] *Komentarz aktualizowany do art. 425–673 Kodeksu postępowania karnego...*, op. cit.

zależy, czy postępowanie przygotowawcze może być wszczęte, czy też w danej chwili nie. Bezspornie art. 658 § 1 k.p.k. znajduje zastosowanie w sytuacji, kiedy to dowódca jednostki wojskowej złoży wniosek o ściganie podległego mu żołnierza, pomimo tego, że do chwili wyrażenia stanowiska co do ścigania żołnierza zastosował wobec niego środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych. Jednakże powyższy przepis nie dotyczy sytuacji, kiedy sekwencja zdarzeń będzie inna. Może zdarzyć się tak, że dowódca jednostki wojskowej najpierw złoży wniosek o ściganie podległego mu żołnierza za przestępstwo, a następnie stosuje środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych. W takiej sytuacji postępowanie przygotowawcze musi być wszczęte z uwagi na to, że do chwili złożenia wniosku przez dowódcę nie orzeczono prawomocnie wobec tego żołnierza kary lub środka dyscyplinarnego oraz nie przeprowadzono z nim rozmowy dyscyplinującej lub przeprowadzono taką rozmowę, po której żołnierz wniósł sprzeciw. Mogą również zdarzyć się sytuacje, w których dowódca jednostki wojskowej podejmie działania równoległe, czyli złoży wniosek o ściganie karne podległego mu żołnierza oraz wdroży postępowanie dyscyplinarne. Wówczas również należy wszcząć postępowanie karne z uwagi na brak prawomocnego orzeczenia w zakresie zastosowania środków przewidzianych w wojskowych przepisach dyscyplinarnych. Z powyższego wynika, iż przed wszczęciem postępowania przygotowawczego organ procesowy powinien ustalić, ponad wszelką wątpliwość, stan faktyczny i sekwencję czynności podjętych przez dowódcę jednostki wojskowej (także wyższego dowódcę), a mianowicie kiedy złożono wniosek o ściganie oraz czy wobec żołnierza zastosowano środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych w sposób prawomocny i kiedy orzeczenie o ukaraniu żołnierza stało się prawomocne. Brak weryfikacji powyższych elementów skutkować może koniecznością odmowy wszczęcia postępowania karnego, jego umorzeniem lub decyzją prokuratora wojskowego dotyczącą wszczęcia postępowania w trybie art. 660 § 1 k.p.k. Powyższe rozważania potwierdza swoista geneza przepisu z art. 658 § 1 k.p.k. Otóż z uchwały 7 sędziów Sądu Najwyższego z 16 maja 1972 r. wynika, iż dowódca jednostki wojskowej, który ukarze dyscyplinarnie sprawcę czynu o znamionach przestępstwa ściganego na wniosek, pozbawia się tym samym prawa złożenia wniosku o wszczęcie postępowania karnego za ten czyn uprzednio już ukarany. W związku z tym wniosek dowódcy jednostki wojskowej o ściganie karne, złożony po uprzednim ukaraniu sprawcy za ten sam czyn w trybie dyscyplinarnym, należy traktować jako nieskuteczny, niemogący powodować wszczęcia postępowania karnego³⁰. Należy zauważyć, iż powyższy pogląd

³⁰ Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z 16 maja 1972 r., U 1/72, OSNKW 1972, nr 7–8, poz. 128.

Sądu Najwyższego w momencie podejmowania uchwały nie wynikał wówczas z żadnego wyraźnego przepisu ani zakazu niedopuszczalności ukarania za jeden czyn na płaszczyźnie karnej i dyscyplinarnej. Wskazywana ówczesnie kontrowersyjność powyższej uchwały – jak można przypuszczać – mogła implikować obecną treść art. 658 § 1 k.p.k.³¹

III. Uprawnienia prokuratora w zakresie postępowań dotyczących przestępstw ściganych na wniosek dowódcy jednostki wojskowej

Ustawodawca w art. 658 § 1 k.p.k. użył pojęcia prokuratora wojskowego, przez co, w aktualnym stanie prawnym, należy rozumieć prokuratora wykonującego obowiązki w komórce organizacyjnej do spraw wojskowych, zgodnie z treścią art. 657 § 4 k.p.k., co jest zbieżne z treścią art. 3 § 2 ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze³².

Prokurator wojskowy, jako organ nadzorujący lub prowadzący samodzielnie postępowanie przygotowawcze w zakresie przestępstw ściganych na wniosek dowódcy jednostki, został wyposażony w określony katalog uprawnień i obowiązków, które wymagają omówienia w kontekście tematyki niniejszego opracowania.

W pierwszej kolejności zauważyć należy, iż z treści art. 658 § 1 k.p.k. wynika, że prokurator wojskowy odmawia wszczęcia postępowania o przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, jeżeli wobec sprawcy zastosowano już środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych. Oznacza to, że zasadą generalną jest, iż w powyżej opisanej sytuacji prokurator wojskowy powinien odmówić wszczęcia postępowania przygotowawczego wtedy, gdy dowódca jednostki wojskowej ukarał dyscyplinarnie żołnierza w sposób prawomocny. Jednakże nie można tracić z pola widzenia elementów różniących odpowiedzialność karną i dyscypli-

³¹ J. Grajewski, S. Steinborn [w:] *Komentarz aktualizowany do art. 425–673 Kodeksu postępowania karnego...*, *op. cit.*

³² Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze, Dz.U. z 2024 r. poz. 390. Mowa tu o prokuratorach powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury pełniących czynności w Departamencie do Spraw Wojskowych, w wydziałach prokuratur okręgowych i działach prokuratur rejonowych, właściwych w sprawach wojskowych, zwanych dalej „prokuratorami do spraw wojskowych”. Można zauważyć, iż ustawodawca używa nieco innych określeń w różnych aktach prawnych, gdyż, np. w art. 658 § 1 k.p.k. użyto sformułowania „prokurator wojskowy”. Z pewnością należy rozważyć ujednolicenie terminologii, ale w praktyce nie wpływa to prawidłową identyfikację podmiotu, o którym stanowią konkretne przepisy. W zakresie niniejszego opracowania autor będzie posługiwał się terminem używanym w k.p.k., gdyż w głównej mierze tego aktu prawnego dotyczą rozważania.

narną w zakresie ich celów oraz funkcji³³. W związku z tym od powyższej zasady ogólnej ustawodawca przewidział dwa wyjątki określone w art. 658 § 2 k.p.k., z których ten w zakresie uprawnień wyższego dowódcy został opisany powyżej. Natomiast w drugim przypadku ustawodawca w treści art. 660 § 1 k.p.k. przyznał prokuratorowi wojskowemu uprawnienie do wszczęcia postępowania karnego w sprawie o przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy jednostki bez takiego wniosku w sytuacji, kiedy wymagają tego ważne względy dyscypliny wojskowej.

Ustawa o obronie Ojczyzny w aktualnym brzmieniu nie zawiera definicji legalnej pojęcia dyscypliny wojskowej, ale uprzednio obowiązująca ustawa o dyscyplinie wojskowej w art. 3 pkt 1 określała, że dyscyplina wojskowa polega na przestrzeganiu przez żołnierza przepisów prawa dotyczących służby wojskowej i innych przepisów prawa przewidujących odpowiedzialność dyscyplinarną na zasadach i w trybie określonych w ustawie oraz wykonywaniu rozkazów i decyzji wydanych w sprawach służbowych³⁴. Należy zgodzić się z poglądem E. Krempecia, iż powyższa definicja pozostaje nadal aktualna pomimo tego, że nie ma charakteru legalnego³⁵. Natomiast w art. 353 ustawy o obronie Ojczyzny ustawodawca wskazał, na czym polega naruszenie dyscypliny wojskowej, oraz wymienił szereg zachowań stanowiących to naruszenie. Powyższe wyliczenie z art. 353 ustawy o obronie Ojczyzny nie stanowi katalogu zamkniętego. Należy zauważyć, iż wskazanie przykładów zachowań godzących w dyscyplinę wojskową jest pomocne dla przełożonych wojskowych w kontekście prowadzenia postępowań dyscyplinarnych, a po drugie – może mieć to oddziaływanie prewencyjne poprzez przekazywanie tych treści stanowi osobowemu wojska. Po trzecie – wskazanie tychże zachowań może być pomocne w kontekście oceny przez prokuratora wojskowego, czy ma do czynienia z ważnymi względami dyscypliny wojskowej w kontekście treści art. 660 § 1 k.p.k. Warto również przywołać treść postanowienia Sądu Najwyższego z 22 czerwca 1995 r., w którym stwierdzono, że pojęcie dyscypliny wojskowej zawiera w sobie postulat aprobaty przez osoby pełniące czynną służbę wojskową określonego systemu wartości, dla którego ochrony sformułowano siły zbrojne oraz przestrzegania przez nie normatywnych zasad stanowiących podstawę działania jednostek wojskowych. Sąd Najwyższy zauważył, iż wyszczególniony w art. 584 k.p.k. z 1969 r.³⁶ (obecnie art. 660 § 1 k.p.k.) „względ na dyscyplinę wojskową” należy pojmować przede wszystkim jako potrzebę utrwalenia u członków sił zbrojnych przekonania, że każdy przypadek oczywistego

³³ Problematyka opisana w rozdziale IV niniejszego opracowania.

³⁴ Dz.U. z 2024 r. poz. 248 z późn. zm., Dz.U. z 2021 r. poz. 1489.

³⁵ E. Krempeć [w:] *Obrona Ojczyzny. Komentarz*, red. H. Królikowski, Warszawa 2023, s. 680.

³⁶ Dz.U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.

5
2
0
2
A
W
A
Z
S
R
A
W
C
E
Z
R
A
M
-
N
E
Z
C
Z
E
T
S

naruszenia przez żołnierza tych zasad powinien się spotkać z nieuchronną reakcją odpowiednich władz, w tym także z konsekwencjami prawnymi przewidzianymi w normach sankcjonujących³⁷. Na aprobatę zasługuje również pogląd K. Dudki, która twierdzi, że „ważne względy dyscypliny wojskowej” to pojęcie ocenne i w dodatku podwójnie stopniowalne. W pierwszym etapie wykładni prokurator musi ustalić, czy popełnione przez żołnierza przestępstwo związane jest z naruszeniem dyscypliny wojskowej, a następnie czy względy dyscypliny przemawiają za ściganiem przestępstwa, by wreszcie ocenić, czy względy te są „ważne”. Należy podkreślić, że jest to kategoria obiektywna, istniejąca niezależnie od oceny, podobnie jak w przypadku interesu społecznego w art. 60 k.p.k. Kategoria ta podlega jedynie rozpoznaniu przez prokuratora, a w przypadku stwierdzenia, że ważne względy dyscypliny wojskowej za tym przemawiają, prokurator jest zobligowany do wszczęcia postępowania³⁸. W przeciwnym razie, w przypadku stwierdzenia, że owe ważne względy nie występują, prokurator wojskowy odmawia wszczęcia postępowania karnego, powołując się na treść art. 660 § 1 k.p.k.

W związku z powyższym w sytuacji, gdy dowódca jednostki wojskowej nie złoży wniosku o ściganie lub gdy do momentu złożenia takiego wniosku wobec żołnierza-sprawcy zostanie zastosowany środek przewidziany w wojskowych przepisach dyscyplinarnych w sposób prawomocny, prokurator wojskowy po zbadaniu, czy w danej sytuacji zachodzą ważne względy dyscypliny wojskowej, może podjąć decyzję o wszczęciu postępowania karnego ściganego wyłącznie na wniosek dowódcy, jak i ściganego na wniosek dowódcy lub pokrzywdzonego. Prokurator wojskowy ze swojego uprawnienia może skorzystać na dwa sposoby. Po pierwsze, chodzi o możliwość zainicjowania postępowania karnego poprzez wydanie postanowienia o wszczęciu postępowania karnego. Drugim sposobem jest wydanie osobnego postanowienia o kontynuowaniu tego postępowania albo połączenie tego postanowienia z postanowieniem o przedstawieniu, zmianie, uzupełnieniu zarzutów lub też z wniesieniem do sądu aktu oskarżenia w sytuacji, gdy dopiero w toku postępowania przygotowawczego okazało się, że przestępstwo jest ścigane na wniosek dowódcy jednostki³⁹. Należy zgodzić się ze stanowiskiem K. Sychty, wskazującym, że żadna z form ingerencji prokuratora wojskowego

³⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z 22 czerwca 1995 r., WZ 133/95, „Wokanda” 1996, nr 2, poz. 14.

³⁸ K. Dudka [w:] M. Janicz, C. Kulesza, J. Matras, H. Paluszkievicz, B. Skowron, K. Dudka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2023, s. 1720.

³⁹ K. Sychta [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Warszawa 2024, s. 1780. Zob. szerz.: wyrok Sądu Najwyższego z 10 marca 1989 r., WR 74/89, OSNKW 1989, nr 7–12, poz. 58.

w postępowanie przygotowawcze prowadzone w sprawie przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej nie podlega kontroli sądowej, co w konsekwencji uniemożliwia sądowi umorzenie postępowania karnego na podstawie art. 17 § 1 pkt 10 k.p.k., uznając, że „[...] wszczęcie postępowania przez prokuratora albo podtrzymanie oskarżenia pomimo braku wniosku nie było uzasadnione. Ingerencja prokuratora powinna zostać każdorazowo uzasadniona, nawet wówczas, gdy prokurator połączył postanowienie o wszczęciu postępowania z przedstawieniem, zmianą lub uzupełnieniem zarzutów, a więc z decyzjami niepodlegającymi uzasadnieniu z urzędu”⁴⁰. W uzasadnieniu swojej decyzji prokurator wojskowy powinien odwołać się do treści przepisu z art. 660 § 1 k.p.k., gdyż tylko w ten sposób wyrażona zostanie wola wszczęcia postępowania przygotowawczego w sprawie przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, a brak tego odwołania może skutkować umorzeniem postępowania przez sąd na podstawie art. 17 § 1 pkt 10 k.p.k.⁴¹ Dodatkowo prokurator wojskowy, wszczynając postępowanie karne o przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej bez wniosku dowódcy lub po prawomocnym zastosowaniu środków przewidzianych w wojskowych przepisach dyscyplinarnych żołnierza, powinien wskazać, jakie ważne względy dyscypliny wojskowej przemawiają za jego ingerencją. Jednakże niewskazanie tychże względów przez prokuratora wojskowego nie może być utożsamiane z brakiem skargi uprawnionego organu. Zatem nawet w przypadku, gdy prokurator wojskowy nie wskaże ważnych względów dyscypliny wojskowej, sąd nie może umorzyć postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 10 k.p.k.⁴² Dodać należy, iż brak wskazania tychże względów nie oznacza, że one w danej sprawie nie występują, gdyż przestępstwa wojskowe ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej są przestępstwami bezwzględnie wnioskowymi i nie jest dopuszczalne wszczęcie postępowania w trybie art. 660 § 1 k.p.k., jeżeli owe względy za tym nie przemawiają⁴³.

Na podstawie art. 660 § 2 k.p.k. dowódcy jednostki wojskowej, a także pokrzywdzonemu przestępstwem określonym w art. 347 § 1 k.k.⁴⁴, przysługuje prawo wniesienia zażalenia wyłącznie na postanowienie prokuratora wojskowego, wydane na podstawie art. 660 § 1 k.p.k. (wszczęcie postępowania), do sądu właściwego do rozpoznania sprawy⁴⁵. Słusznie jednak

⁴⁰ K. Sychta [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, op. cit., s. 1780 i n.

⁴¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 28 kwietnia 1983 r., Rw 330/83, OSNKW 1983, nr 10–11, poz. 92; wyrok Sądu Najwyższego z 12 października 1990 r., WR 324/90, OSNKW 1991, nr 4–6, poz. 26.

⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z 13 lipca 1982 r., Rw 590/82, OSNKW 1982, nr 12, poz. 95.

⁴³ K. Dudka [w:] M. Janicz, C. Kulesza, J. Matras, H. Paluszkievicz, B. Skowron, K. Dudka, *Kodeks postępowania karnego...*, op. cit., s. 1718.

⁴⁴ Dz.U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm.

⁴⁵ Dz.U. z 2024 r. poz. 37 z późn. zm.

wskazuje K. Sychta, iż zażalenie, o którym mowa powyżej, nie przysługuje w sytuacji, gdy na etapie postępowania sądowego okaże się, że czyn wyczerpuje znamiona przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, a prokurator wojskowy wyrazi stanowisko o podtrzymaniu oskarżenia⁴⁶.

W kontekście omawianej problematyki należy również dostrzec możliwość umorzenia postępowania przygotowawczego przez sąd. Mianowicie chodzi o sytuację, gdzie po wpływie sprawy z aktem oskarżenia lub wnioskiem w trybie art. 335 § 1 k.p.k. albo wnioskiem o warunkowe umorzenie postępowania przygotowawczego okaże się, że wbrew dyspozycji z art. 658 § 1 k.p.k. prokurator wojskowy nie wydał postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego, a już na etapie wszczęcia tego postępowania wiadome było, iż dotyczy ono przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej. Wówczas, jak zgodnie twierdzą M. Kolanowski i M. Stelmaszewski, zachodzi konieczność skierowania tego postępowania przez prezesa sądu stosownie do treści art. 339 § 3 pkt 1 k.p.k. na posiedzenie w przedmiocie jego umorzenia z uwagi na wystąpienie negatywnej przesłanki procesowej wskazanej w art. 17 § 1 pkt 11 k.p.k.⁴⁷ W przypadku, gdy powyższa okoliczność zostanie ujawniona na rozprawie, czyli po rozpoczęciu przewodu sądowego, sąd wyrokiem powinien umorzyć postępowanie karne stosownie do dyspozycji art. 414 § 1 k.p.k.⁴⁸

IV. Odpowiedzialność dyscyplinarna żołnierzy w kontekście ich odpowiedzialności za przestępstwa ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej

W niniejszych rozważaniach istotnym elementem, zasługującym na omówienie, jest relacja pomiędzy odpowiedzialnością karną żołnierzy a wojskową odpowiedzialnością dyscyplinarną, które w zakresie funkcji i celów różnią się od siebie. Powyższe rodzaje odpowiedzialności rozróżnia się także przez pryzmat form i celów stosowania konkretnych instrumentów reakcji karnej lub dyscyplinarnej⁴⁹. Należy zauważyć, iż ochrona społeczeństwa za pomocą wymierzenia sprawiedliwej odpłaty sprawcy za

⁴⁶ K. Sychta [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, op. cit., s. 1780 i n.

⁴⁷ M. Kolanowski, M. Stelmaszewski, § 47. *Postępowanie karne w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych...*, op. cit.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ S. Chomiccki, *Odpowiedzialność karna i dyscyplinarna żołnierza i funkcjonariusza w świetle zasady ne bis in idem*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” tom 7, nr 2, 2021, s. 135 i nast.; źródło: <https://czasopisma.uph.edu.pl/desecuritate/article/view/2760/2270> [dostęp: 14.01.2025 r.].

wyrządzone przez niego przestępstwo należy do właściwości odpowiedzialności karnej. Natomiast wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna ma za zadanie ochronę społeczności wojskowej głównie w celu wychowawczym i zapobiegawczym⁵⁰. Takie rozróżnienie owych rodzajów odpowiedzialności uzasadnia ich równoległe egzekwowanie i nie narusza to konstytucyjnej zasady *ne bis in idem*, gdyż każda z nich ma za zadanie realizować inne cele i funkcje⁵¹.

Ustawodawca w art. 351 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny wskazał, iż: „żołnierz za czyn stanowiący przewinienie dyscyplinarne, wypełniający jednocześnie znamiona przestępstwa lub wykroczenia albo przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego, podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej niezależnie od odpowiedzialności karnej”⁵². Ów przepis przesądza zatem o możliwości pociągnięcia żołnierza do odpowiedzialności karnej (za przestępstwo, przestępstwo skarbowe) i dyscyplinarnej (za przewinienie wojskowe) za jeden czyn, który w doktrynie określa się mianem „czynu stykowego”⁵³. Odnośnie do powyższego za aktualny należy uznać pogląd Trybunału Konstytucyjnego, który orzekł, że „deontologia postępowania dyscyplinarnego jest inna niż postępowania karnego. Łączy się ona przede wszystkim ze specyfiką wykonywania niektórych zawodów oraz zasadami funkcjonowania konkretnych korporacji zawodowych. Ukształtowane w ich ramach reguły deontologiczne ukierunkowane są przede wszystkim na obronę honoru i dobra zawodu [...]. Stąd też odpowiedzialność dyscyplinarna związana może być z czynami, które nie podlegają odpowiedzialności karnej. [...] odpowiednie stosowanie przepisów kodeksu postępowania karnego nie oznacza, że postępowanie dyscyplinarne staje się postępowaniem karnym”⁵⁴. Pomimo że powyższe stanowisko dotyczyło policjantów, to można je odnieść również do żołnierzy. Jak słusznie wskazuje E. Krempeć, „uzasadnieniem tego przepisu [art. 351 ustawy o obronie Ojczyzny – przepis autora] jest szczególnie charakter stosunku służbowego żołnierzy i zadania realizowane przez Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Żołnierz pełni czynną służbę wojskową na podstawie zhierarchizowanego stosunku służbowego określonego rodzaju czynnej służby wojskowej. Zgodnie z preambułą ustawy o obronie Ojczyzny żołnierz pełni służbę wojskową dla dobra Rzeczypospolitej Polskiej, a służba wojskowa wymaga od niego zdyscyplinowania, lojalności i poświęcenia. Pełnienie służby jest podstawowym sposobem spełnienia obowiązku obrony Ojczyzny”⁵⁵.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Dz.U. z 2024 r. poz. 248 z późn. zm.

⁵³ S. Chomicki, *Odpowiedzialność karna i dyscyplinarna...*, op. cit., s. 135.

⁵⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 27 lutego 2001 r., K 22/00, OTK 2001, nr 3, poz. 48.

⁵⁵ E. Krempeć [w:] *Obrona Ojczyzny...*, op. cit., s. 688.

Jak już wskazano powyżej, wobec żołnierza mogą zostać zastosowane środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych niezależnie od odpowiedzialności karnej (art. 351 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny), a z drugiej strony mogą być zastosowane wobec niego wyłącznie środki dyscyplinarne z uwagi na zastosowanie art. 658 § 1 k.p.k., a o tym decyduje sekwencja działań podejmowanych przez dowódcę jednostki wojskowej, a także stanowisko prokuratora wojskowego. Można zatem uznać, że powyższe przepisy uzupełniają się w zakresie, jakim dotyczą ponoszenia odpowiedzialności karnej i dyscyplinarnej przez żołnierza za jeden czyn stykowy oraz nie pozostają ze sobą w sprzeczności⁵⁶. Dodatkowo zauważyć należy, iż wejście w życie ustawy o obronie Ojczyzny, zawierającej art. 351 ust. 1 w aktualnym brzmieniu, nie zmieniło sytuacji prawnej żołnierzy, gdyż w art. 17 ust. 1 ustawy o dyscyplinie wojskowej z 9 października 2009 r.⁵⁷ (uchylona z uwagi na wejście w życie ustawy o obronie Ojczyzny) przewidziano, że „żołnierz ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną za popełnienie przewinienia dyscyplinarnego, posiadającego jednocześnie znamiona innego czynu zabronionego, jeżeli to naruszenie prawa miało związek ze służbą wojskową, niezależnie od odpowiedzialności ponoszonej na podstawie innych przepisów”. W doktrynie wskazuje się jednak na swoisty brak spójności pomiędzy przepisem art. 658 § 1 k.p.k. a przepisem art. 380 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny, który stanowi, iż „postępowanie dyscyplinarne wszczyna się niezwłocznie, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przez żołnierza czynu stanowiącego przewinienie dyscyplinarne”⁵⁸. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest fakt, iż ustawodawca nie recypował do treści ustawy o obronie Ojczyzny przepisu art. 17 ust. 2 pkt 2 ustawy o dyscyplinie wojskowej z 2009 r., który stanowił, iż żołnierz ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną także za czyny o znamionach przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej albo wykroczenia ściganego na żądanie dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej, jeżeli uprawniony dowódca lub kierownik instytucji cywilnej odstąpił od złożenia wniosku albo żądania, co bezpośrednio korespondowało z treścią art. 658 § 1 k.p.k.⁵⁹ Analiza treści przepisów art. 351 ust. 1 i art. 380 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny prowadzi do konkluzji, iż dowódca jednostki wojskowej, będąc przełożonym

⁵⁶ P. Kościelny, *Opinia prawna dotycząca relacji pomiędzy zastosowaniem środków dyscyplinarnych wobec żołnierza a możliwością wszczęcia postępowania karnego*, BAS-WAP-346/23, Warszawa 2024, s. 8. Treść opinii znajduje się w zasobach własnych autora. P. Kościelny w powyższej opinii formułuje wniosek, iż: „przepis art. 658 § 1 k.p.k. może w aktualnym stanie prawnym być postrzegany jako lex specialis względem przepisu art. 351 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny”.

⁵⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 1489.

⁵⁸ Dz.U. z 2024 r. poz. 248 z późn. zm.

⁵⁹ M. Kolanowski, M. Stelmaszewski, § 47. *Postępowanie karne w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych...*, op. cit.

dyscyplinarnym, nie ma możliwości odstąpienia od wszczęcia postępowania dyscyplinarnego w sprawie o czyn wyczerpujący znamiona przestępstwa dyscyplinarnego, który wyczerpuje znamiona przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, a przez to implikuje skierowanie wniosku o ściganie takiego przestępstwa⁶⁰. Analiza powyższych regulacji może wskazywać na fakt, iż racjonalny ustawodawca nie powinien narzucać dowódcy jednostki wojskowej prawa wyboru trybu rozliczenia podległego mu żołnierza za popełniony czyn zabroniony, gdyż to dowódca jest odpowiedzialny m.in. za dyscyplinę i porządek wojskowy w podległej mu jednostce⁶¹. M. Kolanowski i M. Stelmaszewski wskazują, iż „w celu usunięcia powyższych wątpliwości należy postulować niezwłoczną zmianę ustawy przywracającą w sposób jednoznaczny dowódcy jednostki możliwość wyboru trybu, w którym zostanie rozpatrzona sprawa żołnierza, ponieważ obecny stan prawny praktycznie wyklucza złożenie przez dowódcę skutecznego wniosku i sprawia, że bez wniosku pokrzywdzonego (o ile w danej sprawie taki występuje) lub postanowienia prokuratora wydanego w trybie art. 660 § 1 k.p.k. żołnierz nigdy nie będzie ponosił odpowiedzialności karnej za przestępstwa wyszczególnione w tezie 1 [przestępstwa, których ściganie jest co do zasady uzależnione od wniosku dowódcy jednostki wojskowej – przypis autora]”⁶². To stanowisko zasługuje na aprobatę z pewnym zastrzeżeniem. Otóż możliwość pociągnięcia żołnierza do odpowiedzialności karnej za czyn będący przewinieniem dyscyplinarnym oraz wyczerpujący znamiona czynu zabronionego uzależnione jest od momentu złożenia wniosku o ściganie przez dowódcę jednostki wojskowej. Z zasady postępowania dyscyplinarnego trwają określony czas (w zależności od jego trybu) i dowódca, niezależnie od wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, może równoległe lub następczo, ale przed zapadnięciem prawomocnej decyzji w postępowaniu dyscyplinarnym, złożyć wniosek o ściganie, co będzie inicjowało postępowanie przygotowawcze. Zarówno uchylona ustawa o dyscyplinie wojskowej z 2009 r., jak i ustawa o obronie Ojczyzny nakładają obowiązek niezwłocznego reagowania na zachowania żołnierzy będące naruszeniami dyscypliny wojskowej. Należy zgodzić się ze stanowiskiem Ministra Sprawiedliwości wyrażonym w odpowiedzi na interpelację poselską, jak i stanowiskiem P. Kościelnego, iż regulacje dotyczące opisywanej materii zawarte w ustawie o dyscyplinie wojskowej z 2009 r. były bardziej przejrzyste, m.in. z powodu braku recypowania do ustawy o obronie Ojczyzny art. 17 ust. 2 pkt 2 derogowanej ustawy o dyscyplinie wojskowej⁶³.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Odpowiedź na zapytanie poselskie nr 55 z 22 grudnia 2023 r., BK-VII.0520.277.2023, War-

V. Podsumowanie

Postępowanie przygotowawcze w sprawach o przestępstwa ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej w kontekście odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierzy stanowi materię o skomplikowanej strukturze. W toku rozważań wykazano, że ustawodawca przyznał dowódcy jednostki wojskowej uprawnienia związane z podejmowaniem reakcji w związku z popełnieniem przez żołnierza przestępstwa stanowiącego jednocześnie naruszenie dyscypliny wojskowej. W praktyce ich realizacja polega na obowiązku niezwłocznej reakcji wobec popełnienia przez żołnierza czynu zabronionego będącego także naruszeniem dyscypliny wojskowej, a także możliwości złożenia lub niezłożenia wniosku o ściganie karne. Jak ustalono powyżej, to czas i sekwencja działań dowódcy powinny być brane pod uwagę przez organy postępowania przygotowawczego w zakresie podejmowania decyzji co do wszczęcia takiego postępowania. Obowiązek weryfikacji owej sekwencji czynności spoczywa na organach procesowych (Żandarmerii Wojskowej, prokuratorze wojskowym, a także w określonych przypadkach sądzie), które przed podjęciem decyzji w zakresie wszczęcia postępowania (także w trybie art. 660 § 1 k.p.k.), odmowy jego wszczęcia (art. 658 § 1 k.p.k.) lub umorzenia postępowania powinny każdorazowo w sposób kategoryczny ustalić, czy do momentu wszczęcia postępowania wobec żołnierza zastosowane zostały środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych w sposób prawomocny. Powyższe, w opinii autora, nie zwalnia organów ścigania z realizacji czynności niecierpiących zwłoki w zakresie utrwalenia śladów i dowodów narażonych na utratę lub zniekształcenie, gdyż może to skutkować późniejszymi trudnościami w zakresie prowadzenia postępowania po jego wszczęciu – niezależnie od podstaw i trybu. Ponadto organy ścigania każdorazowo zobowiązane są do ustalenia dowódcy uprawnionego do złożenia wniosku o ściganie oraz – w razie konieczności – wyższego dowódcy. Należy również zauważyć, że możliwość ponoszenia odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności dyscyplinarnej nie stoi w sprzeczności z konstytucyjną zasadą *ne bis in idem*, gdyż odpowiedzialność karna i dyscyplinarna różnią się od siebie w zakresie ich celów i funkcji. W toku rozważań ustalono, że przepisy dotyczące ponoszenia odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierzy oraz przepisy regulujące postępowanie w sprawach o przestępstwa ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej nie są sprzeczne, lecz mają charakter uzupełniający. Wypada tylko zauważyć, że zakładając racjonalność ustawodawcy, rozważyć

należy recypowanie treści art. 17 ust. 2 pkt 2 ustawy o dyscyplinie wojskowej z 2009 r. do treści ustawy o obronie Ojczyzny, co wpłynęłoby na większą przejrzystość obowiązujących przepisów, które dotyczą opisywanej materii. Niezależnie od powyższego stwierdzić należy, iż na podstawie obowiązujących przepisów prawa postępowania przygotowawcze w sprawach o przestępstwa ścigane na wniosek dowódcy jednostki w kontekście odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierzy stanowią materię o swoistym charakterze nie tylko z uwagi na złożoność procedur, ale również ze względu na konieczność ustalania treści norm prawnych na podstawie wielu przepisów prawnych rozproszonych w aktach prawnych z zakresu prawa wojskowego.

A B S T R A C T

The main objective of this publication is to analyze criminal proceedings in cases of crimes prosecuted at the request of the commander of a military unit in the context of disciplinary liability of soldiers. The considerations concern the powers of the commander and the military prosecutor in initiating preparatory proceedings in the above cases. The analysis also concerns the impact of disciplinary proceedings on the possibility of soldiers simultaneously bearing criminal liability for the same act.

Keywords: soldier, military offences, prosecution at the request of the commander of a military unit, disciplinary responsibility of soldiers, military prosecutor, military police, military courts

Bibliografia

Literatura

- Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1973.
- Aratyn H., Zawirski A., *Wojskowe prawo karne*, Warszawa 1960.
- Bulira J., Jagnieża A., Krempeć E., Seredyński F., Królikowski H., *Obrona Ojczyzny. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Chomicki S., *Odpowiedzialność karna i dyscyplinarna żołnierza i funkcjonariusza w świetle zasady ne bis in idem*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2021, tom 7, nr 2.
- Chomicki S., *System reakcji prawnokarnej i dyscyplinarnej wobec żołnierzy*, rozprawa doktorska, Białystok 2022.

- Czyżak M., *Pojęcie tzw. przestępstwa wojskowego w polskim prawie karnym*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2004, nr 3.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2013.
- Janicz M., Kulesza C., Matras J., Paluszkiewicz H., Skowron B, Dudka K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2023, <<http://lex.online.wolterskluwer.pl>>
- Jastrzębski W., Wnorowski K., *Status żołnierzy terytorialnej służby wojskowej w świetle polskiego prawa karnego materialnego i procesowego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2023, nr 1.
- Jastrzębski W., Wnorowski K., *Żołnierze terytorialnej służby wojskowej pełniące dyspozycyjnie a część wojskowa kodeksu karnego – status quo i perspektywy*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy”, 2023, nr 4.
- Kościelny P., *Opinia prawna dotycząca relacji pomiędzy zastosowaniem środków dyscyplinarnych wobec żołnierza a możliwością wszczęcia postępowania karnego*, BAS-WAP-346/23, Warszawa 2024.
- Łustacz L. (red.), *Podstawowe wiadomości o prawie wojskowym*, Warszawa 1969.
- Muszyński J., *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne w polskim prawie wojskowym*, Warszawa 1968.
- M. Olęzałek (red.), *Prawo karne procesowe dla sędziów, prokuratorów, obrońców i pełnomocników*, Warszawa 2024, <<https://legalis.pl>>
- L. K. Paprzycki (red.), *Komentarz aktualizowany do art. 425–673 Kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 2015, <<http://lex.online.wolterskluwer.pl>>
- Popławski Z., Skarbek R., Szczurek Z., *Prawo karne wojskowej i skarbowe*, Gdańsk 1983.
- Przyjemski S. M., *Prawo karne wojskowe*, Gdańsk 1999.
- Zagrodnik J. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2024, <<http://lex.online.wolterskluwer.pl>>

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21 października 1932, Kodeks karny wojskowy, Dz.U. 1932 Nr 91, poz. 765 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 37 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej, Dz.U. z 2021 r. poz. 1489.
- Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze, Dz.U. z 2024 r. poz. 390.

Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, Dz.U. z 2024 r. poz. 248 z późn. zm.

Orzecznictwo

Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z 16 maja 1972 r., U 1/72, OSNKW 1972, nr 7–8, poz. 128.

Wyrok Sądu Najwyższego z 19 grudnia 1975 r., Rw 403/75, OSNKW 1976/3, poz. 51.

Wyrok Sądu Najwyższego z 13 lipca 1982 r., Rw 590/82, OSNKW 1982, nr 12, poz. 95.

Wyrok Sądu Najwyższego z 28 kwietnia 1983 r., Rw 330/83, OSNKW 1983, nr 10–11, poz. 92.

Wyrok Sądu Najwyższego z 10 marca 1989 r., WR 74/89, OSNKW 1989, nr 7–12, poz. 58.

Wyrok Sądu Najwyższego z 12 października 1990 r., WR 324/90, OSNKW 1991, nr 4–6, poz. 26.

Postanowienie Sądu Najwyższego z 22 czerwca 1995 r., WZ 133/95, „Wokanda” 1996, nr 2, poz. 14.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 27 lutego 2001 r., K 22/00, OTK 2001, nr 3, poz. 48.

*Korpus obrony cywilnej i jego współdziałanie
z Siłami Zbrojnymi w świetle ustawy
o ochronie ludności i obronie cywilnej*

*The civil defence corps and its cooperation
with the Army in the light of The protect
people and civil defence act*

S T R E S Z C Z E N I E

Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej² wypełnia lukę prawną w zakresie obrony cywilnej. Akt ten przewiduje powołanie korpusu obrony cywilnej, który ma opierać się na podmiotach aktualnie zajmujących się ratownictwem. W niniejszym artykule, przy użyciu metody dogmatyczno-prawnej, Autor wyjaśnił znaczenie podstawowych pojęć użytych w ustawie, m.in. różnicę pomiędzy „ochroną ludności” a „obroną cywilną”, przedstawił skład i kierownictwo korpusu obrony cywilnej, jak również sposób jego współdziałania z Siłami Zbrojnymi. Następnie, po przeprowadzonej analizie regulacji prawnej, Autor zaprezentował stosowne wnioski de lege ferenda.

Słowa kluczowe: ochrona ludności, obrona cywilna, organy ochrony ludności, podmioty ochrony ludności, organy obrony cywilnej, podmioty obrony cywilnej, korpus obrony cywilnej, Siły Zbrojne

¹ Dr Jarosław Dolny – doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne, wykładowca Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu, radca prawny, wieloletni pracownik administracji publicznej (administracji samorządowej i rządowej) oraz praktyk stosowania prawa w kancelarii prawnej, aktualnie pracownik samorządowy (kierownik działu) w miejskiej jednostce organizacyjnej, doświadczony szkoleniowiec współpracujący z Fundacją Rozwoju Demokracji Lokalnej, w latach 2023–2024 żołnierz Wojsk Obrony Terytorialnej oraz autor wielu publikacji naukowych, w tym opinii pt. „Projektowane zadania organów samorządu terytorialnego w zakresie ochrony ludności i obrony cywilnej”.

² Dz.U. z 2024 r. poz. 1907.

I. Wstęp

5 grudnia 2024 r. Sejm uchwalił ustawę o ochronie ludności i obronie cywilnej, uwzględniając wniesione poprawki Senatu³. Ustawa została podpisana przez Prezydenta RP⁴, opublikowana w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej i weszła w życie 1 stycznia 2025 r.⁵ Akt ten wypełnia lukę prawną w zakresie obrony cywilnej⁶, jaka powstała po uchwaleniu ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny⁷. Ta ostatnia ustawa uchyliła bowiem ustawę z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej⁸, która w dziale IV regulowała kwestię obrony cywilnej⁹. Nowa ustawa o obronie Ojczyzny nie zawierała postanowień poświęconych obronie cywilnej.

W uzasadnieniu do projektu ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej odniesiono się do regulacji konstytucyjnej, tj. zasady ochrony życia, wyrażonej w art. 38 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁰, jak również nakazu zapewniania bezpieczeństwa obywateli, zagwarantowanego w art. 5 ustawy zasadniczej¹¹. Twórcy projektu ustawy założyli, że nieokreślenie ram takiej pomocy państwa, w szczególności dla obszaru obrony cywilnej, może naruszać powyższe normy konstytucyjne¹². Jeśli zaś chodzi o cel wskazanej ustawy, to jest nim podniesienie poziomu ochrony ludności w Rzeczypospolitej Polskiej oraz przygotowanie do realizacji zadań obrony cywilnej w czasie stanu wojennego i w czasie wojny¹³. Rozwiązania komentowanej ustawy nie tworzą żadnych nowych struktur, lecz opierają się na aktualnie funkcjonujących strukturach i organizacjach publicznych¹⁴. Wskazana

³ Informacja ze strony Sejmu RP <<https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=8BB167A00EE03367C1258B9C003CA062>> [dostęp: 19.12.2024 r.].

⁴ Informacja ze strony internetowej Prezydenta RP <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/prezydent-podpisal-ustawe-o-ochronie-ludnosci-i-obronie-cywilnej-95623>> [dostęp: 19.12.2024 r.].

⁵ Wyjątkiem są przepisy wskazane w art. 212 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁶ J. Dolny, *Projektowane zadania organów samorządu terytorialnego w zakresie ochrony ludności i obrony cywilnej*, Opinia nr 13/2024, Centrum Ekspertyzy Lokalnej, s. 1, <opinie_i_komentarze_ochrona_ludnosci-i-obrona-cywilna.pdf> [dostęp: 18.12.2024 r.].

⁷ Tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 248 z późn. zm.

⁸ Tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 372 z późn. zm.

⁹ E. Wolszczak, *Obrona cywilna – instytucja wyparta przez rozwiązania w zakresie zarządzania kryzysowego? „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 2(18), s. 256.*

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

¹¹ Uzasadnienie do projektu ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej, druk 664 z dnia 18 września 2024 r., s. 1 <<https://orka.sejm.gov.pl/Druki10ka.nsf/0/EC8E814DD446F21EC1258B9C003D4619/%24File/664.pdf>> [dostęp: 18.12.2024 r.].

¹² Uzasadnienie do projektu ustawy..., s. 1.

¹³ Uzasadnienie do projektu ustawy..., s. 6.

¹⁴ Uzasadnienie do projektu ustawy..., s. 22.

ustawa przewiduje m.in. powołanie korpusu obrony cywilnej, który ma być oparty na podmiotach obecnie zajmujących się ratownictwem.

W niniejszym artykule, przy użyciu metody dogmatyczno-prawnej, wyjaśniłem znaczenie podstawowych pojęć użytych w ustawie, m.in. różnicę pomiędzy „ochroną ludności” a „obroną cywilną”, przedstawiłem skład i kierownictwo korpusu obrony cywilnej oraz sposób współdziałania tego korpusu z Siłami Zbrojnymi. Po przeprowadzonej analizie regulacji prawnej zaprezentowałem stosowne wnioski *de lege ferenda*.

II. Podstawowe pojęcia: ochrona ludności i obrona cywilna

O mawiana ustawa w samym tytule posługuje się dwoma pojęciami – ochrony ludności i obrony cywilnej. Wyjaśnienie tych pojęć znajduje się w art. 2 tej ustawy. Mianowicie przez ochronę ludności należy rozumieć system składający się z organów administracji publicznej, wykonujących zadania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa ludności przez ochronę życia i zdrowia ludzi, mienia, w tym zwierząt, infrastruktury niezbędnej do zaspokojenia potrzeb bytowych, dóbr kultury i środowiska w sytuacji zagrożenia, zwanych dalej „organami ochrony ludności”; podmiotów wykonujących te zadania, zwanych dalej „podmiotami ochrony ludności”, oraz zasobów ochrony ludności (ust. 1 ww. artykułu).

Z powyższej definicji wynika więc, że ochrona ludności to system składający się z trzech elementów, tj.:

- organów ochrony ludności (m.in. wójtów, starostów, wojewodów);
- podmiotów ochrony ludności (m.in. jednostek organizacyjnych Państwowej Straży Pożarnej, ochotniczych straży pożarnych);
- zasobów ochrony ludności.

Przez ten ostatni element należy rozumieć personel wykonujący zadania ochrony ludności oraz obrony cywilnej wraz z wyposażeniem, sprzętem, technologiami oraz narzędziami służącymi do wykonywania tych zadań (art. 3 pkt 8 powołanej ustawy).

Jeśli chodzi o drugie pojęcie z tytułu ustawy, tj. obronę cywilną, to oznacza ona realizację zadań określonych w art. 61 lit. a Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I), sporządzonego w Genewie 8 czerwca 1977 r.¹⁵, mającą na celu ochronę ludności cywilnej przed zagrożeniami wynikającymi z działań zbrojnych i ich następstw (art. 2 ust. 2 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej).

¹⁵ Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175 z późn. zm.

W myśl zaś powołanego przepisu art. 61 lit. a wskazanego Protokołu I, zwanego dalej Pierwszym Protokołem Dodatkowym, obrona cywilna oznacza wypełnianie wszystkich lub niektórych zadań humanitarnych, mających na celu ochronę ludności cywilnej przed niebezpieczeństwami wynikającymi z działań zbrojnych lub klęsk żywiołowych, i przewyżczanie ich bezpośrednich następstw, jak też zapewnienie warunków koniecznych do przetrwania, m.in. służbę ostrzegawczą, ewakuację, przygotowanie i organizowanie schronów.

Porównując oba powyższe przepisy, należy zauważyć, że w ustawie wskazano na zagrożenia wynikające z działań zbrojnych i ich następstw, a w Pierwszym Protokole Dodatkowym powołano się na niebezpieczeństwa wynikające z działań zbrojnych lub klęsk żywiołowych i przewyżczanie ich bezpośrednich następstw. Wobec tego regulacja omawianej ustawy zawęży zadania obrony cywilnej, pomijając kwestię klęsk żywiołowych. Niemniej jednak ustawa ta w art. 5 ust. 1 odsyła do innych ustaw, m.in. ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym¹⁶ oraz ustawy z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej¹⁷. Ponadto stwierdzono, że realizacja zadań ochrony ludności i obrony cywilnej w sytuacjach kryzysowych odbywa się na podstawie ustawy o zarządzaniu kryzysowym (art. 2 ust. 4 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej). W związku z tym nie można uznać, że istnieje luka prawna w zakresie działań dotyczących klęsk żywiołowych.

Ustawodawca określił cezurę, kiedy ochrona ludności przekształca się w obronę cywilną. Mianowicie z chwilą wprowadzenia stanu wojennego i w czasie wojny ochrona ludności staje się obroną cywilną (art. 2 ust. 3 pkt 1 ww. ustawy). Zatem rozgraniczenie tych pojęć nie powinno stwarzać trudności¹⁸. Należy przy tym wyjaśnić, że stan wojenny to stan nadzwyczajny, który zgodnie z art. 229 Konstytucji RP, może być wprowadzony przez Prezydenta Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów, w razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Natomiast o stanie wojny, w myśl art. 116 Konstytucji RP, decyduje co do zasady Sejm, w sytuacji zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Z porównania tych instytucji wynika, że dwie przesłanki dla obu

¹⁶ Tekst jednolity Dz.U. z 2023 r. poz. 122 z późn. zm.

¹⁷ Tekst jednolity Dz.U. z 2025 r. poz. 112.

¹⁸ H. Izdebski, *Projekt ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej – wreszcie? Projekt różny od kolejnych wersji projektu ustawy o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej z lat 2022–2023*, Fundacja Batorego, s. 4 <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2024/07/Ochrona-ludnosci_-_prof.-Izdebski.pdf> [dostęp: 18.12.2024 r.].

stanów są tożsame. Tym samym stan wojny oraz stan wojenny mogą funkcjonować równolegle¹⁹.

Niekiedy ustawodawca posługuje się pojęciem ochrony ludności i obrony cywilnej łącznie. Przykładem jest regulacja art. 4 ust. 1 komentowanej ustawy, która wskazuje, na czym polegają zadania ochrony ludności i obrony cywilnej (m.in. na przygotowaniu organów administracji publicznej do realizacji zadań ochrony ludności i obrony cywilnej, czy przygotowaniu ludności do właściwego zachowania się w sytuacji wystąpienia zagrożenia przez zwiększanie świadomości zagrożeń i społecznej odporności).

III. Skład korpusu obrony cywilnej

– Ogólne założenia

Ustawodawca posłużył się pojęciem korpusu obrony cywilnej, określając jego skład. Nie jest to nowa formacja, gdyż ma ona skupiać podmioty, które aktualnie zajmują się ratownictwem²⁰. Korpus ten ma obejmować personel obrony cywilnej oraz krajową rezerwę obrony cywilnej²¹. Do personelu obrony cywilnej mają należeć: 1) osoby, którym nadano przydział mobilizacyjny obrony cywilnej; 2) osoby powołane do służby w obronie cywilnej w drodze naboru ochotniczego; 3) członkowie krajowej rezerwy obrony cywilnej powołani do służby w obronie cywilnej; 4) funkcjonariusze Państwowej Straży Pożarnej²². Jeśli natomiast chodzi o krajową rezerwę obrony cywilnej, to w jej skład mają wchodzić emeryci policyjni²³, którzy nie podlegają obowiązkowi służby wojskowej i nie posiadają przy-

¹⁹ J. Dolny, *Ochotnicy w obronie cywilnej – idea dobra, ale przepisy trzeba doprecyzować*, Prawo.pl, 2 lipca 2024 r., <<https://www.prawo.pl/samorzad/ochotnicy-w-obronie-cywilnej-opinia,527791.html>> [dostęp: 24.12.2024 r.]; J. Dolny, *Projektowane...* s. 3.

²⁰ R. Horbaczewski, Ustawa o ochronie ludności podpisana przez prezydenta, Prawo.pl z 18 grudnia 2024 r. <<https://www.prawo.pl/samorzad/ochrona-ludnosci-i-obrona-cywilna,525482.html>> [dostęp: 19.12.2024 r.].

²¹ Art. 125 ust. 2 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

²² Art. 125 ust. 3 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

²³ Chodzi o emerytów policyjnych w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Straży Marszałkowskiej, Służby Ochrony Państwa, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Celno-Skarbowej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1121 z późn. zm.), czyli funkcjonariuszy zwolnionych ze służby w Policji, Urzędzie Ochrony Państwa, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służbie Kontrwywiadu Wojskowego, Służbie Wywiadu Wojskowego, Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Straży Granicznej, Straży Marszałkowskiej, Biurze Ochrony Rządu, Służbie Ochrony Państwa, Państwowej Straży Pożarnej, Służbie Celnej, Służbie Celno-Skarbowej lub w Służbie Więziennej, którzy mają ustalone prawo do emerytury policyjnej.

działów organizacyjno-mobilizacyjnych²⁴. Należy zauważyć, że funkcjonariusze Państwowej Straży Pożarnej tworzą personel obrony cywilnej *ex lege*, a więc bez nadawania im przydziałów mobilizacyjnych obrony cywilnej. Takie przydziały nie będą nadawane również ochotnikom, gdyż zostali oni wymienieni odrębnie od pierwszej kategorii²⁵.

– Przydział mobilizacyjny obrony cywilnej

Przechodząc do problematyki przydziału mobilizacyjnego, należy stwierdzić, że wedle art. 3 pkt 5 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej jest to imienne wyznaczenie osoby do realizacji zadań obrony cywilnej w organie lub podmiocie obrony cywilnej, zgodnie z wymaganiami kwalifikacyjnymi i jej doświadczeniem oraz predyspozycjami niezbędnymi do realizacji tych zadań. Powyższa ustawa w art. 134 określa, komu może być nadany taki przydział, m.in. osobie zatrudnionej w urzędzie obsługującym organ ochrony ludności lub obrony cywilnej, zatrudnionej w Kancelarii Sejmu, Kancelarii Senatu, Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów lub Narodowym Banku Polskim albo innych organach państwa lub urzędach je obsługujących.

Zgodnie z art. 135 ust. 1 omawianej ustawy organem, który nadaje takie przydziały, jest wojewoda właściwy ze względu na siedzibę podmiotu ochrony ludności, z własnej inicjatywy lub na wniosek wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty albo marszałka województwa, po uzgodnieniu z właściwym miejscowo szefem wojskowego centrum rekrutacji (pkt 1) oraz minister właściwy do spraw wewnętrznych, na wniosek ministrów kierujących działami administracji rządowej, dla osób, o których mowa w art. 143 ust. 1 pkt 3 i 4 komentowanej ustawy²⁶, po uzgodnieniu z Ministrem Obrony Narodowej (pkt 2). Co znamienne, nadanie przydziału mobilizacyjnego obrony cywilnej wymaga uzgodnienia odpowiednio z szefem wojskowego centrum rekrutacji oraz z Ministrem Obrony Narodowej. Ma to zapewne związek z regulacją ustawy o obronie Ojczyzny. Zgodnie z przepisem art. 3 ust. 4 tej ustawy²⁷ spełnianie obowiązku obrony Ojczyzny

²⁴ Art. 125 ust. 4 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

²⁵ J. Dolny, *Kto w korpusie obrony cywilnej - to materia ustawy czy rozporządzenia?*, Prawo.pl, 21 października 2024 r. <<https://www.prawo.pl/samorzad/kto-w-korpusie-obrony-cywilnej,529511.html>> [dostęp: 19.12.2024 r.].

²⁶ W art. 143 ust. 1 pkt 3 i 4 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej wymieniono osoby pełniące służbę w Kancelarii Sejmu, Kancelarii Senatu, Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów lub Narodowym Banku Polskim oraz innych organach państwowych i urzędach je obsługujących.

²⁷ Przepis dodany na mocy art. 197 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

w formach, o których mowa w ust. 2²⁸ (m.in. pełnienie służby wojskowej), ma pierwszeństwo przed służbą w obronie cywilnej. Warto dodać, że w pierwotnej wersji projektu ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej przewidywano nieco inną regulację – personelowi obrony cywilnej miały nie być nadawane przydziały mobilizacyjne do Sił Zbrojnych ani przydziały organizacyjno-mobilizacyjne do jednostek zmilitaryzowanych i pracowniczce przydziały mobilizacyjne (art. 113 ust. 1). Poza tym nie przewidywano dodawania przepisu ust. 4 do art. 3 ustawy o obronie Ojczyzny, stanowiącego o pierwszeństwie przed służbą w obronie cywilnej²⁹.

Nadanie przydziału mobilizacyjnego obrony cywilnej nie ma charakteru ostatecznego. W myśl art. 136 ust. 1 pkt 1 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej organ, który nadał taki przydział, może go uchylić w dwóch przypadkach:

- jeżeli jest to uzasadnione potrzebami organu ochrony ludności lub podmiotu ochrony ludności (lit. a);
- na wniosek właściwego miejscowo szefa wojskowego centrum rekrutacji, jeżeli jest to uzasadnione potrzebami Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej lub jeżeli istnieje potrzeba nadania osobie przydziału mobilizacyjnego albo przydziału organizacyjno-mobilizacyjnego (lit. b).

Ponadto przewidziano obligatoryjne uchylenie przydziału mobilizacyjnego obrony cywilnej. Zgodnie z art. 136 ust. 1 pkt 2 powyższej ustawy organ, który nadał przydział mobilizacyjny obrony cywilnej, uchyła przydział mobilizacyjny obrony cywilnej w dwóch przypadkach:

- jeżeli osoba utraciła zdolność realizacji zadań obrony cywilnej lub nie spełnia przesłanek nadania przydziału mobilizacyjnego obrony cywilnej³⁰ (lit. a);
- w czasie mobilizacji i w czasie wojny, na wniosek właściwego miejscowo szefa wojskowego centrum rekrutacji, jeżeli istnieje potrzeba nadania osobie przydziału mobilizacyjnego albo przydziału organizacyjno-mobilizacyjnego i nie może ona być zaspokojona w inny sposób (lit. b)³¹.

²⁸ Chodzi o pełnienie służby wojskowej, wykonywanie obowiązków wynikających z nadanych przydziałów mobilizacyjnych i pracowniczych przydziałów mobilizacyjnych, pełnienie służby w jednostkach zmilitaryzowanych, wykonywanie świadczeń na rzecz obrony.

²⁹ Projekt ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej z dnia 13 czerwca 2024 r. <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12386202/katalog/13064103#13064103>> [dostęp: 19.06.2024 r.]; J. Dolny, *Kto w korpusie...*; J. Dolny, *Ochotnicy...*

³⁰ W art. 137 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej wskazano katalog osób, którym nie nadaje się przydziałów mobilizacyjnych obrony cywilnej, m.in. osoby, które nie ukończyły 18 roku życia; są żołnierzami w czynnej służbie wojskowej; są funkcjonariuszami Policji.

³¹ J. Dolny, *Kto w korpusie...*

Z powyższego wynika więc, że szef wojskowego centrum rekrutacji odgrywa istotną rolę w procesie nadawania oraz uchylania przydziału mobilizacyjnego obrony cywilnej.

– Powołanie do służby w obronie cywilnej

Osoby, którym nadano przydział mobilizacyjny obrony cywilnej, podlegają powołaniu w terminie i miejscu określonych w wezwaniu i z chwilą powołania stają się osobami pełniącymi służbę w obronie cywilnej³². Wezwania do służby w obronie cywilnej ma zaś dostarczać wojewoda³³. Jak wskazano powyżej, do korpusu obrony cywilnej zaliczono osoby powołane do służby w obronie cywilnej w drodze naboru ochotniczego. Do tej służby może zostać powołana osoba, która deklaruje przed organem obrony cywilnej chęć służby w obronie cywilnej na zasadach dobrowolności, jeżeli jest zdolna do realizacji zadań w obronie cywilnej, przy czym osoba ta może również wskazać preferowane miejsce służby w obronie cywilnej³⁴. Pojawiają się wątpliwości, kiedy ma nastąpić powołanie do takiej służby. Sformułowanie o organie obrony cywilnej (a nie organie ochrony ludności) sugeruje, że czynności te winny być podejmowane w czasie stanu wojennego lub stanu wojny. Z drugiej natomiast strony w art. 142 ust. 1 komentowanej ustawy wskazano, że członka krajowej rezerwy obrony cywilnej może powołać do służby w obronie cywilnej w czasie stanu wojennego i w czasie wojny Szef Obrony Cywilnej. Takiego wyraźnego zastrzeżenia nie ma zaś w przypadku naboru ochotniczego³⁵. W każdym razie powyższa ustawa przewiduje delegację do wydania rozporządzenia, które określi sposób i tryb przeprowadzania naboru ochotniczego, z uwzględnieniem sytuacji, w których przeprowadzany będzie nabór, oraz konieczności zapewnienia sprawnego i prawidłowego przeprowadzenia procesu tego naboru (art. 141 ust. 5).

Powołanie do służby w obronie cywilnej, podobnie jak nadanie przydziału mobilizacyjnego, nie ma charakteru ostatecznego. Ustawodawca przewidział fakultatywne zwolnienie ze służby w dwóch przypadkach:

- jeżeli jest to uzasadnione potrzebami organu ochrony ludności lub podmiotu ochrony ludności;
- na wniosek właściwego terytorialnie szefa wojskowego centrum rekrutacji, jeżeli jest to uzasadnione potrzebami Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej lub jeżeli istnieje potrzeba nadania jej

³² Art. 139 ust. 1 i 2 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

³³ Art. 139 ust. 3 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

³⁴ Art. 141 ust. 1 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

³⁵ J. Dolny, *Kto w korpusie...*

przydziału mobilizacyjnego do Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej albo przydziału organizacyjno-mobilizacyjnego³⁶.

Ponadto unormowano obligatoryjne zwolnienie ze służby osoby:

- jeżeli utraciła ona zdolność realizacji zadań obrony cywilnej;
- w czasie mobilizacji i w czasie wojny, jeżeli nadano jej przydział mobilizacyjny lub jest to uzasadnione potrzebami Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, które nie mogą być zaspokojone w inny sposób³⁷.

Także w tym przypadku prawodawca przewidział istotną rolę dla szefa wojskowego centrum rekrutacji.

IV. Zarządzanie korpusem obrony cywilnej

Korpusem obrony cywilnej ma zarządzać minister właściwy do spraw wewnętrznych³⁸, przy czym minister ten ma współdziałać z Ministrem Obrony Narodowej przy tworzeniu krajowej rezerwy obrony cywilnej³⁹. Z chwilą wprowadzenia stanu wojennego i w czasie wojny minister właściwy do spraw wewnętrznych staje się krajowym organem obrony cywilnej – Szefem Obrony Cywilnej⁴⁰. Zatem następuje to w tym samym momencie co przekształcenie ochrony ludności w obronę cywilną. Należy przy tym zauważyć, że Szef Obrony Cywilnej jako członek Rady Ministrów jest wysoko uplasowany w strukturze aparatu państwowego, co należy ocenić pozytywnie⁴¹. W projekcie ustawy o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej z dnia 31 sierpnia 2022 r., który nie został wniesiony do Sejmu RP, komendantem formacji obrony cywilnej na obszarze kraju miał być Komendant Główny Państwowej Straży Pożarnej, a więc podmiot umiejscowiony nieco niżej w hierarchii administracyjnej (art. 90 pkt 1)⁴².

Zadania Szefa Obrony Cywilnej określono w art. 119 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej. Należy do nich m.in. kierowanie realizacją zadań obrony cywilnej wykonywanych przez organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego oraz dokonywanie oceny zagrożeń mających wpływ na ochronę ludności i możliwości realizacji zadań obrony

³⁶ Art. 144 pkt 1 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

³⁷ Art. 144 pkt 2 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

³⁸ Art. 125 ust. 1 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

³⁹ Art. 125 ust. 5 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁴⁰ Art. 118 ust. 1 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁴¹ K. Pachecki, *Czy to najgorsza ustawa o obronie cywilnej w historii? Wątpliwości wobec niej są poważne*, opinia z 25 października 2024 r., strona Klubu Jagiellońskiego <<https://klubjagiellonski.pl/2024/10/25/najgorsza-ustawa-o-obronie-cywilnej-w-historii-watpliwosci-sa-powazne/>> [dostęp: 20.12.2024 r.].

⁴² Projekt ustawy o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej z dnia 31 sierpnia 2022 r., nr z wykazu UD 432 <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12363754>> [dostęp: 20.12.2024 r.].

cywilnej na zagrożonych obszarach. Realizację zadań Szefa Obrony Cywilnej i Rady Ministrów ma wspierać Rządowy Zespół Ochrony Ludności, tj. działający przy Radzie Ministrów zespół opiniodawczo-doradczy właściwy w sprawach ochrony ludności i obrony cywilnej⁴³. W celu zarządzania korpusem obrony cywilnej minister właściwy do spraw wewnętrznych prowadzi w systemie teleinformatycznym Ewidencję Obrony Cywilnej⁴⁴.

Jeśli zaś chodzi o kierowanie obroną cywilną w terenie, to ustawodawca nałożył ten obowiązek na organy gminy i powiatu. Mianowicie w czasie stanu wojennego i w czasie wojny wójt (burmistrz, prezydent miasta) oraz starosta kierują obroną cywilną na obszarze odpowiednio gminy i powiatu⁴⁵. Realizację zadań obrony cywilnej przez wojewodę, starostę oraz wójta (burmistrza, prezydenta miasta) wspierają odpowiednio wojewódzki, powiatowy i gminny zespół zarządzania kryzysowego wskazany w ustawie o zarządzaniu kryzysowym⁴⁶.

V. Współdziałanie z Siłami Zbrojnymi RP

W trakcie prac parlamentarnych nad komentowaną ustawą zgłoszono poprawkę, aby Wojska Obrony Terytorialnej (WOT) uznać za podmiot ochrony ludności. Poprawka ta nie zyskała akceptacji i została odrzucona przez Sejmową Komisję Administracji i Spraw Wewnętrznych na posiedzeniu 7 listopada 2024 r.⁴⁷ W związku z tym WOT nie został włączony w strukturę ochrony ludności i obrony cywilnej.

Należy zauważyć, że do zakresu działania Dowódcy WOT należy m.in. planowanie, koordynacja i wykonywanie zadań związanych z udziałem oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, działań w zakresie ochrony mienia, akcjach poszukiwawczych oraz akcjach ratowania lub ochrony zdrowia i życia ludzkiego, a także udziału w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego⁴⁸. Zatem zadania te są częściowo zbieżne z zadaniami ochrony ludności i obrony cywilnej. Jednakże WOT, obok Wojsk Lądowych, Sił Powietrznych, Marynarki Wojennej i Wojsk Specjalnych, stanowi rodzaj Sił Zbrojnych RP⁴⁹. Dlatego nieuznanie WOT-u za podmiot ochrony

⁴³ Art. 118 ust. 3 w związku z art. 16 ust. 1 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁴⁴ Art. 126 ust. 1 i 2 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁴⁵ Art. 118 ust. 2 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁴⁶ Art. 118 ust. 4 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁴⁷ Dodatkowe sprawozdanie Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych o rządowym projekcie ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej z dnia 7 listopada 2024 r., druk nr 749-A <<https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/druk.xsp?nr=749-A>> [dostęp: 20.12.2024 r.].

⁴⁸ Art. 22 ust. 2 pkt 6 ustawy o obronie Ojczyzny.

⁴⁹ Art. 15 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny.

ludności i tym samym za podmiot obrony cywilnej (w czasie stanu wojennego i stanu wojny) uważam za w pełni uzasadnione. Struktura obrony cywilnej winna być oddzielona od Sił Zbrojnych, gdyż dotyczy odrębnej formacji. Nie oznacza to jednak, że formacje te nie powinny ze sobą współpracować.

Taka współpraca jest dopuszczalna prawnie. Pierwszy Protokół Dodatkowy w art. 67 przewiduje przydzielenie Sił Zbrojnych i formacji wojskowych do organizacji obrony cywilnej. Komentowana ustawa również odnosi się do tej kwestii. W art. 119 pkt 5 tej ustawy wśród zadań Szefa Obrony Cywilnej wymieniono uzgadnianie z Ministrem Obrony Narodowej lub Naczelnym Dowódcą Sił Zbrojnych, jeżeli został mianowany, wsparcie działań obrony cywilnej przez Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej w granicach zasad określonych w wiążących Rzeczpospolitą Polską ratyfikowanych umowach międzynarodowych oraz międzynarodowym prawie zwyczajowym. Zatem w przepisach ustawy nie unormowano reguł wsparcia Sił Zbrojnych, a jedynie przewidziano taką możliwość, odwołując się przy tym do prawa międzynarodowego.

Ponadto ustawodawca przewidział, że Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej współdziałają przy realizacji ewakuacji ludności⁵⁰. Przepis art. 122 ust. 5 zdanie 2 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej stanowi, że w miarę możliwości ewakuację ludności prowadzi się na podstawie krajowego planu ewakuacji oraz wojewódzkich planów ewakuacji ludności⁵¹. Znamienne jest użycie przez prawodawcę sformułowania „w miarę możliwości”. W trakcie działań zbrojnych lub innych sytuacji kryzysowych mamy do czynienia z odpowiednią dynamiką zdarzeń. Tak więc przy realizacji tych zadań słusznie uwzględniono pewną elastyczność⁵². Jeśli zaś chodzi o przesłanki zarządzenia ewakuacji, to reguluje to art. 122 ust. 1 powyższej ustawy. Zgodnie z tym przepisem w czasie stanu wojennego i w czasie wojny, w celu zapewnienia bezpieczeństwa osób i mienia, a także dóbr kultury przed zagrożeniami, Szef Obrony Cywilnej, na wniosek wojewody, może zarządzić ewakuację ludności zamieszkującej wskazany obszar, w szczególności strefę bezpośrednich działań wojennych. W przypadkach

⁵⁰ Art. 122 ust. 5 zd. 1 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁵¹ Zgodnie z art. 42 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej: „1. Wojewoda opracowuje wojewódzki plan ewakuacji ludności na podstawie wkładów do planu ewakuacji przygotowanych przez wójtów (burmistrzów, prezydentów miast) i starostów. 2. Wojewoda uzgadnia wojewódzki plan ewakuacji ludności z Rządowym Centrum Bezpieczeństwa. 3. Wojewódzkie plany ewakuacji ludności, które będą wykorzystane w razie ogłoszenia mobilizacji, w czasie stanu wojennego i w czasie wojny, wymagają uzgodnienia z właściwym organem wojskowym w zakresie dróg przemieszczania się, rejonów tymczasowego pobytu ludności i miejsc zabezpieczenia dóbr kultury”.

⁵² J. Dolny, *Projektowane...* s. 14.

niecierpiących zwłoki ewakuację ludności może zarządzić wojewoda, informując o tym Szefa Obrony Cywilnej⁵³.

Współdziałanie z Siłami Zbrojnymi może dotyczyć również zasobów obrony cywilnej. Zasoby te mogą zostać przeznaczone w ramach świadczeń rzeczowych w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny, jeśli potrzeby Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej nie mogą być w inny sposób zaspokojone⁵⁴. Ustawodawca uznał przy tym, że szefowie wojskowych centrów rekrutacji współpracują z właściwymi wojewodami w sprawach z zakresu personelu obrony cywilnej⁵⁵. Należy jednak zaznaczyć, że w czasie pokoju wskazane zasoby nie podlegają zajęciu w ramach świadczeń rzeczowych na rzecz obrony⁵⁶.

VI. Podsumowanie i postulaty de lege ferenda

Ustawowe uregulowanie zagadnień obrony cywilnej należy ocenić pozytywnie. Napięta sytuacja międzynarodowa i trwające działania zbrojne za wschodnią granicą Polski wymagają od państwa podjęcia stosownych działań przygotowawczych. Administracja publiczna i społeczeństwo winny mieć na uwadze potencjalną dalszą eskalację ze Wschodu. Warto też pamiętać, że stworzenie silnej formacji obrony cywilnej, opartej na odpowiedzialnym i wyedukowanym społeczeństwie, stanowi, wraz z dobrze uzbrojoną i wyszkoloną armią, filar odstraszenia ewentualnego agresora.

Należy jednak zaznaczyć, że pewne rozwiązania ustawowe mogłyby zostać unormowane nieco inaczej. W pierwszej kolejności chciałbym zwrócić uwagę na terenowe zarządzanie korpusem obrony cywilnej. Jak wskazano powyżej, w czasie stanu wojennego i w czasie wojny wójt (burmistrz, prezydent miasta) oraz starosta kierują obroną cywilną na obszarze odpowiednio gminy i powiatu. Co ważne, obszar gminy zawiera się w obszarze powiatu, więc takie rozwiązanie może budzić istotne spory między organami tych jednostek samorządowych. Należy dodać, że nie jest znana szczegółowa struktura ani hierarchia w obronie cywilnej⁵⁷. Ustawa co prawda odwołuje się do dotychczasowych struktur, ale nie jest jasno określona zależność pomiędzy poszczególnymi ogniwami obrony cywilnej, np. czy wójt ma podlegać staroście⁵⁸. Organ wykonawczy gminy oraz starosta są

⁵³ Art. 122 ust. 4 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁵⁴ Art. 146 ust. 2 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁵⁵ Art. 146 ust. 3 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁵⁶ Art. 146 ust. 1 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁵⁷ Uwagi Związku Powiatów Polskich do projektu ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej <<https://www.zpp.pl/storage/library/2024-06/586cafb7fb927a5a3477feb98c1caa7.pdf>> [dostęp: 22.12.2024 r.], s. 14.

⁵⁸ J. Dolny, *Projektowane...*, s. 14.

terytorialnymi organami ochrony ludności⁵⁹ i z chwilą wprowadzenia stanu wojennego oraz w czasie wojny stają się organami obrony cywilnej⁶⁰. Tak więc kierowanie obroną cywilną w gminie i w powiecie jest konsekwencją tego założenia. W mojej ocenie należałoby rozważyć rozwiązanie, aby kierowanie obroną cywilną w terenie przyporządkowane było tylko wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta). W takiej sytuacji starosta mógłby posiadać kompetencje o charakterze wspomagającym czy koordynacyjnym. Celem tego zabiegu byłoby ograniczenie możliwości powstawania sporów o właściwość między organami gminy i powiatu. Wymagałoby to oczywiście przemodelowania zadań tych organów.

Komentowana ustawa nie określa zasad wsparcia Sił Zbrojnych przy realizacji zadań obrony cywilnej, przewidując jedynie taką możliwość na podstawie uzgodnień między Szefem Obrony Cywilnej a Ministrem Obrony Narodowej lub Naczelnym Dowódcą Sił Zbrojnych⁶¹. Jednocześnie ustawa odwołuje się w tej kwestii do zasad określonych w ratyfikowanych umowach międzynarodowych oraz międzynarodowym prawie zwyczajowym. W mojej ocenie w komentowanej ustawie takie wsparcie powinno być uregulowane w bardziej szczegółowy i przejrzysty sposób. Reguły wsparcia winny być bowiem powszechnie znane. Natomiast konkretna realizacja zadań mogłaby być przedmiotem uzgodnienia między Szefem Obrony Cywilnej a Ministrem Obrony Narodowej czy Naczelnym Dowódcą Sił Zbrojnych. Wydaje się, że udział WOT-u byłby w tych działaniach niejako naturalny, ze względu na przedstawione wcześniej zadania tego rodzaju Sił Zbrojnych. Wobec powyższego postuluję doprecyzowanie tego zagadnienia w ustawie, z uwzględnieniem udziału żołnierzy WOT-u.

Doprecyzowania wymaga kwestia ochotniczego naboru do personelu obrony cywilnej. Ustawodawca w art. 141 ust. 5 omawianej ustawy przewidział delegację do wydania rozporządzenia, które określi sposób i tryb przeprowadzania naboru ochotniczego, z uwzględnieniem sytuacji, w których przeprowadzany będzie nabór, oraz konieczności zapewnienia sprawnego i prawidłowego przeprowadzenia procesu tego naboru. Takie rozwiązanie uważam za niewłaściwe, gdyż w mojej ocenie postępowanie w sprawie przyjęcia do omawianej służby, jako zagadnienie o istotnym znaczeniu, winno być zawarte w materii ustawowej, a nie w akcie wykonawczym⁶². Ustawa przyjęta przez parlament ma być w założeniu wyrazem woli Narodu i tym samym jest formą realizacji zasady suwerenności Narodu. W związku z tym podstawową formą regulowania życia społecznego powinna być ustawa, a nie rozporządzenie⁶³.

⁵⁹ Art. 9 ust. 1 pkt 1 lit. a i b ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁶⁰ Art. 2 ust. 3 pkt 2 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁶¹ Art. 119 pkt 5 ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

⁶² J. Dolny, *Ochotnicy ...*; J. Dolny, *Kto...*

⁶³ L. Bosek, M. Szydło [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz art. 1-86 (art. 31)*, red. M. Safjan,

Ustawa o ochronie ludności i obronie cywilnej nie reguluje prawa do posiadania broni przez członków korpusu obrony cywilnej. Natomiast Pierwszy Protokół Dodatkowy w art. 65 ust. 3 przewiduje możliwość noszenia lekkiej broni osobistej przez cywilny personel obrony cywilnej dla utrzymania porządku lub obrony własnej. W związku z tym uważam, że kwestia ta powinna znaleźć odzwierciedlenie w komentowanej ustawie. W mojej ocenie ustawodawca powinien określić, oczywiście w sposób zgodny z prawem międzynarodowym, przesłanki uzyskania prawa do noszenia broni przez członków korpusu obrony cywilnej bądź ustalić kategorie uprawnionych członków tego korpusu, wskazać rodzaj broni itd.

A B S T R A C T

The protect people and civil defence 5 December 2024 act fills the hole of law in the scope of the civil defence. This act regulates an establishment of the civil defence corps which will be based on the bodies which nowadays do saving.

In this article, by using dogmatic-law method, the author explained main terms from the act, among others difference between the protect people and the civil defence, he described the composition and the management of the civil defence corps and also its cooperation with The Army. Then, after analysis of the regulation, the author presented de lege ferenda postulates.

Keywords: the protect people, the civil defence, the protect people organs, the protect people bodies, the civil defence organs, the civil defence bodies, the civil defence corps

Bibliografia

Literatura

- Bosek L., Szydło M. [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz art. 1–86 (art. 31)*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, Legalis [dostęp: 23.12.2024 r.].
- Dolny J., *Kto w korpusie obrony cywilnej – to materia ustawy czy rozporządzenia?*, Prawo.pl, 21 października 2024 r. <<https://www.prawo.pl/samorzad/kto-w-korpusie-obrony-cywilnej,529511.html>> [dostęp: 19.12.2024 r.].
- Dolny J., *Ochotnicy w obronie cywilnej – idea dobra, ale przepisy trzeba doprecyzować*, Prawo.pl, 2 lipca 2024 r., <<https://www.prawo.pl/samorzad/ochotnicy-w-obronie-cywilnej-opinia,527791.html>> [dostęp: 24.12.2024 r.].
- Dolny J., *Projektowane zadania organów samorządu terytorialnego w zakresie ochrony ludności i obrony cywilnej*, Opinia nr 13/2024, Centrum ekspertyzy Lokalnej, s. 1 <[opinie_i_komentarze_ochrona_ludnosci-i-obrona-cywilna.pdf](#)> [dostęp: 18.12.2024 r.].
- Dolny J., *Realizacja konstytucyjnego prawa do składania skarg i wniosków w przepisach rozporządzeń*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2024, nr 7–8.
- Horbaczewski R., *Ustawa o ochronie ludności podpisana przez prezydenta*, Prawo.pl, 18 grudnia 2024 r. <<https://www.prawo.pl/samorzad/ochrona-ludnosci-i-obrona-cywilna,525482.html>> [dostęp: 19.12.2024 r.].
- Izdebski H., *Projekt ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej – wreszcie? Projekt różny od kolejnych wersji projektu ustawy o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej z lat 2022–2023*, Fundacja Batorego, <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2024/07/Ochrona-ludnosci_-prof.-Izdebski.pdf> [dostęp: 18.12.2024 r.].
- Pachecki K., *Czy to najgorsza ustawa o obronie cywilnej w historii? Wątpliwości wobec niej są poważne*, opinia z 25 października 2024 r., strona Klubu Jagiellońskiego <<https://klubjagiellonski.pl/2024/10/25/najgorsza-ustawa-o-obronie-cywilnej-w-historii-watpliwosci-sa-powazne/>> [dostęp: 20.12.2024 r.].
- Wolszczak E., *Obrona cywilna – instytucja wyparta przez rozwiązania w zakresie zarządzania kryzysowego?*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 2(18).

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 372 z późn. zm.).
- Protokół dodatkowy I do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych,

- sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Straży Marszałkowskiej, Służby Ochrony Państwa, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Celno-Skarbowej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1121 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 112).
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 122 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 248 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 1907).

Inne

- Dodatkowe sprawozdanie Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych o rządowym projekcie ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej z dnia 7 listopada 2024 r., druk nr 749-A <<https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/druk.xsp?nr=749-A>> [dostęp: 20.12.2024 r.].
- Informacja ze strony internetowej Prezydenta RP <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/prezydent-podpisal-ustawe-o-ochronie-ludnosci-i-obronie-cywilnej-95623>> [dostęp: 19.12.2024 r.].
- Informacja ze strony Sejmu RP <<https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=8BB167A00EE03367C1258B9C003CA062>> [dostęp: 19.12.2024 r.].
- Projekt ustawy o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej z dnia 31 sierpnia 2022 r., nr z wykazu UD 432 <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12363754>> [dostęp: 20.12.2024 r.].
- Projekt ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej z dnia 13 czerwca 2024 r. <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12386202/katalog/13064103#13064103>> [dostęp: 19.06.2024 r.].
- Uwagi Związku Powiatów Polskich do projektu ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej <<https://www.zpp.pl/storage/library/2024-06/586cafbdf7fb927a5a3477feb98c1caa7.pdf>> [dostęp: 22.12.2024 r.].
- Uzasadnienie do projektu ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej, druk 664 z dnia 18 września 2024 r., <<https://orka.sejm.gov.pl/Druki10ka.nsf/0/EC8E814DD446F21EC1258B9C003D4619/%24File/664.pdf>> [dostęp: 18.12.2024 r.].

*Prokuratura polska w Generalnym
Gubernatorstwie w okresie okupacji
niemieckiej 1939–1945*

*Polish prosecutor's office in the territory of
General Government during the German
occupation 1939–1945*

S T R E S Z C Z E N I E

W niniejszym artykule omówiono ustrój i działalność polskiej prokuratury na terenach Generalnego Gubernatorstwa. Autor przedstawia regulacje prawne, na bazie których działała prokuratura, zarówno przedwojenne, jak i obowiązujące po wybuchu II wojny światowej, liczbę sądów i prokuratur, a także sylwetki prokuratorów pełniących służbę w poszczególnych jednostkach prokuratury i ich wojenne losy. Nadto w artykule przybliżono rodzaje i liczbę spraw prowadzonych i nadzorowanych przez prokuratury. Konsekwencją wybuchu II wojny światowej, prowadzonych walk, eksodusu ludności polskiej na tereny wschodnie, zmniejszenia liczby sądów oraz włączenia części terytorium Polski do Rzeszy Niemieckiej było zmniejszenie kadry prokuratorów, przy jednoczesnym napływie części z nich z terenów, na których polska prokuratura nie mogła działać. Autor wskazuje jednak, że pomimo sytuacji, w jakiej znalazła się prokuratura, spełniała ona swoje funkcje mające na celu zapewnienie porządku i bezpieczeństwa ludności.

Słowa kluczowe: prokuratura, Generalne Gubernatorstwo, sądownictwo nieniemieckie, sądownictwo, okupacja, II wojna światowa

Problematyka polskiego (nieniemieckiego)² sądownictwa powszechnego na terenach polskich w czasie II wojny światowej była już przedmiotem

¹ Dr Bartłomiej Szyprowski – prokurator Prokuratury Okręgowej Warszawa-Praga w Warszawie, ORCID: 0000-0003-4077-8709.

² Termin „sądownictwo polskie” został wprowadzony przez Hansa Franka w rozporządzeniu z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie, „Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatora”, dalej DRGG z 1940 r., nr 13, s. 57–64. Nazwę „sądownictwo nieniemieckie” wprowadzono rozporządzeniem z dnia 1 sierpnia 1941 r. o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w okręgu Galicja, DRGG z 1941 r., nr 68, s. 445. Obie nazwy stanowiły więc terminy prawne.

publikacji naukowych³. Jednak żadna z nich w istocie nie odnosiła się do działalności prokuratury powszechnej lub przedstawiała działania prokuratury w sposób ogólnikowy⁴. Badacz sądownictwa z tego okresu Hubert Mielnik wprost wskazał, że nie udało się odnaleźć żadnych opracowań na temat działalności prokuratury polskiej (nieniemieckiej)⁵.

I. Uwagi ogólne

Do wybuchu II wojny światowej podstawowe zasady działania prokuratury nie zostały uregulowane w akcie prawnym dotyczącym wyłącznie tej instytucji. Przepisy prawne znajdowały się w bowiem dziale VI „Urzędy prokuratorskie” rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 1928 r. prawo o ustroju sądów powszechnych⁶. Uzupełnieniem p.u.s.p. były regulaminy wewnętrznego urzędowania właściwych prokuratur. Obowiązywał regulamin wewnętrznego urzędowania prokuratur sądów apelacyjnych i okręgowych⁷ oraz regulamin urzędowania prokuratury Sądu Najwyższego⁸. Regulowały one jedynie zagadnienia organizacyjne oraz postępowanie w sprawach karnych. Kwestia roli prokuratora w postępowaniu cywilnym nie była ujęta w regulaminach⁹. Takie

³ H. Mielnik, *Sądownictwo polskie (nieniemieckie) w dystrykcie lubelskim Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944*, Lublin 2020; A. Szulczyński, *Sądownictwo polskie w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 2020; A. Wrzyszczyński, *Nadzór Hansa Franka nad sądownictwem w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. 14, z. 2.

⁴ W niektórych publikacjach opisujących instytucję prokuratury pominięto okres II wojny światowej, zob. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2005, s. 596; E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, L. Wieczorek, P.A. Kardela, J.D. Pogorzelski, *Prokuratura w Polsce od odzyskania niepodległości do czasów współczesnych*, Warszawa 2022, s. 29–391; A. Herzog, *Z dziejów prokuratury*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 11, s. 7–8.

⁵ H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 28.

⁶ Dz.U. R.P. z 1928 r. Nr 12, poz. 93, z późn. zm., dalej p.u.s.p.

⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 lipca 1935 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania prokuratur sądów apelacyjnych i okręgowych, Dz.U. R.P. z 1935 r. Nr 55, poz. 357, dalej r.p.s.o.a.

⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1 grudnia 1932 r. Regulamin urzędowania prokuratury Sądu Najwyższego, Dz.U.R.P. z 1931 r. Nr 110, poz. 912.

⁹ Instytucja prokuratora w postępowaniu cywilnym była uregulowana w: rozporządzeniu Prezydenta RP z dnia 29 listopada 1930 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. R.P. z 1930 r. Nr 83, poz. 651) – art. 62 (wyłączenie prokuratora), art. 175 (protokoły), art. 355 (wyrok), art. 442, art. 446 (skarga kasacyjna) oraz rozporządzeniu Prezydenta R.P. z dnia 29 listopada 1930 r. – Przepisy wprowadzające kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. R.P. z 1930 r. Nr 83, poz. 652) – art. X (popieranie żądania unieważnienia małżeństwa), art. XVII (sprawy małżeńskie). W zakresie okręgów sądów apelacyjnych w Warszawie, Lublinie i Wilnie – art. XXIV (wnioski prokuratora). W zakresie okręgów sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu oraz sądu okręgowego w Katowicach – art. XXXI pozostawiał uregulowania dot. prokuratora z ustawy o postępowaniu cywilnym dla Cesarstwa Niemieckiego z dnia 30 stycznia 1877 r.: § 607, § 619, § 632–637, § 646 (sprawy małżeńskie); § 646 (ubezpieczenie); § 974, (odwołanie od uznania za zmarłego), zob. Kodeks postępowania cywilnego,

uregulowania powodowały, że nie było odrębnej aplikacji prokuratorskiej, a prokuratorem mogła być mianowana osoba spełniająca wymogi do zajmowania stanowiska sędziego (art. 236 p.u.s.p. w zw. z art. 82 p.u.s.p. i art. 83 p.u.s.p.). Prokurator był organem podległym sądowi określonego szczebla, co oznaczano poprzez użycie w przepisach zwrotu „prokuratura sądu”¹⁰. Zgodnie z art. 233 § 1 p.u.s.p. prokuratura powszechna miała trzy szczeble i tworzyli ją: przy sądach okręgowych – prokuratorzy, wiceprokuratorzy i podprokuratorzy okręgowi; przy sądach apelacyjnych – prokuratorzy i wiceprokuratorzy apelacyjni; przy Sądzie Najwyższym – Pierwszy Prokurator i prokuratorzy Sądu Najwyższego. Z tego wynika, że najniższym szczeblem usytuowania prokuratury był sąd okręgowy. Nie istniała prokuratura przy sądach grodzkich, jednak Minister Sprawiedliwości, stosownie do art. 233 § 2 p.u.s.p., mógł powierzyć obowiązki prokuratorów przy tych sądach podprokuratorom okręgowym¹¹. Na stanowisko prokuratora okręgowego mianował Minister Sprawiedliwości, a na wyższe stanowiska mianował Prezydent RP na wniosek Ministra Sprawiedliwości (art. 238 p.u.s.p.). Prokuratura była podległa Ministrowi Sprawiedliwości jako Naczelnemu Prokuratorowi (art. 232 p.u.s.p.). Prokurator był obowiązany służyć wiernie Rzeczypospolitej Polskiej (art. 248 p.u.s.p.), stać na straży ustaw (art. 231 p.u.s.p.), czuwać, aby wymiar sprawiedliwości był zgodny z prawem oraz odpowiadał duchowi ustaw i wymogom represji karnej¹² (§ 6 r.p.s.o.a.), dążyć do uchylenia orzeczeń z powodu niewłaściwego stosowania prawa (§ 6 r.p.s.o.a.), zgłaszać uwagi w zakresie braków lub sprzeczności w ustawach w celu ich eliminacji w drodze ustawodawczej lub poprzez uchwały Sądu Najwyższego ujednolicające orzecznictwo sądowe (§ 7 r.p.s.o.a.). Prokurator był zobowiązany do: czuwania nad biegiem spraw wniesionych przez niego do sądu oraz prowadzonych przez sędziów śledczych, brania

opr. M. Allehand, Lwów 1932, s. 19, 72, 177, 214, 246, 337, 386, 447, 461, 539. Uprawnienia prokuratora w sprawach cywilnych na ziemiach b. zaboru rosyjskiego wynikały z obowiązującego nadal Kodeksu Napoleona z 1810 r., Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego (Dziennik Praw Królestwa Polskiego, 1825 r., t. 10, nr 41) oraz rosyjskiej ustawy postępowania cywilnego z dnia 20 listopada 1864 r., bowiem art. XVI § 1 p.w.k.p.c. nie uchylił ww. przepisów. Obowiązująca na terenie Lwowa i Krakowa ustawa sądowa w sprawach cywilnych nie zawierała regulacji w zakresie prokuratora, zob. Ustawa z dnia 1 sierpnia 1895 o wykonywaniu sądownictwa i właściwości sądów zwyczajnych w sprawach cywilnych (norma juredykcyjna), Lwów 1895.

¹⁰ § 192 i § 194 r.p.s.o.a.

¹¹ Prokurator ustanowiony przy sądzie grodzkim miał prawo do samodzielnego prowadzenia dochodzeń należących do właściwości tego sądu, wnoszenia do niego aktów oskarżenia oraz środków odwoławczych, zob. § 34, § 112–114 r.p.s.o.a.

¹² Należy zaznaczyć, że § 9 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1929 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania prokuratorów sądów apelacyjnych i okręgowych (Dz.U. R.P. z 1929 r. Nr 46, poz. 382), który stracił moc w chwili wejścia w życie regulaminu z 1931 r., inaczej określał rolę prokuratora. Jego zadaniem było strzeżenie interesów państwa i czuwanie nad prawidłowym wymiarem sprawiedliwości odpowiadającym duchowi ustaw i wymogom represji karnej.

udziału w śledztwach, sporządzania aktów oskarżenia oraz innych wniosków (§ 9, § 19).

Podstawowym zadaniem prokuratury było wszczynanie postępowań o przestępstwa ścigane z urzędu (§ 63 r.p.s.o.a.), prowadzenie dochodzeń osobiście lub przez organy policji (§ 67 r.p.s.o.a.), składanie wniosków o wyznaczenie sędziego śledczego i branie udziału w śledztwach (§ 94, § 95), sporządzanie aktów oskarżenia i popieranie ich na rozprawach (§ 101 i n.), wnoszenie zwyczajnych i nadzwyczajnych środków odwoławczych. Instytucja prokuratury poprzez zasadę hierarchicznego podporządkowania Ministrowi Sprawiedliwości była skutecznym instrumentem realizowania polityki karnej określanej przez rząd¹³.

Do 1 września 1939 r. polskie sądownictwo powszechne obejmowało Sąd Najwyższy, 7 sądów apelacyjnych (Katowice, Kraków, Lublin, Lwów, Poznań, Warszawa i Wilno), 45 sądów okręgowych, 13 wydziałów zamiejscowych sądów okręgowych (Biała Podlaska, Brześć n. Bugiem, Chorzów, Częstochowa, Leszno, Lida, Mława, Rybnik, Sanok, Starogard, Suwałki, Tarnowskie Góry, Włocławek) i 550 sądów grodzkich¹⁴. Do 1 września 1939 r. kadra czynnych prokuratorów, wiceprokuratorów i podprokuratorów w okręgach sądów apelacyjnych, Sądzie Najwyższym i Ministerstwie Sprawiedliwości obejmowała łącznie w całym kraju 452 osoby¹⁵.

II. Wybuch wojny

W działania związane z nadchodzącą wojną włączyli się także prokuratorzy powszechnych jednostek prokuratury. Część z nich jako oficerowie rezerwy została powołana do wojska w ramach mobilizacji, inni zaś, niezależnie od wykonywanych obowiązków, pomagali w tworzeniu umocnień obronnych¹⁶.

Od 1 do 5 września 1939 r. sądownictwo w Warszawie działało bez większych zmian. Władysław Sieroszewski, prokurator Sądu Najwyższego, wspominał, że od 1 września 1939 r. opracowywał plan ewakuowania sądów na tereny wschodnie, tj. na Białoruś i Wileńszczyznę (sądy z apelacji poznańskiej), na Wołyń i do Małopolski Wschodniej (sądy z apelacji katowickiej i częściowo krakowskiej)¹⁷. Do 3 września 1939 r. W. Sieroszewski

¹³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 550.

¹⁴ *Kalendarz-informator sądowy na 1939 rok*, opr. J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz, Warszawa 1939, s. 40–55; M. Sworzeń, *Sędziowie w podbitym kraju. Oficjalne sądownictwo polskie w Generalnym Gubernatorstwie*, „Zeszyty Historyczne” 1999, z. 128, s. 39.

¹⁵ *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., b.p.

¹⁶ W. Sieroszewski, *Wspomnienia. Ostatnie miesiące przed wojną*, b.d., mps. niepubl. s. 91, (kopia w zbiorach autora).

¹⁷ W. Sieroszewski, *Wspomnienia. Wrzesień*, b.d., mps. niepubl. s. 97, 104, (kopia w zbiorach autora).

pełnił funkcję przedstawiciela Ministerstwa Sprawiedliwości przy Urzędzie Generalnego Komisarza Cywilnego w Warszawie, zaś od 3 września 1939 r. funkcję tę przejął wiceprokurator Sądu Apelacyjnego w Warszawie Juliusz Prachtel-Morawiański¹⁸.

3 września 1939 r. podjęto decyzję o ewakuacji Ministerstwa Sprawiedliwości i osób sprawujących kierownicze stanowiska w sądach¹⁹. W ślad za nim do Dubna i Wołkowyj ewakuowała się duża liczba sędziów i prokuratorów²⁰, np. obsada Sądu Apelacyjnego w Lublinie i lubelskiej prokuratury wyjechała 11 września 1939 r.²¹ Miejscem zbornym był początkowo Łuck, a w końcu przed wyjazdem za granicę Polski – Dubno, w którym rozmieszczono Ministerstwo Sprawiedliwości. Na wschód ewakuowani zostali m.in. Witold Grabowski – Minister Sprawiedliwości, Witold de Michelis – Pierwszy Prokurator SN, Edmund Baszkowski – wiceprokurator SO w Warszawie²², Tadeusz Gorayski – wiceprokurator SO w Warszawie, Zygmunt Kałapski – prokurator SA w Lublinie, Józef Kurkowski – prokurator SA w Krakowie, Zdzisław Piernikarski – prokurator SN, Władysław Sieroszewski – prokurator SN, Mieczysław Siewierski – prokurator SN, Jerzy Węglewski – podprokurator SO w Lublinie, Władysław Żeleński²³ – wiceprokurator SA w Warszawie²⁴. Pomimo ewakuacji część prokuratorów i sędziów nie wyjechała do Rumunii, lecz pozostała w Dubnie i Wołkowyjach. Po wkroczeniu wojsk sowieckich na te tereny 17 września 1939 r. znaleźli się oni w strefie wpływów sowieckich. Krótco po aneksji tychże terenów NKWD zainteresowało się grupą polskich sędziów. Wzywano ich na przesłuchania, rewidowano i w razie przyznania się przez nich do pracy w wymiarze sprawiedliwości lub znalezienia dokumentów potwierdzających ten fakt – aresztowano²⁵. Działania NKWD spowodowały, że część

¹⁸ B. Szyprowski, *Kpt. rez. Władysław Józef Sieroszewski „Paweł”, „Sabala” (30 grudnia 1900–13 sierpnia 1996 roku)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2017, nr 3, s. 158; W. Sieroszewski, *Wspomnienia. Wrzesień*, b.d., mps. niepubl. s. 111, 115, (kopia w zbiorach autora),

¹⁹ H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 39.

²⁰ B. Szyprowski, *Kpt. rez. Władysław...*, op. cit., 159; W. Sieroszewski, *Wspomnienia. Wrzesień*, b.d., mps. niepubl. s. 151, 155–156, 159 (kopia w zbiorach autora).

²¹ R. Moszyński, *Dziennik 1939–1945. Wojna i okupacja w Lublinie w oczach dorosłych i dzieci*, Lublin 2014, s. 40.

²² Edmund Baszkowski został aresztowany przez NKWD w Dubnie. Zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, red. J. Snitko-Rzeszut, Warszawa 2000, s. 23; *Katyni. Lista ofiar...*, s. 24.

²³ Władysław Żeleński – wiceprokurator SA w Warszawie we wrześniu 1939 r. ewakuował się do Rumunii, a później wstąpił do WP, z którym odbył kampanię francuską w 1940 r., następnie, po przekroczeniu granicy szwajcarskiej, został internowany, zob. W. Sieroszewski, *Wspomnienia. Wrzesień*, b.d., mps. niepubl. s. 169 (kopia w zbiorach autora).

²⁴ B. Szyprowski, *Kpt. rez. Władysław...*, s. 158–159; W. Sieroszewski, *Wspomnienia. Wrzesień*, b.d., mps. niepubl. s. 111, 115, 151, 155–156, 159 (kopia w zbiorach autora).

²⁵ Władysław Sieroszewski wspominał, że aby uchronić się przed aresztowaniem, zniszczył

prokuratorów i sędziów, nielegalnie przekraczając granicę, powróciła na teren okupacji niemieckiej²⁶.

Zajęcie części terenów Polski przez wojska niemieckie, a następnie ich przejście pod niemiecką administrację cywilną oraz podziały terytorialne spowodowały również zmiany w zakresie liczby sądów sprawujących przed wybuchem wojny wymiar sprawiedliwości. Obszar Polski podzielono na tereny: włączone do Rzeszy Niemieckiej, Generalnego Gubernatorstwa²⁷ oraz wchodzące w skład Związku Sowieckiego. Zgodnie z dekretem Adolfa Hitlera z 8 października 1939 r. do obszaru Rzeszy Niemieckiej wcielono jako: okręg Prusy Zachodnie (rejencje bydgoska, gdańska i kwidzyńska), jako okręg Poznań (rejencje inowrocławska, kaliska i poznańska), w prowincji Śląsk rejencję katowicką (obejmowała część woj. katowickiego, krakowskiego i kieleckiego), zaś w prowincji Prusy Wschodnie rejencję Ciechanowską²⁸, część województw: łódzkiego (z Łodzią), zachodnią część woj. krakowskiego, północną część woj. warszawskiego (z Ciechanowem), zachodnią część woj. kieleckiego, powiat suwalski i Wolne Miasto Gdańsk. To spowodowało, że pod jurysdykcją niemiecką znalazły się sądy apelacyjne w Katowicach i Poznaniu. Na terenach wcielonych do Rzeszy Niemieckiej w ogóle nie obowiązywał system sądownictwa polskiego, ponieważ wprowadzono na nich niemiecką strukturę poprzez włączenie terenów polskich do dotychczasowych okręgów wyższych sądów krajowych lub przez utworzenie nowych okręgów w Gdańsku, Katowicach i Poznaniu²⁹.

Na mocy niemiecko-sowieckiego układu granicznego i sprzymierzeńczego z 28 września 1939 r.³⁰ w sowieckiej strefie wpływów znalazły

swoją legitymację służbową, a jeden z prokuratorów został aresztowany po tym, jak znaleziono jego legitymację zaszytą w czapce.

²⁶ W. Sieroszewski, *Wspomnienia. Katastrofa*, b.d., mps. niepubl. s. 187–189 (kopia w zbiorach autora); R. Moszyński, *Dziennik...*, op. cit., s. 52. Niestety, wobec braku dokumentów źródłowych, nie wiadomo, jaka była skala powrotów do strefy niemieckiej ani personaliów osób powracających. Przykładowo do Warszawy wrócili prokuratorzy Siewierski, Sieroszewski i Kurkowski.

²⁷ Charakter Generalnego Gubernatorstwa oraz wprowadzone ograniczenia scharakteryzował biegły Szczesny Wachholz podczas procesu przed Najwyższym Trybunałem Narodowym w sprawie przeciwko Ludwigowi Fischerowi, zob. zeznania Szczesnego Wachholza, 17–19 grudnia 1946 r., <Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego - Wachholz Szczesny Wilhelm (zapisyterroru.pl)> [dostęp: 21.07.2023 r.]. Zob. też. W. Uruszczak, *Perwersyjne funkcje niemieckiego „prawa” w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1945)*, „Z Dziejów Prawa” 2019, t. 20, s. 681–707.

²⁸ Dekret Adolfa Hitlera z dnia 8 października 1939 r. o włączeniu do Rzeszy polskich ziem zachodnich i północnych oraz ustanowieniu nowych okręgów niemieckich [w:] *Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939–1945*, t. 1, 1939–1942, red. Z. Polubiec, Warszawa 1972, s. 114–115.

²⁹ A. Wrzyszczy, *Okupacyjne sądownictwo niemieckie w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945. Organizacja i funkcjonowanie*, Lublin 2008, s. 14; A. Wrzyszczy, *Tworzenie okupacyjnego wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1940*, s. 248, <Tworzenie okupacyjnego wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1940 (lodz.pl)>

³⁰ A 101, Obwieszczenie w sprawie niemiecko-sowieckiego układu granicznego i sprzymierzeńczego oraz należącego do niego protokołu dodatkowego z dnia 30 grudnia 1939 r., A. Weh, *Prawo*

się Lwów i Wilno. W następstwie układu litewsko-sowieckiego z 10 października 1939 r. obwód wileński i miasto Wilno przekazano Republice Litewskiej. Pozostała część Wileńszczyzny nadal była pod panowaniem sowieckim. Wilno ponownie zostało zajęte przez Sowieców 15 czerwca 1940 r.³¹ To spowodowało, że sądy apelacyjne w Wilnie i Lwowie oraz ta część podległych im sądów okręgowych, które znalazły się pod władzą sowiecką, nie weszły w skład z Generalnego Gubernatorstwa.

Na podstawie § 1 i 2 dekretu Adolfa Hitlera z 12 października 1939 r. z obszarów państwa polskiego, które nie zostały włączone do Rzeszy Niemieckiej ani nie weszły w skład strefy sowieckiej, utworzono Generalne Gubernatorstwo³². Generalnym Gubernatorem został Hans Frank³³. Początkowo zajęte tereny polskie znajdowały się pod niemiecką władzą wojskową, jednak zarząd ten skończył się z dniem 28 października 1939 r. i władzę objęła administracja „cywilna” GG³⁴. 26 października 1939 r. Hans Frank wydał proklamację o utworzeniu Generalnego Gubernatorstwa³⁵. W jego skład weszły: część woj. warszawskiego (z Warszawą), część woj. łódzkiego (bez Łodzi), część woj. krakowskiego i kieleckiego (z Kielcami), woj. lubelskie i zachodnia część woj. lwowskiego (bez Lwowa). Teren Generalnego Gubernatorstwa podzielono na cztery okręgi (dystrykty): krakowski, lubelski, radomski i warszawski³⁶. W pierwotnych granicach GG znalazły się więc sądy apelacyjne w Krakowie, Lublinie, Warszawie i od lutego 1940 r. sąd apelacyjny utworzony przez Niemców w Radomiu.

III. Regulacje prawne

Tworząc Generalne Gubernatorstwo, okupant przyjął, że obowiązujące przed wybuchem wojny prawo polskie pozostawało w mocy, o ile nie sprzeciwiało się objęciu administracji GG przez Rzeszę Niemiecką³⁷.

Generalnego Gubernatorstwa w układzie rzeczowym z objaśnieniami i szczegółowym skorowidzem, Kraków 1941.

³¹ L. Tomaszewski, *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 2010, s. 42, 67, 118.

³² Powtórzeniem tego sformułowania był § 1 rozporządzenia Hansa Franka z dnia 26 października 1939 r., zob. A 120, Pierwsze rozporządzenie o odbudowie administracji okupowanych terenów polskich z dnia 26 października 1939 r., A. Weh, *Prawo...*, op. cit.

³³ A 100, Dekret Führera i Kanclerza Rzeszy Niemieckiej z dnia 12 października 1939 r. o administracji okupowanych terenów polskich, A. Weh, *Prawo...*, op. cit.

³⁴ A 100, Dekret Führera i Kanclerza Rzeszy Niemieckiej z dnia 19 października 1939 r. o przekazaniu administracji w Generalnym Gubernatorstwie Generalnemu Gubernatorowi, zob. A. Weh, *Prawo...*, s. 3.

³⁵ A 110, Proklamacja Generalnego Gubernatora dla okupowanych polskich terenów obszarów z dnia 26 października 1939 r., zob. A. Weh, *Prawo...*, op. cit.

³⁶ A 100, § 4 dekretu Führera i Kanclerza Rzeszy Niemieckiej z dnia 12 października 1939 r. o administracji okupowanych terenów polskich, A. Weh, *Prawo...*, op. cit.

³⁷ A 100, § 8 dekretu Führera i Kanclerza Rzeszy Niemieckiej z dnia 12 października 1939 r.

Rozporządzeniem z 26 października 1939 r. Hans Frank wskazał, że na terenie GG będą istniały dwa rodzaje sądownictwa: niemieckie i polskie³⁸. Zadaniem sądownictwa niemieckiego było ściganie zamachów na bezpieczeństwo i autorytet Rzeszy Niemieckiej oraz życie, zdrowie i własność obywateli narodowości niemieckiej. Nadto podlegali mu obywatele niemieccy, których wyłączono spod jurysdykcji cywilnej i karnej sądownictwa polskiego. Przepisy rozporządzenia pozwalały sędziom niemieckim weryfikować prawomocne wyroki sądów polskich. W akcie tym wskazano również, że sądy rozpoczną swoją działalność po ostatecznym ustaleniu granic GG³⁹. Kolejny akt prawny poddawał niemieckiemu sądownictwu czynny osób cywilnych skierowane przeciwko niemieckim siłom zbrojnym i ich członkom oraz popełnione w przynależnych im budynkach. Sądy te mogły jednak przekazać sprawy o powyższe czyny do rozpoznania powszechnemu sądownictwu karnemu⁴⁰.

19 lutego 1940 r. wydano rozporządzenie o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie⁴¹. Był to zarazem pierwszy akt prawny GG zawierający przepisy dotyczące prokuratora. Zgodnie z § 3 pkt 2 czynności oskarżenia prokurator wykonywał przy niemieckim Sądzie Specjalnym, jednak w przypadku jego braku w rozprawie głównej mógł wystąpić prokurator sądu grodzkiego, a więc zgodnie z obowiązującymi przedwojennymi przepisami polskimi – podprokurator okręgowy wydelegowany do pełnienia obowiązków przy sądzie grodzkim. W sprawach karnych podlegających niemieckiemu sądownictwu polscy prokuratorzy i polskie sądy karne miały obowiązek, w razie grożącej niebezpieczeństwem zwłoki, wykonania czynności mających na celu zatrzymanie sprawcy i zabezpieczenie dowodów, a następnie zawiadomienie o ich wykonaniu prokuratora niemieckiego (§ 17). Czynności te miały zostać wykonane na podstawie art. 142 i n. oraz 164 i n. obowiązującego polskiego Kodeksu postępowania karnego z 1932 r.⁴²

o administracji okupowanych terenów polskich, A. Weh, *Prawo...*, *op. cit.*; Meldunek gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza do gen. Kazimierza Sosnkowskiego, 9 stycznia 1940 r. [w:] *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 1, cz. 1, Warszawa 2015, s. 150, 153; H. Mielnik, *Sądownictwo...*, *op. cit.*, s. 52.

³⁸ C 100, Rozporządzenie z dnia 26 października 1939 r. o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie, dalej r.o.w.s. A. Weh, *Prawo...*, *op. cit.*

³⁹ C 100, § 2 r.o.w.s.

⁴⁰ C 110, § 1 rozporządzenia z dnia 26 stycznia 1940 r. o sądownictwie wojskowym w sprawach osób cywilnych w Generalnym Gubernatorstwie, zob. A. Weh, *Prawo...*, *op. cit.*

⁴¹ C 120, Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie, zob. A. Weh, *Prawo...*, *op. cit.*; rozporządzenie z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie, DRGG z 1940 r., nr 13, s. 57–64, dalej r.o.s.n.GG.

⁴² Czynności podejmowano w trybie art. 142 i n. oraz 164 i n. rozporządzenia Prezydenta RP z 23 sierpnia 1932 r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1932 r. poz. 662.

Podstawowym aktem prawnym regulującym sądownictwo w sprawach dotyczących Polaków było rozporządzenie z 19 lutego 1940 r.⁴³ Wymiar sprawiedliwości sprawowały sądy grodzkie, okręgowe i apelacyjne (§ 5 r.o.s.p. pkt 1) tylko wtedy, gdy nie została zastrzeżona właściwość sądu niemieckiego (§ 1 pkt 1 r.o.s.p.). Zawieszono działalność Sądu Najwyższego (§ 5 pkt 2 r.o.s.p.). Orzeczenia wydane przez sąd okręgowy jako drugiej instancji oraz przez sąd apelacyjny były ostateczne (§ 11 pkt 2 r.o.s.p.). Ponownie zatrudnieni w sądach pracownicy i urzędnicy polscy byli zobowiązani do złożenia deklaracji, że służbę w sądownictwie będą wykonywać wiernie i sumiennie w posłuszeństwie wobec administracji niemieckiej (§ 8 r.o.s.p.). Zgodnie z niemiecką regulacją w polskim wymiarze sprawiedliwości miały obowiązywać przepisy polskich ustaw i rozporządzeń, o ile władze GG nie postanowiły inaczej (§ 4 r.o.s.p.). To wskazuje, że obowiązywały również przepisy regulaminu prokuratorskiego oraz prawo o ustroju sądów powszechnych.

Duża zmiana dotyczyła orzekania w sprawach karnych. Sądownictwu niemieckiemu podlegały sprawy karne osób: 1) będących obywatelami Rzeszy Niemieckiej lub przynależnych do Narodu Niemieckiego, 2) podlegające jurysdykcji niemieckich Sądów Specjalnych, 3) skierowane przeciwko bezpieczeństwu i autorytetowi Rzeszy Niemieckiej, 4) popełnione zostały w czasie służby zarządowi niemieckiemu lub w budynkach, pomieszczeniach, zakładach pozostających pod władzą niemiecką (§ 7 pkt 1 pkt 1 i 2 r.o.s.n.GG). Jurysdykcji sądów polskich podlegały jedynie sprawy karne, które im przekazał do rozpoznania niemiecki prokurator (§ 1 pkt 2 r.o.s.p.). Kolejnym rozporządzeniem z 19 lutego 1940 r. uszczegółowiono kwestie sądownictwa⁴⁴. Postępowania sądowe toczące się w dniu wejścia w życie powyższych przepisów, tj. 24 lutego 1940 r., należało przekazać sądowi niemieckiemu (§ 1 r.o.p.s.p.s), który w przypadku ustalenia, że sprawa nie podlegała właściwości niemieckiego sądu, zwracał ją sądowi polskiemu (§ 3 pkt 1 r.o.p.s.p.s.). Jednak nawet przekazanie sprawy polskiemu sądownictwu pozwalało na jej ponowne odebranie i osądzenie (§ 3 pkt 2 r.o.p.s.p.s.). Moc obowiązującą straciły przepisy o warunkowym zawieszeniu kar pozbawienia wolności, grzywnien oraz ułaskawień (§ 3 r.o.s.p.).

W sprawach cywilnych sądy polskie orzekały jedynie, gdy te nie podlegały sądownictwu niemieckiemu z uwagi na właściwość podmiotową, tj.

⁴³ C 150, Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie, zob. A. Weh, *Prawo...*, op. cit., Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie, DRGG z 1940 r., nr 13, s. 57–64, dalej r.o.s.p. Weszło w życie 24 lutego 1940 r.

⁴⁴ Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1940 r. o przejściu spraw prawnych w sądownictwie niemieckim i polskim, DRGG z 1940 r., nr 13, s. 68, dalej r.o.p.s.p.s. Weszło w życie 24 lutego 1940 r.

obywatelstwo Rzeszy Niemieckiej lub przynależność do narodu niemieckiego. Dotyczyło to zarówno osób fizycznych, osób prawnych, jak i stosunków prawnych (§ 19–24 r.o.s.n.GG)⁴⁵. W przypadku konieczności przesłuchania obywateli Rzeszy Niemieckiej i przynależnych do narodu niemieckiego jako świadków lub zasięgnięcia ich opinii jako rzeczoznawców czynność powyższą mógł wykonać tylko sąd niemiecki działający w ramach pomocy prawnej na rzecz sądu polskiego (pkt I r.w.o.s.p.)⁴⁶.

Szczegółowe regulacje dotyczące kognicji sądów zawarte były w okólnikach Wydziałów Sprawiedliwości przy dystryktach oraz urzędzie Hansa Franka w Krakowie. Wskazywano w nich, że sądom niemieckim miały być przekazane tylko te sprawy karne, które miały być rozpoznane przez sąd na rozprawie. Prokuratorskie akta spraw umorzonych (z powodu niewykrycia lub braku ujęcia sprawcy, braku dowodów) czy zawieszonych nie podlegały przekazaniu sądom niemieckim⁴⁷. Polskie sądy nie mogły rozpoznawać spraw karnych, w których w jakiegokolwiek roli występowali Niemcy lub Volksdeutsche⁴⁸. Sprawy karne niepodlegające jurysdykcji niemieckiej zwracano do rozpoznania polskim sądom⁴⁹, z tym jednak zaznaczeniem, że akta przekazanej sprawy należało ponownie przekazać prokuraturze niemieckiej, jeśli po ich analizie ustalono, że właściwym do rozpoznania jest sąd niemiecki z uwagi na cechy podmiotowe sprawcy m.in. wielokrotnie karanego, tzw. nałogowego⁵⁰. Kolejnym pismem sprecyzowano, że niemieckiej prokuraturze należy przedstawiać odpisy wszystkich postanowień o umorzeniu wydanych przez Prokuraturę Sądu Apelacyjnego w Lublinie, wszystkich aktów oskarżenia umorzeń należących do Sądu Okręgowego⁵¹.

⁴⁵ Nadto regulacje w zakresie zawierania małżeństw uszczegółowiono przepisami rozporządzenia w celu zmiany rozporządzenia z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie i rozporządzenia z dnia 16 marca 1940 r. o prawie stanu cywilnego Niemców w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 14 grudnia 1940 r., D.R.G.G. z 1940 r., nr 70, s. 364.

⁴⁶ C 151, pkt I postanowienia wykonawczego z dnia 1 sierpnia 1940 r. do rozporządzenia z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie, A. Weh, *Prawo...*, op. cit.; Rozporządzenie wykonawcze z dnia 1 sierpnia 1940 r. do rozporządzenia z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie, dalej r.w.o.s.p., DRGG z 1940 r., nr 49, s. 411–412.

⁴⁷ Archiwum Państwowe w Zamościu, Prokuratura Sądu Okręgowego w Zamościu, dalej APZ, sygn. 88/582/1, okólnik Szefa Wydziału Sprawiedliwości dystryktu lubelskiego dr. Georga Zippela do sądów i prokuratur, 11 kwietnia 1940 r., k. 15

⁴⁸ APZ, sygn. 88/582/1, okólnik Szefa Wydziału Sprawiedliwości dystryktu dr. Georga Zippela do sądów i prokuratur, 16 kwietnia 1940 r., k. 17.

⁴⁹ § 3 rozporządzenia z dnia 19 lutego 1940 r. o przejściu spraw prawnych w sądownictwie niemieckim i polskim w Generalnym Gubernatorstwie, DRGG 1940, nr 13, s. 68–71.

⁵⁰ APZ, sygn. 88/582/2, pismo Głównego Urzędu Gubernatora Wydział Sprawiedliwości do Wydziałów Sprawiedliwości dystryktów GG, 1943 r., k. 209; APZ, sygn. 88/582/2, pismo Prokuratora SA w Lublinie do Prokuratora SO w Zamościu, 27 września 1943 r., k. 188.

⁵¹ APZ, sygn. 88/582/2, odpis okólnika Szefa Wydziału Sprawiedliwości dystryktu dr. Georga Zippela do sądu i prokuratury z 14 kwietnia 1940 r., 13 września 1942 r., k. 100.

Ograniczenia objęły także osoby pochodzenia żydowskiego. Zgodnie z okólnikiem szefa Wydziału Sprawiedliwości dystryktu lubelskiego dr. Georga Zippela nie wolno im było występować w charakterze oskarżycieli w sprawach karnych, jeśli sprawa była skierowana przeciwko osobie aryjskiego pochodzenia⁵². Dopiero w 1942 r. wprowadzono regulacje pozwalające prokuraturze niemieckiej przekazywać sądownictwu nieniemieckiemu sprawy karne o mniejszym znaczeniu gatunkowym⁵³.

Prawo sprawowania urzędu sędziowskiego lub prokuratorskiego w sądownictwie nieniemieckim przyznawał kierownik Głównego Urzędu Sprawiedliwości w rządzie GG osobom, które uzyskały kwalifikacje do ich sprawowania według przepisów polskich⁵⁴. Podobnie jak przed wybuchem II wojny światowej wymiar sprawiedliwości sprawowały sądy: grodzkie, okręgowe i apelacyjne (§ 5 ust. 1 r.o.s.p.). W każdym okręgu (dystrykcie) GG działał jeden sąd apelacyjny, który miał siedzibę w mieście będącym siedzibą gubernatora (Urzędu Szefa Okręgowego)⁵⁵. Wobec faktu, że nie zmieniono zasad działania prokuratur, które działały przy sądach, ich jednostki był rozmieszczone przy sądach apelacyjnych i okręgowych każdego dystryktu (warszawskiego, krakowskiego i lubelskiego). Nadto z dniem 19 lutego 1940 r. utworzono Sąd Apelacyjny w Radomiu⁵⁶, przy którym powołano prokuraturę oraz cztery jej jednostki usytuowane przy sądach okręgowych w Radomiu, Kielcach, Piotrkowie i Częstochowie.

W wyniku konfliktu niemiecko-sowieckiego z czerwca 1941 r. doszło do opanowania dawnych terenów Polski. Niemcy zajęli Wilno 24 czerwca 1941 r. Nie zostało ono jednak włączone do GG. Obszar wschodniej Wileńszczyzny wcielono do Komisariatu Generalnego Białorusi, a Wilno do Komisariatu Rzeszy Ostland⁵⁷. Lwów został zajęty przez Niemców 30 czerwca 1941 r. W dniu 16 lipca 1941 r. Adolf Hitler postanowił przyłączyć Galicję Wschodnią do GG. Z dniem 1 sierpnia 1940 r. na mocy proklamacji oraz rozporządzenia Hansa Franka Niemcy włączyli ten teren do GG. W skład dystryktu Galicja weszły woj. stanisławowskie, tarnopolskie i część woj. lwowskiego (ze Lwowem)⁵⁸.

⁵² APZ, sygn. 88/582/1, okólnik Szefa Wydziału Sprawiedliwości dystryktu dr. Georga Zippela do sądu i prokuratury, 26 marca 1940 r., k. 8.

⁵³ § 1 rozporządzenia z dnia 24 października 1942 r. celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie, DRGG 1942, nr 95, s. 667.

⁵⁴ Rozporządzenie o przyznawaniu kwalifikacji do sprawowania urzędu sędziowskiego, urzędu notarialnego i do wykonywania zawodu adwokackiego w sądownictwie nieniemieckim z dnia 17 grudnia 1941 r., DRGG z 1941 r., nr 120, s. 728.

⁵⁵ C 150, § 6 r.o.s.p., s. 57.

⁵⁶ C 151, Postanowienie wykonawcze z dnia 1 sierpnia 1940 r. do rozporządzenia z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie, A. Weh, *Prawo...*, op. cit.

⁵⁷ L. Tomaszewski, *Wileńszczyzna...*, op. cit., s. 206, 207; R. Moszyński, *Dziennik...*, op. cit., s. 195.

⁵⁸ Proklamacja Hansa Franka, 1 lipca 1941 r., DRGG 1941, nr 67, s. 442; rozporządzenie z 1

Na podstawie § 2 i 3 rozporządzenia z dnia 1 sierpnia 1941 r. o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w okręgu Galicja w skład sądownictwa wszedł Sąd Apelacyjny we Lwowie, zaś na teren Galicji rozciągnięto obowiązki przepisów GG o sądownictwie polskim. Językiem urzędowym był ukraiński, a sądownictwo nazwano nieniemieckim⁵⁹. Włączenie terenów i wydanie przepisów nie spowodowało jednak automatycznego uruchomienia sądownictwa. 10 września 1941 r. w „Gazecie Lwowskiej” umieszczono wezwanie dla wszystkich urzędników przedwojennego wymiaru sprawiedliwości do „pisemnego stawienia się” do objęcia służby w Wydziale Sprawiedliwości urzędu gubernatora dystryktu⁶⁰. Pierwsze sądy nieniemieckiego wymiaru sprawiedliwości w dystrykcie Galicja zaczęły funkcjonować pod koniec października 1941 r. Były to sądy w Kołomyi (okręgowy i grodzki) oraz prokuratura SO w Kołomyi⁶¹. W listopadzie 1941 r. Wydział Sprawiedliwości urzędu dystryktu Galicja mianował na stanowiska sześciu sędziów i prokuratorów dla sądów we Lwowie⁶². Sąd Apelacyjny we Lwowie i prokuratura tego sądu⁶³ oraz sąd okręgowy rozpoczęły działalność dopiero 8 grudnia 1941 r.⁶⁴ Rozporządzeniem z 1942 r. ustalono, że nieniemiecki wymiar sprawiedliwości w dystrykcie Galicja będą pełnić sądy grodzkie, okręgowe i apelacyjny we Lwowie, a językiem urzędowym będzie język ukraiński. W dystrykcie obowiązywały rozporządzenie o sądownictwie polskim z 1940 r.⁶⁵ oraz rozporządzenie o przejściu spraw prawnych w sądownictwie niemieckim i polskim⁶⁶.

Teren działania każdego z sądów apelacyjnych obejmował obszar dys-

sierpnia 1941 r. w sprawie administracji Galicji, DRGG 1941, nr 67, s. 443; G. Mazur, J. Skwara, J. Węgiński, *Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa 1 IX 1939 – 5 II 1946*, Katowice 2007, s. 202, 214, 222. Proklamacja Hansa Franka w tym zakresie ukazała się w gazetach 2 sierpnia 1941 r., zob. R. Moszyński, *Dziennik...*, op. cit., s. 202.

⁵⁹ Rozporządzenie z dnia 1 sierpnia 1941 r. o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w okręgu Galicja DRGG 1941, nr 68, s. 446; M. Sworzeń, *Sędziowie...*, op. cit., s. 42.

⁶⁰ „Gazeta Lwowska” nr 28 z 10 września 1941 r., s. 4; G. Mazur, J. Skwara, J. Węgiński, *Kronika...*, op. cit., s. 235.

⁶¹ *Kołomyja. Pierwsze sesje sądowe*, „Gazeta Lwowska” nr 68 z 26–27 października 1941 r., s. 5.

⁶² Sąd grodzki we Lwowie w obliczu ważnych zadań. 20-go b.m. rozpoczną się pierwsze sesje, „Gazeta Lwowska” nr 83 z 13 listopada 1941 r., s. 4.

⁶³ Prokuratura SA we Lwowie miała siedzibę przy ul. Marszałkowskiej 1, zob. *Lwów siedzibą sądów Apelacyjnego, Okręgowego i Grodzkiego*, „Gazeta Lwowska” nr 106 z 10 grudnia 1941 r.

⁶⁴ Lwów siedzibą sądów Apelacyjnego, Okręgowego i Grodzkiego, op. cit., s. 3. Jako pierwszy we Lwowie pracę 20 listopada 1941 r. miał rozpocząć sąd grodzki, jednak nie doszło do tego. Sądy okręgowy i apelacyjny nie działały wówczas z powodu usuwania zniszczeń wojennych w ich budynkach, zob. *Sąd grodzki we Lwowie w obliczu ważnych zadań. 20-go b.m. rozpoczną się pierwsze sesje*, „Gazeta Lwowska” nr 83 z 13 listopada 1941 r., s. 4; *Pierwsze dni pracy sądu grodzkiego*, „Gazeta Lwowska” nr 83 z 23–24 listopada 1941 r., s. 5.

⁶⁵ DRGG 1940 r., nr 13, s. 66–68.

⁶⁶ Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1940 r. o przejściu spraw prawnych w sądownictwie niemieckim i polskim, DRGG 1940 r., nr 13, s. 68–71.

tryktu. Sądy polskie (nieniemieckie) zostały poddane bezpośredniemu nadzorowi szefa (gubernatora) dystryktu, który kompetencje te przekazywał dystryktowemu kierownikowi Wydziału Sprawiedliwości. W każdym dystrykcie praktyka sprawowania nadzoru nad tym sądownictwem wyglądała inaczej, ponieważ wydawano inne okólniki skierowane do podległych dystryktowi sądów⁶⁷. Różnice w terytorialnym rozmieszczeniu jednostek polskiej prokuratury, który istniał przed wybuchem II wojny światowej, a sytuacją w czasie trwania okupacji wynikały z kwestii okrojenia terytorium województw wchodzących w skład GG, powodujących zmniejszenie liczby sądów okręgowych, np. z apelacji warszawskiej (Białystok, Łomża, Łódź, Mława, Płock, Sosnowiec); z apelacji krakowskiej (Wadowice); z apelacji lubelskiej (Łuck, Równe), czy wprowadzonymi przez Niemców zmianami, np. Wydział Zamiejscowy w Białej Podlaskiej (dawna apelacja warszawska) podlegał SA w Lublinie; SO w Przemyślu (dawna apelacja lwowska) podlegał SA w Krakowie. Wobec utworzenia apelacji radomskiej SA w Radomiu podlegały sądy okręgowe i prokuratury w: Kielcach (dawna apelacja krakowska), Radomiu (dawna apelacja lubelska), Częstochowie i Piotrkowie Trybunalskim (dawna apelacja warszawska).

Zawieszenie działalności Sądu Najwyższego spowodowało to w istocie, że nie funkcjonował on przez cały okres II wojny światowej. W konsekwencji sędziowie oraz prokuratorzy pełniący w nim służbę musieli szukać innych źródeł utrzymania. Zawieszenie jego działalności doprowadziło także do powstania luki w wydawaniu uchwał mających na celu ujednolicenie orzecznictwa. Rolę tę przejęły sądy apelacyjne, które w każdym dystrykcie wydawały tezy prawne w tym zakresie. Wydawane tezy z zakresu prawa karnego przekazywano również do wiadomości prokuratorowi apelacyjnemu⁶⁸.

Kwestia podjęcia zatrudnienia w sądownictwie była przedmiotem dyskusji w kołach prawników. 7 listopada 1939 r. w Lublinie odbyła się narada sędziów i prokuratorów, którzy zebrali się w celu omówienia stanowiska, jakie należy zająć w razie uruchomienia sądów przez okupanta. Ustalono, że konieczne jest podjęcie pracy w sądownictwie, aby zapewnić obywatelom polskim opiekę prawną. Zabezpieczono również akta sądowe i hipoteczne. Zebrani ustalili, że nie będą sprawować swojego urzędu, jeśli językiem urzędowym będzie niemiecki i wymagane będzie naruszenie obowiązku wierności państwu polskiemu⁶⁹. Dodać bowiem należy, że Niemcy

⁶⁷ H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 19.

⁶⁸ H. Mielnik, *Charakter tez prawnych polskich (nieniemieckich) sądów apelacyjnych w Generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej*, „Akta Universitatis Vratislaviensis” 2020, nr 3, s. 144.

⁶⁹ R. Moszyński, *Dziennik...*, op. cit., s. 64–65; A. Wrzyszczyński, *Okupacyjne sądownictwo...*, op. cit., s. 108.

wprowadzili zmiany w zakresie zewnętrznych oznak orzekania sądów i wyrokowania. Z dniem 8 marca 1940 r. zakazano używania polskich godeł⁷⁰. Za niedopuszczalne uznano także używanie przedwojennej pieczęci sądów i prokuratur z orłem⁷¹. To spowodowało, że sędziowie orzekali w togach, lecz bez łańcuchów z orłem. Wyroki zapadały nie w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, lecz „w imieniu prawa”⁷². Przepisy wprowadzały również obowiązkowe złożenie pisemnej deklaracji przez polskich urzędników sądów i ich pracowników, ponownie w nich zatrudnionych, o posłuszeństwie wobec władzy niemieckiej oraz wiernego i sumiennego pełnienia służby w sądownictwie⁷³. Uregulowanie dotyczące deklaracji lojalności było sprzeczne z art. 45 regulaminu dotyczącego praw i zwyczajów wojny lądowej, stanowiącego załącznik do IV konwencji haskiej z 18 października 1907 r., który zabraniał przymuszania ludności terytoriów okupowanych do przysięgania na wierność państwu nieprzyjacielskiemu. Nadto art. 43 tego regulaminu wskazywał, że z chwilą przejścia władzy z rąk rządu legalnego do rąk okupanta powinien on powziąć wszystkie środki mające na celu przywrócenie i zapewnienie porządku i życia społecznego, przestrzegając praw kraju okupowanego⁷⁴. Termin złożenia powyższego przyrzeczenia o lojalności miał 30 kwietnia 1940 r. W prasie konspiracyjnej podnoszono, że brak podpisania deklaracji skutkowało natychmiastowym zwolnieniem z pracy, aresztowaniem, wywiezieniem do obozów koncentracyjnych, a nawet zabójstwem, co powodowałoby utratę wartościowego elementu ludzkiego. Usunięcie z instytucji publiczno-prawnych elementu polskiego naraziłoby interesy polskie na niepowetowane straty. Wskazywano także, że jej podpisanie pod przymusem moralnym i fizycznym powodowało, że deklaracja ta nie była ani ważna, ani wiążąca. Jej podpisanie nie zwalniało obywateli polskich z obowiązku posłuszeństwa wobec polskich władz państwowych, ponieważ praca pod okupacyjnym zarządkiem powinna mieć na względzie jedynie interes polski⁷⁵. Przed złożeniem przyrzeczenia, stojącego w kolizji

⁷⁰ Rozporządzenie z dnia 8 marca 1940 r. o używaniu byłych polskich godeł w Generalnym Gubernatorstwie, DRGG 1940, nr 18, s. 98; B 410, Rozporządzenie z dnia 8 marca 1940 r. o używaniu byłych polskich godeł w Generalnym Gubernatorstwie, A. Weh, *Prawo...*, op. cit.

⁷¹ APZ, sygn. 88/582/13, okólnik Kierownika Wydziału Sprawiedliwości dystryktu Lublin Zip-pela do wszystkich sądów i prokuratur, 27 marca 1940 r., k. 14.

⁷² § 9 r.o.s.p.

⁷³ § 8 pkt 2 r.o.s.p.; A. Wrzyszczyk, *Nadzór Hansa Franka nad sądownictwem w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. 14, z. 2, s. 381.

⁷⁴ IV Konwencja haska z 18 października 1907 r. dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej, Dz. U. R. P. z 1927, nr 21, poz. 161. Bezprawne było więc wprowadzenie niemieckiej działalności prawotwórczej i sądowej, jako – w świetle konwencji – nielegalnej, zob. K. Graczyk, *Opinia profesora Władysława Woltera w sprawie działalności sądów niemieckich na obszarach polskich w okresie najazdu hitlerowskiego*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2021, nr 14, s. 251.

⁷⁵ „Biuletyn Informacyjny” z 19 grudnia 1940 r. [w:] *Biuletyn Informacyjny. Przedruk roczników*

z przysięgą wobec władz Rzeczypospolitej, jako niedopuszczalnym oportunizmem, przestrzegały władze Państwa Podziemnego. Wskazywano, że sędziowie nie mogą podpisywać deklaracji wierności władzom niemieckim, a jedynie mogą zadeklarować lojalne i sumienne wykonywanie obowiązków, zgodnie z ustawami niemieckimi⁷⁶. Prawdopodobnie nie doszło do konfliktu z proponowanymi przez polskich „sędziowników” zmianami w treści deklaracji, gdyż Niemcy wskazywali, że przeprowadzono weryfikację polskich sędziów, prokuratorów, notariuszy i adwokatów, a sędziowie i prokuratorzy wykonywali rzetelnie swoje obowiązki pod nadzorem Wydziału Sprawiedliwości Szefa Dystryktu⁷⁷.

W stosunku do okresu przedwojennego czas okupacji przyniósł także zmiany w obsadzie personalnej prokuratur, a także zmniejszenie kadry orzeczniczej, na co miały wpływ: powołania do WP części prokuratorów (śmierć, niewola, ewakuacja); ewakuacja na wezwanie Ministerstwa Sprawiedliwości części sędziów i prokuratorów na tereny wschodnie Polski (wyjazd za granicę, pobyt na terenach zajętych przez Sowieci), aresztowania przez okupanta. Być może powodem była chęć „zniknięcia” z list urzędniczych, do których Niemcy mieli dostęp, i w ten sposób chęć uniknięcia aresztowania jako przedstawicieli inteligencji. Niemieckie i sowieckie organy bezpieczeństwa aresztowały m.in. Andrzeja Bieńkowskiego⁷⁸, Władysława Borowskiego⁷⁹, Kazimierza Cypryszewskiego⁸⁰, Romana Duszyńskiego⁸¹,

1940–1941, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2021, numer specjalny 1(90), s. 347–348; „Polska Żyje” nr 85 z 20 grudnia 1940 r.; „Wiadomości Polskie” nr 35 z 15 grudnia 1940 r.; T. Szarota, *Okupowanej Warszawy dzień powszedni*, Warszawa 1988, s. 104.

⁷⁶ Składanie przysięgi przez sędziów Polaków, *Instrukcja nr 2 do wszystkich mężów zaufania gen. Władysława Sikorskiego i gen. Kazimierza Sosnkowskiego*, 9 stycznia 1940 r. [w:] *Armia Krajowa...*, t. 1, cz. 1, s. 257; Posiedzenie Komitetu dla spraw Kraju, 28 grudnia 1939 r. [w:] *Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju*, cz. 1: 1939–1941, opr. W. Grabowski, Warszawa 2008, s. 105; *Przysięga sędziowników*, „Biuletyn Informacyjny” z 26 kwietnia 1940 r. [w] *Biuletyn Informacyjny...*, op. cit., s. 132.

⁷⁷ *Dwuletni raport...*, op. cit., s. 162.

⁷⁸ Andrzej Bieńkowski – podprokurator SO w Krakowie, został aresztowany 14 października 1939 r. w Krakowie i 15 marca 1940 r. przewieziony do więzienia w Nowym Wiśniczu, gdzie 5 kwietnia 1940 r. został rozstrzelany, zob. zeznanie świadka Oskara Stuhra, 18 czerwca 1945 r., <Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego - Stuh Oskar Tadeusz (zapisyterroru.pl)>; W. Hein, Cz. Jakubiec, *Montelupich*, Kraków 1985, s. 208; *Bieńkowski Andrzej*, <Archiwum ofiar terroru nazistowskiego i komunistycznego w Krakowie 1939–1956 (mhk.pl)> [dostęp: 23.08.2023 r.].

⁷⁹ Władysław Borowski – prokurator SN. Zmarł w więzieniu w październiku 1939 r., zob. Archiwum Instytutu Ziemi Zachodnich, dalej AIZZ, Kolekcja materiałów dotyczących strat inteligencji polskiej 1939–1945, Teczka nr 4, Lista strat prokuratorów 1939–1945, b.d., b.p.

⁸⁰ Kazimierz Cypryszewski – podprokurator SO w Radomiu, 25 stycznia 1941 r. został aresztowany w Radomiu, a 25 lutego 1941 r. przewieziony do KL Auschwitz (nr 10578). Zginął w obozie 13 marca 1941 r., zob. J. Dębski, Sędziowie polscy uwięzieni w KL-Auschwitz, „Krakowskie Zeszyty Sądowe. Dodatek do 3/17”, s. 14; Cypryszewski Kazimierz, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 28.08.2023 r.].

⁸¹ Roman Duszyński – podprokurator SO w Równem, został zamordowany przez NKWD wiosną

Kazimierza Dziurzyńskiego⁸², Stanisława Goczałkowskiego⁸³, Edmunda Goławskiego⁸⁴, Wincentego Jarosińskiego⁸⁵, Janusza Karskiego⁸⁶, Franciszka Koniecznego⁸⁷, Adama Kozłowskiego⁸⁸, Stanisława Lubodzieckiego⁸⁹, Czesława Mitana⁹⁰, Adama Obmińskiego⁹¹, Tadeusza Olberka⁹², Tadeusza

1940 r., zob. *Straceni na Ukrainie*, „Zeszyty Katyńskie” 1994, nr 4, s. 20.

⁸² Kazimierz Dziurzyński – wiceprokurator SO we Lwowie, aresztowany przez NKWD. Dalszy los nieznany. Może na to wskazywać ogłoszenie w „Gazecie Lwowskiej”: „Kto siedział w więzieniu bolszewickim z Kaziem Dziurzyńskim prokuratorem proszony jest o kontakt...”, zob. „Gazeta Lwowska” nr 56 z 12–13 października 1941 r., s. 4; „Gazeta Lwowska” nr 59 z 16 października 1941 r., s. 8.

⁸³ Stanisław Goczałkowski – podprokurator SO w Warszawie, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 169.

⁸⁴ Edmund Goławski – podprokurator SO w Gnieźnie, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 172.

⁸⁵ Wincenty Jarosiński – podprokurator SO w Grudziądzu, został aresztowany w Krakowie i 28 listopada 1940 r. przewieziony do KL Auschwitz (nr 6614). Mieszkał w bloku nr 5 i przez pewien czas był zatrudniony w warsztatach szewskich w KL Auschwitz. W 1942 r. został zwolniony z obozu, zob. K. Albin, *List gończy. Historia mojej ucieczki z Oświęcimia i działalności w konspiracji*, Warszawa 1996, s. 72, 125; Wincenty Jarosiński, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 23.07.2023 r.].

⁸⁶ Ppor. rez. Janusz Karski – wiceprokurator SA w Warszawie, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 253.

⁸⁷ Franciszek Konieczny – wiceprokurator SA w Poznaniu, 16 kwietnia 1942 r. aresztowany w Krakowie jako zakładnik i 25 kwietnia 1942 r. przewieziony do KL Auschwitz (nr 33133). 27 maja 1942 r. został rozstrzelany w obozie, zob. J. Dębski, *Sędziowie polscy uwięzieni w KL-Auschwitz*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe. Dodatek do 3/17”, s. 27; Konieczny Franciszek, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 27.07.2023 r.].

⁸⁸ Adam Kozłowski – prokurator SO w Gdyni, został zamordowany we wrześniu 1939 r. przez Niemców, zob. AIZZ, Kolekcja materiałów dotyczących strat inteligencji polskiej 1939–1945,teczka nr 4, Lista strat prokuratorów 1939–1945, b.d., b.p.

⁸⁹ Stanisław Lubodziecki – prokurator SN. 17 września 1939 r. zatrzymany przez NKWD w Zbarażu i uwięziony w Kozielsku. Skazany na wieloletnią karę łagru. W marcu 1942 r. wstąpił do Armii Polskiej na Wschodzie, z którą został ewakuowany na Środkowy Wschód. Pozostał na Zachodzie. Zmarł 23 czerwca 1975 r. i został pochowany w Londynie na Hampstead Cemetery (Section WD, gr. 76), zob. L. Kania, *Malinowy korpus. Audytoriat Wojska Polskiego 1915–1947*, mps, Warszawa 2025, s. 224, (kopia w zbiorach autora).

⁹⁰ Czesław Mitana – wiceprokurator SO w Samborze, w 1940 r. został zamordowany przez NKWD, zob. *Listy Katyńskiej ciąg dalszy. Straceni na Ukrainie*, „Zeszyty Katyńskie” 1994, nr 4, s. 63; <Dr praw Czesław MITANA (Mitan) - Prokuratura Krajowa - Portal Gov.pl (www.gov.pl)> [dostęp: 28.07.2023 r.].

⁹¹ Adam Obmiński – wiceprokurator SO w Przemyślu, w 1940 r. został zamordowany przez NKWD, zob. *Listy Katyńskiej ciąg dalszy...*, op. cit., s. 67; <Adam Wiktor OBMIŃSKI - Prokuratura Krajowa - Portal Gov.pl (www.gov.pl)> [dostęp: 28.07.2023 r.].

⁹² Kpt. Tadeusz Olberek – wiceprokurator SO we Lwowie, zmobilizowany do WP, był sędzią sądu polowego Kresowej Brygady Kawalerii WP. Dostał się do sowieckiej niewoli. Więziony przez NKWD w Starobielsku. Zamordowany wiosną 1940 r. w Charkowie, zob. *Katyń. Lista ofiar i zaginionych jeńców obozów Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk*, opr. A.L. Szczęśniak, Warszawa 1989, s. 333.

Paczoskiego⁹³, Henryka Pawlikowskiego⁹⁴, Tadeusza Rada⁹⁵, Kazimierza Rogalewicz⁹⁶, Kazimierza Rutkiewicza⁹⁷, Antoniego Rymaszewskiego⁹⁸, Bolesława Skąpskiego⁹⁹, Adama Stawarskiego¹⁰⁰, Tadeusza Sztembarta¹⁰¹, Stanisława Szydłowskiego¹⁰², Jana Tarczałowicza¹⁰³, Jerzego Turskiego¹⁰⁴, Wacława Tuszowskiego¹⁰⁵, Mariana Wiśniowskiego¹⁰⁶, Edwarda Wirbsera¹⁰⁷,

⁹³ Por. rez. kaw. Tadeusz Paczoski – wiceprokurator SO w Rzeszowie, został w 1940 r. zamordowany przez NKWD w Charkowie, zob. <Por. kaw. rez. Tadeusz PACZOSKI - Prokuratura Krajowa - Portal Gov.pl (www.gov.pl)> [dostęp: 28.07.2023 r.].

⁹⁴ Ppor. rez. Henryk Pawlikowski – wiceprokurator SO w Warszawie, w 1940 r. został zamordowany przez NKWD w Charkowie, zob. <Ppor. rez. Henryk Dariusz PAWLIKOWSKI - Prokuratura Krajowa - Portal Gov.pl (www.gov.pl)> [dostęp: 28.07.2023 r.].

⁹⁵ Ppor. rez. Tadeusz Rad – wiceprokurator SO w Przemyślu, w 1940 r. został zamordowany przez NKWD, zob. *Listy Katyńskiej ciąg dalszy...*, op. cit., s. 77.

⁹⁶ Kazimierz Rogalewicz – wiceprokurator SO w Płocku, aresztowany przez Niemców. 30 sierpnia 1940 r. przewieziony do KL Auschwitz (nr 3473). Zginął w obozie, *Rogalewicz Kazimierz* <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp 28.08.2023 r.].

⁹⁷ Kazimierz Rutkiewicz – wiceprokurator SA w Warszawie, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 541.

⁹⁸ Antoni Rymaszewski – wiceprokurator SO w Warszawie, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 545.

⁹⁹ Bolesław Skąpski – wiceprokurator SO w Warszawie, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 566; *Katyń. Lista ofiar...*, op. cit., s. 345.

¹⁰⁰ Adam Stawarski – w czasie II wojny światowej wiceprokurator SO w Krakowie. 24 czerwca 1942 r. aresztowany w Krakowie i przewieziony do KL Auschwitz, gdzie zginął 2 września 1942 r., zob. J. Dębski, *Sędziowie polscy uwięzieni w KL-Auschwitz*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe. Dodatek do 3/17”, s. 53.

¹⁰¹ Ppor. rez. Tadeusz Sztembart – wiceprokurator SO w Piotrkowie Trybunalskim, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 622.

¹⁰² Stanisław Szydłowski – wiceprokurator SO w Nowym Sączu, został aresztowany 27 marca 1941 r. 21 lutego 1942 r. osadzony w KL Auschwitz (nr 23703), gdzie zginął 7 marca 1942 r., zob. M. Sworzeń, *Sędziowie...*, op. cit., s. 49; *Księga zgonów z Auschwitz. Indeks nazwisk M-Z*, red. J. Dębski i inni, Paryż 1995, s. 1231; J. Dębski, *Sędziowie polscy uwięzieni w KL-Auschwitz*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe. Dodatek do 3/17”, s. 60–61; *Szydłowski Stanisław*, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 27.08.2023 r.].

¹⁰³ Por. Jan Tarczałowicz – podprokurator Wydziału Zamiejscowego w Brześciu, zamordowany w 1940 r. w Starobielsku, zob. *Katyń. Lista ofiar...*, op. cit., s. 353.

¹⁰⁴ Jerzy Turski – wiceprokurator SO w Warszawie, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna Polskiego...*, op. cit., s. 655.

¹⁰⁵ Ppor. posp. rusz. Wacław Tuszowski – wiceprokurator SO w Łomży, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 655.

¹⁰⁶ Ppor. rez. Marian Wiśniowski – wiceprokurator SO w Warszawie, został aresztowany przez NKWD w Równem, zginął w Katyniu, zob. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 692.

¹⁰⁷ Edward Wirbser – wiceprokurator SO w Kaliszu. Aresztowany przez Niemców i osadzony w więzieniu w Łodzi. 2 maja 1941 r. przywieziony do KL-Auschwitz (nr 15369). Zginął w obozie 1 grudnia 1941 r., zob. J. Dębski, *Sędziowie polscy uwięzieni w KL-Auschwitz*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe. Dodatek do 3/17”, s. 71–72; B. Piętka, *Księga pamięci. Transporty Polaków do KL-Auschwitz z Wielkopolski, Pomorza, ciechanowskiego i białostockiego*, t. 1, Oświęcim 2013, s. 117, 245; M. Kurzajczyk, *Obóz koncentracyjny Auschwitz. 80 lat temu wyruszył transport ze skazanymi kaliszzanami*, <Obóz koncentracyjny Auschwitz. 80 lat temu wyruszył transport ze skazanymi kaliszzanami. ZDJĘCIA | Kalisz Nasze Miasto>; *Wirbser Edward*, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 28.07.2023 r.].

Stefana Zielonka¹⁰⁸. Wcielenie części ziem polskich do Rzeszy Niemieckiej oraz Związku Sowieckiego spowodowało, że na tych terenach nie istniało już sądownictwo polskie. W następstwie przymusowych wysiedleń część prokuratorów z tych terenów przybyła do GG. Niezależnie od tego pewna część przedwojennych przedstawicieli tego zawodu, na terenie GG, nie pracowała w sądownictwie jako prokuratorzy, np. prokuratorzy i wiceprokuratorzy Sądu Najwyższego, który przecież nie funkcjonował¹⁰⁹. Do tego dochodziły też inne zdarzenia losowe¹¹⁰. W czerwcu 1940 r. w polskich sądach GG zatrudnionych było około tysiąca sędziów, prokuratorów i aplikantów¹¹¹. W Warszawie w czerwcu i lipcu 1942 r. odnotowano kłopoty z obsadzaniem kadry sądownictwa polskiego. Związane to było z opróżnieniem stanowisk na skutek śmierci lub choroby, zmniejszeniem liczby sądów w GG czy przeniesieniem do dystryktu Galicja. Braki kadrowe wymusiły konieczność naboru nowych pracowników, np. w 1942 r. w Warszawie postulowano dopuszczenie do egzaminów sędziowskich aplikantów, którzy zakończyli praktyki¹¹².

Niestety z uwagi na brak zachowanych akt prokuratorskich nie ma możliwości odtworzenia całościowego składu prokuratur w GG. Przykładowo można wskazać liczbę zatrudnionych w niektórych prokuraturach:

- Sąd Apelacyjny w Krakowie: 6 (do 1 września 1939 r.)¹¹³, 6 w czasie okupacji (z czego 3 osoby pracowały w niej przed wojną, a 3 przybyły z innych jednostek);
- Sąd Okręgowy w Kielcach: 7 (do 1 września 1939 r.)¹¹⁴, 5 w czasie okupacji (z czego 2 osoby pracowały w niej przed wojną, zaś 3 przybyło z innych jednostek);
- Sąd Apelacyjny w Lublinie: 5 (do 1 września 1939 r.)¹¹⁵, 2 w czasie okupacji (z czego 1 osoba pracowała w niej przed wojną, a 1 przybyła z innej jednostki);

¹⁰⁸ Stefan Zielonka – wiceprokurator SA w Lublinie. Zginął w Lublinie we wrześniu 1939 r. w czasie bombardowania, zob. H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 43.

¹⁰⁹ Przykładowo prokurator SN Władysław Sieroszewski pracował jako adwokat w Warszawie.

¹¹⁰ Przykładowo Włodzimierz Rundo, wiceprokurator SA w Lublinie popełnił samobójstwo w czasie II wojny światowej, zob. H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 43.

¹¹¹ A. Szulczyński, *Jak działały polskie sądy w Generalnym Gubernatorstwie*, <Jak działały polskie sądy w Generalnym Gubernatorstwie (polityka.pl)> [dostęp: 19.07.2023 r.]. Według Ludwiga Fischera w październiku 1940 r. liczba zatrudnionych w polskim wymiarze sprawiedliwości, włączając w to zakłady karne, wynosiła 1700 osób, zob. Raport szefa dystryktu warszawskiego z 15 listopada za miesiąc październik 1940 r. [w:] *Raporty...*, op. cit., s. 234.

¹¹² Raport szefa dystryktu warszawskiego z 15 sierpnia za miesiące czerwiec i lipiec 1942 r. [w:] *Raporty...*, op. cit., s. 564. Pierwsze egzaminy sędziowskie w dystrykcie warszawskim przeprowadzono w okresie grudzień 1942–styczeń 1943, zob. Raport szefa dystryktu warszawskiego z 11 lutego za miesiące grudzień 1942 i styczeń 1943 r. [w:] *Raporty...*, op. cit., s. 635.

¹¹³ *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 122.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 126.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 145.

- Sąd Okręgowy w Lublinie: 10 (do 1 września 1939 r.)¹¹⁶, 9 w czasie okupacji (z czego 4 osoby pracowały w niej przed wojną, zaś 5 przybyło z innych jednostek);
- Sąd Okręgowy w Zamościu: 5 (do 1 września 1939 r.)¹¹⁷, 3(2) w czasie okupacji (z czego 1 osoba pracowała w niej przed wojną, zaś pozostałe przybyły z innych jednostek);
- Sąd Apelacyjny w Warszawie: 18 (do 1 września 1939 r.)¹¹⁸, 8 w czasie okupacji (z czego 6 osób pracowało w niej przed wojną, a 2 przybyły z innych jednostek);
- Sąd Okręgowy w Warszawie: 25 (do 1 września 1939 r.)¹¹⁹, 18 w czasie okupacji (z czego 4 osoby pracowały w niej przed wojną, zaś 14 przybyło z innych jednostek).

Jak ustalono, do maja 1940 r. w Warszawie 170 osób, głównie spośród sędziów, prokuratorów i profesorów uniwersyteckich, uzyskało zaświadczenia kierownika Wydziału Sprawiedliwości dystryktu GG uprawniające do wykonywania zawodu adwokata¹²⁰. Nie wydaje się jednak, aby podejmowanie pracy poza sądownictwem, było wynikiem niechęci do złożenia deklaracji o lojalności, za niezłożenie której groziły kary. Prawdopodobną przyczyną były niskie zarobki w sądownictwie oraz likwidacja części sądów. Z drugiej strony odnotować należy, że część prokuratorów i sędziów z terenów włączonych do Rzeszy Niemieckiej podjęła jednak pracę w sądownictwie GG.

Najważniejszym uregulowaniem, również z punktu widzenia instytucji prokuratora, było przyjęcie w § 4 r.o.s.p. zasady, że w sądownictwie polskim obowiązywały polskie przedwojenne ustawy i rozporządzenia, o ile innych uregulowań w tym zakresie nie wydał Generalny Gubernator. Poza kilkoma zmianami dotyczącymi zawieszenia sądownictwa administracyjnego¹²¹, reorganizacji urzędów hipotecznych oraz regulacji dotyczących

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 146.

¹¹⁷ *Ibidem*, s. 157.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 219.

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 242.

¹²⁰ Raport szefa dystryktu warszawskiego z 9 maja za okres od 11 kwietnia do 10 maja 1940 r. [w:] *Raporty...*, op. cit., s. 194. We wrześniu 1940 r., jak wskazywały źródła niemieckie, sędziowie polscy lojalnie wypełniali swoje obowiązki. W całym dystrykcie warszawskim spośród wszystkich uprawnionych adwokatów jedynie 733 czynnie uprawiało zawód. 69 zatwierdzonych adwokatów było uwięzionych, Raport szefa dystryktu warszawskiego za miesiąc wrzesień 1940 r., 14 października 1940 r. [w:] *Raporty Ludwika Fischera...*, op. cit., s. 223. W 1942 r. w dystrykcie warszawskim w polskim sądownictwie pojawiły się kłopoty ze zdobyciem nowej kadry do obsadzenia stanowisk sędziów oraz adwokatów, Raport szefa dystryktu warszawskiego za miesiące czerwiec i lipiec 1942 r., 15 sierpnia 1942 r. [w:] *Raporty Ludwika Fischera...*, op. cit., s. 564.

¹²¹ B 120, Rozporządzenie z dnia 23 lipca 1940 r. o tymczasowym uregulowaniu sądownictwa administracyjnego w Generalnym Gubernatorstwie, A. Weh, *Prawo...*, op. cit.

adwokatów żydowskiego pochodzenia Frank nie podjął żadnych ingerencji w polskie sądownictwo¹²². Zachowane dokumenty wskazują, że prokuratorzy sądów okręgowych w zakresie działań cywilnych podawali sygnatury spraw CSO¹²³, co daje podstawę do uznania, że było to zgodne z § 109 ust. 5 r.p.s.o.a., wprowadzającym w prokuraturach okręgowych skorowidz ogólny (So). Sygnatura CSO oznacza bowiem skorowidz ogólny dla spraw cywilnych. Powyższe z kolei potwierdza, że w prokuraturach GG stosowano uregulowania aktów prawnych obowiązujących przez wybuchem wojny.

W literaturze podnoszono, że polscy prokuratorzy, prowadząc sprawy karne, starali się pomagać osobom aresztowanym przez Niemców i tak formułowali akty oskarżenia, aby ukryć naruszenia interesów niemieckich, dzięki czemu mogli doprowadzić do przekazania sprawy do rozpoznania przez sąd polski¹²⁴.

IV. Działalność prokuratury

Zarządzona we wrześniu 1939 r. ewakuacja na wschód spowodowała, że w Warszawie ostatnie rozprawy sądowe odbyły się 4 września 1939 r.¹²⁵ Warunki kapitulacji miasta przewidywały, że wszyscy pracownicy państwowi mieli pozostać na stanowiskach i kontynuować pracę. 4 kwietnia 1940 r. Rajmund Jaszczewski, wiceprokurator SA w Poznaniu delegowany do Ministerstwa Sprawiedliwości, podpisał okólnik do wszystkich sądów w sprawie druków sądowych. Wynikało z niego, że ponownie uruchomiona 1 lutego 1940 r. drukarnia w Warszawie miała zaopatrywać

¹²² A. Wrzyszczyk, *Nadwórny...*, op. cit., s. 381.

¹²³ Archiwum Państwowe w Kielcach, Sąd Okręgowy w Kielcach, dalej APK, sygn. 21/1134/0-/512, wniosek prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.K.3/39, do SO w Kielcach o unieważnienie aktu urodzenia Moszka Kupfera, 26 marca 1940 r., k. 1; APK, sygn. 21/1134/0-/520, wniosek prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.K.14/38, do SO w Kielcach o unieważnienie aktu urodzenia Małki Kaufman, 28 marca 1940 r., k. 1; APK, sygn. 21/1134/0-/533, wniosek prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.G.1/39, do SO w Kielcach o uznaniu za zmarłego Abrahama Goldsztajna, 30 marca 1940 r., k. 1; APK, sygn. 21/1134/0-/552, wniosek prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.R.1/39, do SO w Kielcach o unieważnienie aktu urodzenia Abrama Rajtera, 19 kwietnia 1940 r., k. 1; APK, sygn. 21/1134/0-/553, wniosek prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.M.5/39, do SO w Kielcach o unieważnienie aktu urodzenia Altera Mentlika, 19 kwietnia 1940 r., k. 1; APK, sygn. 21/1134/0-/588, wniosek prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.Z.5/39, do SO w Kielcach o unieważnienie aktu urodzenia Ruchli Zylberberg, 10 lutego 1941 r., k. 1.

¹²⁴ H. Mielnik, *Obraz sądownictwa i adwokatury w generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej w twórczości Karola Pędowskiego*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2020, t. 19, z. 2, s. 126–127.

¹²⁵ W. Bartoszewski, *1859 dni Warszawy*, Kraków 1974, s. 27; H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 39.

sądy w niezbędne druki¹²⁶. Drukarnia ta działała również w 1943 r.¹²⁷ Sądy w GG miały urzędować w języku polskim (za wyjątkiem dystryktu Galicja). Ponowne uruchomienie sądownictwa w dystrykcie warszawskim nastąpiło: 11 grudnia 1939 r. (25 sądów grodzkich) oraz 18 grudnia 1939 r. (sąd okręgowy w Warszawie i prokuratura). Nadto pracę rozpoczął Sąd Okręgowy w Siedlcach, a w marcu 1940 r. Sąd Apelacyjny w Warszawie. Nadzór nad polską prokuraturą powierzono szefowi prokuratury przy niemieckim Sądzie Specjalnym¹²⁸. 8 stycznia 1940 r. Niemcy uruchomili Wydział Cywilny Sądu Okręgowego w Lublinie, 12 lutego 1940 r. pracę rozpoczął Wydział Cywilny Sądu Apelacyjnego w Lublinie, a 6 kwietnia 1940 r. pracę rozpoczęły wydziały karne Sądu Apelacyjnego i Sądu Okręgowego w Lublinie. Do terytorialnej właściwości Sądu Okręgowego w Lublinie włączono powiat radzyński oraz siedlecki, które przed wybuchem wojny podległy Wydziałowi Zamiejscowemu w Siedlcach (dystrykt warszawski). Sądy dystryktu lubelskiego podlegały Wydziałowi Sprawiedliwości urzędu gubernatora lubelskiego, którego szefem był niemiecki sędzia dr Georg Zippel¹²⁹. Uposażenie sędziów sądu apelacyjnego w Lublinie nie mogło przekroczyć 700 zł¹³⁰. Nie była to niska kwota, gdyż odpowiadała uposażeniu przedwojennemu¹³¹. Jeśli jednak weźmie się pod uwagę wzrost cen w stosunku do tych obowiązujących przed wojną, wynagrodzenia tego nie będzie można uznać za zbyt wysokie¹³². Należy przy tym zaznaczyć, że praca

¹²⁶ Archiwum Państwowe w Zamościu, sygn. 88/582/13, okólnik nr III P.W. 455/134, 4 kwietnia 1940 r., k. 1; H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 39, 40.

¹²⁷ APZ, sygn. 88/582/13, Instrukcja służbowa o dostarczaniu druków dla nieniemieckich sądów i prokuratur, 30 stycznia 1943 r., k. 50.

¹²⁸ W. Bartoszewski, *1859 dni...*, op. cit., s. 92; Dwuletni raport szefa dystryktu warszawskiego z 30 września 1941 r. za okres od 26 października 1939 do 1 października 1941 r. [w:] *Raporty Ludwika Fischera Gubernatora Dystryktu Warszawskiego 1939–1944*, wyb. i opr. K. Dunin-Wąsowicz, M. Getter, J. Kazimierski, J. Kazimierska, Warszawa 1987, s. 161, Raport szefa dystryktu warszawskiego z dnia 15 maja za okres od 11 marca do 10 kwietnia 1940 r. [w:] *Raporty...*, op. cit., s. 178; Raport szefa dystryktu warszawskiego z dnia 9 maja za okres od 11 kwietnia do 10 maja 1940 r. [w:] *Raporty...*, op. cit., s. 193.

¹²⁹ APZ, sygn. 88/582/1, Pismo dr. Georga Zippela do polskiej prokuratury, 20 marca 1940 r., k. 5; R. Moszyński, *Dziennik...*, op. cit., s. 83, 125; A. Szulczyński, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 166.

¹³⁰ R. Moszyński, *Dziennik...*, op. cit., s. 91, 102, 109.

¹³¹ Od 3 listopada 1939 r. ponownie zatrudnieni polscy funkcjonariusze mieli być opłacani według polskich stawek obowiązujących przed wybuchem wojny, z tym że zostały pominięte wszelkie dodatki do pensji, zob. § 1 i § 2 rozporządzenia z dnia 3 listopada 1939 r. w sprawie udzielania wynagrodzeń znowu zatrudnionym urzędnikom i funkcjonariuszom polskim, DRGG 1939, nr 4, s. 28; Sprawozdanie ze spotkań Hansa Franka z podwładnymi oraz przedstawicielami wojska i policji niemieckiej, 28 października 1939 r. [w:] *Rok 1939 w dzienniku Hansa Franka*, opr. P. Kosiński, Warszawa 2019, s. 29.

¹³² Na zbyt niskie uposażenie w stosunku do wzrostu cen zwracał uwagę Hansowi Frankowi Otto Wächter, zob. Sprawozdanie z narady Hansa Franka z szefami dystryktów w Krakowie, Lublinie i Warszawie, 29 października 1939 r. [w:] *Rok 1939 w dzienniku Hansa Franka*, opr. P. Kosiński, Warszawa 2019, s. 38.

w sądownictwie nie zapewniała bezpieczeństwa. Przykładowo w dystrykcie lubelskim Gestapo, dążąc do zlikwidowania polskiego sądownictwa, w czerwcu 1940 r. aresztowało całą obsadę SO w Zamościu. Działanie to zastopował Wydział Sprawiedliwości urzędu gubernatora tego dystryktu¹³³.

W dystrykcie lubelskim GG prokuratury działały przy sądach: apelacyjnym w Lublinie, okręgowych w Lublinie i Zamościu oraz Wydziale Zamiejscowym w Białej Podlaskiej. W prokuraturze SA w Lublinie od 6 kwietnia 1940 r. funkcje pełnili prokurator Antoni Balcerzyk¹³⁴ i wiceprokurator Leon Masiukiewicz¹³⁵.

Kierownikiem Prokuratury Sądu Okręgowego w Lublinie był prokurator Jan Grzybowski¹³⁶. W prokuraturze tej pracowali wiceprokuratorzy: Jan Czarnecki¹³⁷, Franciszek Petruszewicz (oddelegowany z Sądu Apelacyjnego w Lublinie)¹³⁸, Kazimierz Schnierstein¹³⁹, Czesław Skorupski¹⁴⁰, Stanisław Stachurski, J. Szwarc¹⁴¹ oraz podprokurator Bolesław Bruliński¹⁴². Prokurator Ludwik Göttinger¹⁴³, zatrudniony w Wydziale Tłumaczeń SO w Lublinie, pełnił funkcję „łącznika” pomiędzy prokuraturą polską (nieniemiecką) i niemiecką¹⁴⁴.

Prokuratura SO w Zamościu rozpoczęła działalność 24 lutego 1940 r. W momencie jej uruchomienia zatrudniony był w niej tylko jeden prokurator – Bohdan Czerniak, pełniący funkcję kierownika prokuratury¹⁴⁵.

¹³³ R. Moszyński, *Dziennik...*, op. cit., s. 126.

¹³⁴ Antoni Balcerzyk przed II wojną światową (dalej: II w. św.) był wiceprokuratorem SA w Lublinie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 145.

¹³⁵ R. Moszyński, *Dziennik...*, op. cit., s. 109; A. Szulczyński, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 129. Leon Masiukiewicz przed II w. św. był sędzią SA w Lublinie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 145.

¹³⁶ Jan Grzybowski przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Lublinie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 146.

¹³⁷ A. Szulczyński, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 120. Jan Czarnecki przed II w. św. był sędzią SA w Lublinie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 145.

¹³⁸ Franciszek Petruszewicz przed II w. św. był sędzią SA w Lublinie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 145.

¹³⁹ Kazimierz Schnierstein przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Lublinie, zob. *ibidem*, s. 146.

¹⁴⁰ Czesław Skorupski przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Lublinie, zob. *ibidem*, s. 146.

¹⁴¹ A. Szulczyński, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 125.

¹⁴² *Ibidem*, s. 124, 129. Bolesław Bruliński do 22 maja 1939 r. był sędzią Sądu Grodzkiego w Parczewie, zaś od 2 czerwca do 1 września 1939 r. podprokuratorem SO w Zamościu, zob. D. Burczyk, *Renegaci przed sądem. Specjalny Sąd Karny i Prokuratura Specjalnego Sądu Karnego w Gdańsku (1945–1946)*, Gdańsk–Warszawa 2022, s. 307.

¹⁴³ Ludwik Göttinger przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Lublinie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 146.

¹⁴⁴ H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 250–251.

¹⁴⁵ APZ, sygn. 88/582/4, pismo nr Prez. 44/40 prokuratora SO w Zamościu Bohdana Czerniaka do prokuratora SA w Lublinie, 27 lutego 1940 r., k. 16.

Funkcję tę sprawował do 1 lipca 1940 r.¹⁴⁶ Wydaje się, że od lipca 1940 r. prokuratura ta była podzielona na cztery rejony prokuratorskie: I – zamojski, II – biłgorajski, III – hrubieszowski i IV o nieustalonym terenie¹⁴⁷. Od 1941 r. dokumenty wskazują występowanie jedynie trzech rejonów prokuratorskich: I – zamojskiego, II – biłgorajskiego i III – hrubieszowskiego¹⁴⁸. Po B. Czerniaku funkcję prokuratora SO w Zamościu i kierownika II rejonu biłgorajskiego do 1 marca 1942 r. pełnił Stanisław Stachurski¹⁴⁹, a następnie od 1 marca 1942 r. Leonard Wieczorkiewicz¹⁵⁰. Od października 1940 r. zatrudniano prokuratora i dwóch podprokuratorów: Tadeusza Chróściewicza (od 16 czerwca 1940 r.)¹⁵¹ i Aleksandra Świstuna (od 4 października 1940 r.)¹⁵². W okresie od 24 lutego 1940 r. do 1 lipca 1940 r. w prokuraturze SO w Zamościu prowadzono 4 śledztwa i 458 dochodzeń (zakończono 173 dochodzenia)¹⁵³. W lipcu 1940 r. prowadzono łącznie 403 sprawy (4 śledztwa i 399 dochodzeń), z czego zakończono 44 dochodzenia (32 akty oskarżenia i 6 umorzeń)¹⁵⁴. Z ogólnego zestawienia spraw

¹⁴⁶ APZ, sygn. 88/582/1, pismo nr 11/40 prokuratora SO w Zamościu Bohdana Czerniaka do SO w Zamościu, 2 kwietnia 1940 r., k. 10. Bohdan Czerniak był przed II w. św. wiceprokuratorem SO w Zamościu. W konspiracji pełnił funkcję prokuratora Wojskowego Sądu Specjalnego Okręgu AK Lublin. Po zakończeniu wojny był sędzią SN oraz SA w Toruniu, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 157; H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 250.

¹⁴⁷ APZ, sygn. 88/582/3, wykaz czynności prokuratury SO w Zamościu za lipiec 1940 r., 1 sierpnia 1940 r., k. 3. Powyższy podział był zgodny z regulacją § 22 r.p.s.o.a. wskazującego, że prokurator okręgowy zarządzał terytorialny podział okręgu sądu okręgowego na rejony prokuratorskie według okręgów sądów grodzkich i sędziów śledczych, gmin, posterunków i komisariatów Policji Państwowej i każdy z nich przydzielał podległemu prokuratorowi. Każdy rejon prokuratorskie oznaczano cyfrą rzymską.

¹⁴⁸ APZ, sygn. 88/582/3, wykaz czynności prokuratury SO w Zamościu za 1941 r., 1 stycznia 1942 r., k. 16.

¹⁴⁹ APZ, sygn. 88/582/13, wykaz prokuratorów SO w Zamościu, b.d., k. 34. Stanisław Stachurski był przed II w. św. prokuratorem SO w Łucku, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 149; D. Burczyk, *Renegaci przed sądem...*, op. cit., s. 312.

¹⁵⁰ Leonard Wieczorkiewicz od 16 czerwca 1940 r. był podprokuratorem SO w Zamościu i pracował w dziale wyroków i tłumaczeń. Przed II w. św. był kierownikiem Sądu Grodzkiego w Ostrowie Wielkopolskim, zob. APZ, sygn. 88/582/13, wykaz prokuratorów SO w Zamościu, b.d., k. 34; APZ, sygn. 88/582/13, wykaz pracowników prokuratury SO w Zamościu, b.d., k. 93; *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 205.

¹⁵¹ Podprokurator Tadeusz Chróściewicz był kierownikiem I rejonu zamojskiego. Przed II w. św. był podprokuratorem SO w Łucku, zob. APZ, sygn. 88/582/13, wykaz prokuratorów SO w Zamościu, b.d., k. 34; APZ, sygn. 88/582/13, Wykaz pracowników prokuratury SO w Zamościu, b.d., k. 93; *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 149.

¹⁵² Podprokurator Aleksander Świstun był kierownikiem III rejonu hrubieszowskiego. Przed II w. św. był sędzią SO w Brzeżanach, zob. APZ, sygn. 88/582/13, wykaz prokuratorów SO w Zamościu, b.d., k. 34; APZ, sygn. 88/582/13, wykaz pracowników prokuratury SO w Zamościu, b.d., k. 93; *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 160.

¹⁵³ APZ, sygn. 88/582/3, sprawozdanie prokuratury SO w Zamościu za okres od 24 lutego 1940 r. do 1 lipca 1940 r., 1 lipca 1940 r., k. 1.

¹⁵⁴ APZ, sygn. 88/582/3, wykaz czynności prokuratury SO w Zamościu za lipiec 1940 r., 1 sierpnia 1940 r., k. 3.

obejmujących okres 24 lutego – 1 października 1940 r. wynika, że w prokuraturze SO w Zamościu nie odnotowano żadnych postępowań cywilnych. Prowadzono łącznie 1062 sprawy karne, z czego załatwiono 958 spraw¹⁵⁵. Z protokołu konferencji prokuratorskiej z 18 stycznia 1941 r. wynikało, że nacisk w pracy położony był na szybkie załatwianie spraw. Prokuratorzy mieli osobiście przesłuchiwać świadków, gdyby przyczyniało się to do szybszego załatwienia sprawy lub też w ważniejszych gatunkowo sprawach. Polecono, aby wszystkie sprawy wpływające do prokuratury załatwiano niezwłocznie. O sprawach wymagających dłuższego opracowania, przekraczającego trzy dni, należało powiadamiać kierownika prokuratury, który miał prawo przedłużyć termin. W sprawach przesyłanych przez policję prokurator miał zwracać uwagę na prawidłowe opracowania przedstawianych materiałów, a w razie stwierdzenia uchybień, zwłaszcza w zakresie kwalifikacji prawnej czynu, zwracać je do poprawy. Nadto do obowiązków prokuratora należało sporządzanie aktów oskarżenia w bardziej skomplikowanych sprawach podlegających rozpoznaniu przez sądy grodzkie. Szczególny nadzór prokuratorzy mieli roztoczyć nad załatwianiem spraw przez „nie dość jeszcze wyszkoloną policję ukraińską”. Wszystkie zawiadomienia, podania i akta spraw, które wpływały do prokuratury, miały być niezwłocznie przekazywane niemieckiej prokuraturze przy sądzie specjalnym. Zgodnie z wyłączną właściwością podmiotową należącą do sądów niemieckich prokuratorzy w czasie dochodzenia mieli ustalać, czy osoby przesłuchiwane nie należą do narodowości niemieckiej, a w razie wątpliwości okoliczności te weryfikować. W przypadku skierowania aktu oskarżenia do sądu prokuratorzy biorący udział w rozprawach mieli uprzednio zaznajamiać się z aktami spraw, a gdyby uznali, że wyrok jest nieprawidłowy, mieli składać zapowiedź apelacji. Apelację można było wnieść dopiero po zaznajomieniu się z motywami wyroku i treścią protokołu rozprawy¹⁵⁶. W 1941 r. prokuratura SO w Zamościu prowadziła 18 śledztw i nadzorowała 5412 dochodzeń. Zakończono wszystkie śledztwa: skierowano 10 aktów oskarżenia (9 – do SO w Zamościu, 1 – do sądu grodzkiego), 7 spraw przekazano do umorzenia, a 1 sprawę zwrócono do uzupełnienia. W 5340 dochodzeniach sporządzono 837 aktów oskarżenia (264 – skierowano do SO w Zamościu, 573 – do sądu grodzkiego), a 1566 spraw umorzono¹⁵⁷. W aktach nie zachowały się wykazy ilościowe spraw z podziałem na rodzaje przestępstw z całości

¹⁵⁵ APZ, sygn. 88/582/3, wykaz ruchu spraw prokuratury SO w Zamościu do 1 października 1940 r., 1 października 1940 r., k. 19.

¹⁵⁶ APZ, sygn. 88/582/9, protokół konferencji prokuratury SO w Zamościu, 18 stycznia 1941 r., k. 1–3.

¹⁵⁷ APZ, sygn. 88/582/3, wykaz czynności prokuratury SO w Zamościu za 1941 r., 1 stycznia 1942 r., k. 157.

okresu działania tej prokuratury w ramach GG. Z zestawienia rodzajowego spraw za okres styczeń–marzec 1941 r. wynika, że na 1220 zarejestrowanych postępowań najczęściej popełnianymi przestępstwami były: kradzież (617 spraw), uszkodzenie ciała (290 spraw), przywłaszczenie (120 spraw), zniewaga i obraza (80 spraw), groźba karalna (22 sprawy), opór władzy (18 spraw), pożar (17 spraw), fałszywe zeznanie (17 spraw), zabójstwo (5 spraw) i rozbój (3 sprawy)¹⁵⁸.

Potwierdzenie konieczności szybkiego załatwiania spraw wynika również z pisma Prokuratora SA w Lublinie z 1942 r. Wskazywał on, że akty oskarżenia w sprawach aresztowych winny być sporządzane w terminie maksymalnie jednego miesiąca. Dochodzenia należało jak najszybciej załatwiać, w czym pomocne miało być udzielanie policji wskazówek co do czynności, jakie trzeba było w nich wykonać. To z kolei miało zapobiegać zwracaniu spraw do uzupełnienia¹⁵⁹. Nadto prokurator, który chciał odstąpić od oskarżenia, musiał na to uzyskać zgodę swojego przełożonego. Powodem odstąpienia mogła być jedynie okoliczność, gdy dowody przedstawione przed sądem podważyły dowody uzyskane w toku dochodzenia, będące podstawą oskarżenia. Gdy uzyskanie zgody było niemożliwe, uczestniczący w rozprawie prokurator miał prawo samodzielnie podjąć decyzję o odstąpieniu jedynie wtedy, gdy wymagała tego powaga wymiaru sprawiedliwości. Zwracano uwagę, że w sytuacji, gdy przed sądem nie doszło do zasadniczych zmian w materiale dowodowym, odstąpienie od oskarżenia godziło w powagę urzędu prokuratorskiego i jego zwierzchnika, który zatwierdził akt oskarżenia. Do niego należała więc decyzja o odstąpieniu od oskarżenia¹⁶⁰.

Zwolnienia z więzień wystawiane przez polską prokuraturę podlegały zatwierdzeniu przez prokuraturę przy niemieckim sądzie specjalnym¹⁶¹. Nadto całość korespondencji do więzień prokuratura musiała kierować za pośrednictwem prokuratury niemieckiej¹⁶². Więzienie w Wiśniczu Nowym Niemcy przeznaczyli na ciężki zakład karny dla całego GG, w którym polecono osadzać więźniów skazanych przez polskie sądy na kary trzech lat więzienia i wyższe. W związku z tym prokuratorom SO w Zamościu i Lublinie

¹⁵⁸ APZ, sygn. 88/582/3, wykaz spraw prokuratury SO w Zamościu za okres styczeń–marzec 1941 r., b.d., k. 91.

¹⁵⁹ APZ, sygn. 88/582/2, pismo Prokuratora SA w Lublinie do Prokuratora SO w Zamościu, 29 grudnia 1942 r., k. 130.

¹⁶⁰ APZ, sygn. 88/582/2, pismo Prokuratora SA w Lublinie do Prokuratora SO w Zamościu, 11 lutego 1943 r., k. 136.

¹⁶¹ APZ, sygn. 88/582/6, pismo Kierownika Urzędu Sprawiedliwości dystryktu lubelskiego do prokuratora SO w Zamościu, 6 kwietnia 1940 r., k. 12.

¹⁶² APZ, sygn. 88/582/6, pismo Kierownika Urzędu Sprawiedliwości dystryktu lubelskiego do prokuratora SO w Lublinie, 10 kwietnia 1940 r., k. 14.

nakazano przekazać niemieckiej prokuraturze dane więźniów skazanych na takie właśnie kary w celu przetransportowania ich do tego więzienia¹⁶³.

Prokuratura Wydziału Zamiejscowego w Białej Podlaskiej rozpoczęła działalność 1 czerwca 1940 r. Jedną z osób funkcyjnych wykonujących obowiązki w tej prokuraturze był dr Bogusław Bojarski¹⁶⁴. Według stanu na dzień 19 czerwca 1944 roku w dystrykcie lubelskim pracowało czternastu prokuratorów: dwóch w SA w Lublinie, dziesięciu w okręgu SO w Lublinie i dwóch w SO w Zamościu¹⁶⁵.

W strukturach nieniemieckiej prokuratury przy SA w Warszawie pracowali przedwojenni prokuratorzy: Ludwik Bleidorn¹⁶⁶, Stanisław Bleszyński¹⁶⁷, Stefan Grzebalski¹⁶⁸, Henryk Izdebski¹⁶⁹, Zygmunt Maciuszewski¹⁷⁰,

¹⁶³ APZ, sygn. 88/582/6, pismo do kierowników Urzędów Sprawiedliwości dystryktów GG, 30 lipca 1940 r., k. 24.

¹⁶⁴ Bogusław Bojarski przed II w. św. był wiceprokuratorem Wydziału Zamiejscowego w Chorzowie SO w Katowicach, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 117.

¹⁶⁵ H. Mielnik, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 250–251.

¹⁶⁶ Archiwum Państwowe w Warszawie, Sekcja w Milanówku, Sąd Okręgowy w Warszawie, dalej APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5360, protokół rozprawy odwoławczej, sygn. 1KA 215/41, 9 lipca 1941 r., k. 81. Ludwik Bleidorn przed II w. św. był wiceprokuratorem SA w Poznaniu, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 188.

¹⁶⁷ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, protokół rozprawy odwoławczej Sądu Apelacyjnego w Warszawie w sprawie sygn. 1KA 115/42, 21 października 1943 r., k. 291; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5524, protokół rozprawy odwoławczej Sądu Apelacyjnego w Warszawie w sprawie o sygn. 1KA 130/43, 9 września 1943 r., k. 100. Stanisław Bleszyński przed II w. św. był kierownikiem sekretariatu prokuratury SN w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 103.

¹⁶⁸ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5362, wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie, sygn. 1KA 245/41, 19 stycznia 1942 r., k. 211; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, wyciąg z protokołu posiedzenia Sądu Apelacyjnego w Warszawie w sprawie apelacji Czesławy Kuźniak, sygn. 1KA 115/42, 15 kwietnia 1942 r., k. 67. Stefan Grzebalski przed II w. św. był wiceprokuratorem SA w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 219.

¹⁶⁹ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, wyciąg z protokołu niejawnego Sądu Apelacyjnego w Warszawie w sprawie nadania biegu sprawie o sygn. 1KA 115/42, 13 sierpnia 1943 r., k. 268; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, wyciąg z protokołu posiedzenia niejawnego Sądu Apelacyjnego w Warszawie, sygn. 1KA 287/43, 16 grudnia 1943 r., k. 302; Okręgowa Rada Adwokacka w Łodzi, sygn. 627, akta osobowe Henryka Izdebskiego, kwestionariusz H. Izdebskiego, 16 stycznia 1950 r., b.p.; B. Szyprowski, *Wojskowy wymiar sprawiedliwości Armii Krajowej w Warszawie w czasie okupacji niemieckiej [w:] Porządek publiczny i bezpieczeństwo w okupacyjnej Warszawie*, red. R. Spalek, Warszawa 2018, s. 69. Henryk Izdebski przed II w. św. był wiceprokuratorem SA w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 219.

¹⁷⁰ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, protokół rozprawy odwoławczej Sądu Apelacyjnego w Warszawie, sygn. 1KA 115/42, 3 czerwca 1942 r., k. 131; APWsM, Prokuratura Sądu Okręgowego w Warszawie, dalej PSOW, sygn. 72/640/0/242, wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie w sprawie Janiny Paradowskiej, sygn. 2KA 129/40, 14 stycznia 1941 r., k. 6. Zygmunt Maciuszewski przed II w. św. był wiceprokuratorem SA w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 219.

Dominik Piotrowski¹⁷¹, Juliusz Prachtel-Morawiański¹⁷² i Stefan Woliński¹⁷³. Funkcje prokuratorów SO pełnili: Tadeusz Gorayski¹⁷⁴, Henryk Hausbrandt¹⁷⁵, Olgierd Jacuński¹⁷⁶, Eugeniusz Kaczorowski¹⁷⁷,

¹⁷¹ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5661, protokół rozprawy odwoławczej Sądu Apelacyjnego w Warszawie, sygn. 1KA 93/44, 19 czerwca 1944 r., k. 83; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5661, wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie, sygn. 1KA 93/44, 19 czerwca 1944 r., k. 86. Dominik Piotrowski przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Warszawie, zaś od 10 marca 1939 r. wiceprokuratorem SA w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 242; Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości 1939, nr 5, s. 89.

¹⁷² APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, wyciąg z protokołu posiedzenia niejawnego Sądu Apelacyjnego w Warszawie, sygn. 1KA 287/43, 20 listopada 1943 r., k. 298. Juliusz Prachtel-Morawiański przed II w. św. był wiceprokuratorem SA w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 219; L. Gondek, *W imieniu Rzeczypospolitej*, Warszawa 2011, s. 212, 214; B. Szyprowski, *Wojskowy wymiar sprawiedliwości...*, op. cit., s. 69.

¹⁷³ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, protokół rozprawy odwoławczej Sądu Apelacyjnego w Warszawie, sygn. 1KA 115/42, 10 sierpnia 1942 r., k. 159; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5398, protokół rozprawy odwoławczej Sądu Apelacyjnego w Warszawie o sygn. 1KA 89/41, 5 kwietnia 1941 r., k. 133. Stefan Woliński od 27 maja 1938 r. był wiceprokuratorem SA w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 219; Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1938 r., nr 6, s. 92.

¹⁷⁴ APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/49, postanowienie o częściowym umorzeniu dochodzenia w sprawie przeciwko Janowi Waliniakowi i innym sygn. X Ds 1296/42, 24 lutego 1943 r., k. 7; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/235, postanowienie o częściowym umorzeniu dochodzenia w sprawie przywłaszczenia na szkodę Jadwigi Kosackiej, sygn. VII Ds 1186/42, 26 października 1943 r., k. 8; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/228, postanowienie o częściowym umorzeniu dochodzenia w sprawie przeciwko Ryszardowi Jasińskiemu, sygn. I Ds 81/44, 31 marca 1944 r., k. 6. Tadeusz Gorayski przed wybuchem II w. św. i jeszcze w 1942 r. był wiceprokuratorem SO w Warszawie. Zginął w czasie powstania warszawskiego, zob. W. Sieroszewski, *Wspomnienia. Wrzesień*, b.d., mps. niepubl. s. 159 (kopia w zbiorach autora); AIZZ, *Kolekcja materiałów dotyczących strat inteligencji polskiej 1939–1945*, teczka nr 4, *Lista strat prokuratorów 1939–1945*, b.d., b.p.; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, wyciąg z protokołu niejawnego Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie przymusowego doprowadzenia świadka, 19 lutego 1942 r., k. 210; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5352, protokół posiedzenia niejawnego o zawieszeniu postępowania karnego, 20 lutego 1941 r., k. 29; *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 219.

¹⁷⁵ APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/294, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie kurateli nad majątkiem Hirsza Suchowolskiego, sygn. V Co 888/40, 21 października 1943 r., k. 10. Henryk Hausbrandt przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Płocku, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 232.

¹⁷⁶ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/3313, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie stwierdzenia zgonu Konstantego Tomiłowskiego, sygn. V Co 1193/42, 26 maja 1943 r., k. 51; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/375, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie kurateli nad majątkiem Anety Zand, sygn. V Co 375/40, 25 sierpnia 1943 r., k. 7. Olgierd Jacuński przed II w. św. był prokuratorem SO w Wilnie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 252.

¹⁷⁷ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/4446, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie wdrożenia dochodzenia w sprawie stwierdzenia zgonu Juliana Tobika, sygn. V Co 1998/43, 28 stycznia 1944 r., k. 36; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/83, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie kurateli nad majątkiem Wojciecha Rogalskiego, sygn. V Co 482/40, 1 sierpnia 1940 r., k. 2. Eugeniusz Kaczorowski przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Poznaniu, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 207.

Józef Namysłowski¹⁷⁸, Wawrzyniec Prokopowicz¹⁷⁹, Stanisław Robak¹⁸⁰ i Jan Różycki¹⁸¹. Wiceprokuratorami SO w Warszawie byli: Tadeusz Dąbrowski¹⁸²,

¹⁷⁸ APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/374, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie kurateli nad majątkiem Witolda Żurawskiego, sygn. V Co 408/40, 18 września 1940 r., k. 2. Józef Namysłowski przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Piotrkowie Trybunalskim, zaś od 28 stycznia 1939 r. wiceprokuratorem SO w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 229; Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1938 r., nr 8, s. 112; Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1939 r., nr 3, s. 51.

¹⁷⁹ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/4192, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie stwierdzenia zgonu Leontia Szmielewa, sygn. V Co 821/43, 17 sierpnia 1943 r., k. 14; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/294, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie kurateli nad majątkiem Hirsza Suchowolskiego sygn. V Co 888/40, 3 stycznia 1944 r., k. 2; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/374, pismo prokuratora W. Prokopowicza do Sądu Okręgowego w Warszawie, sygn. C II 5/40, 27 września 1940 r., k. 6; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/688, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie kurateli nad majątkiem Feliksa Głowackiego, sygn. V Co 500/41, 29 maja 1941 r., k. 3. Wawrzyniec Prokopowicz przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 242.

¹⁸⁰ APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/375, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie kurateli nad majątkiem Anety Zand, sygn. V Co 375/40, 21 czerwca 1940 r., k. 25; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/376, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie kurateli nad majątkiem Stefana Ptaszковского, sygn. V Co 422/40, 21 czerwca 1940 r., k. 2. Stanisław Robak był także prokuratorem XII rejonu dochodzeniowego, zob. APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5362, wniosek o częściowe umorzenie dochodzenia w sprawie o sygn. XII Ds 1255/40, 31 października 1940 r., k. 6–7. Stanisław Robak przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Białymstoku, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 220.

¹⁸¹ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/4446, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie wszczęcia dochodzenia w sprawie stwierdzenia zgonu Juliana Tobika, sygn. V Co 1998/43, 12 listopada 1943 r., k. 16. Jan Różycki przed II w. św. był podprokuratorem SO w Chojnicach Wydział Zamiejscowy w Starogardzie, zaś od 21 grudnia 1938 r. podprokuratorem SO w Ostrowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 193; Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1939 r., nr 3, s. 51.

¹⁸² APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, wyciąg z protokołu niejawnego Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie aktualizacji akt sygn. III 1K 70/40, 21 października 1942 r., k. 260; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5394, wyrok Sądu Okręgowego, sygn. III 2K 362/40, 7 stycznia 1941 r., k. 124. Tadeusz Dąbrowski przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 242.

Stefan Dotkiewicz¹⁸³, Stanisław Dryjski¹⁸⁴, Wacław Fijałkowski¹⁸⁵,
Jerzy Podziemski¹⁸⁶, Henryk Połoński¹⁸⁷ i August Hertrich-Woleński¹⁸⁸.

¹⁸³ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5438, wyrok Sądu Okręgowego, sygn. III 1K 66/41, 20 sierpnia 1941 r., k. 49; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5350, protokół posiedzenia Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie przywrócenia terminu do wyводу apelacyjnego, sygn. III 1K 70/40, 25 lutego 1942 r., k. 57; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5352, protokół posiedzenia niejawnego Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie odtworzenia akt sygn. III 1K 140/40, 28 marca 1942 r., k. 5; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5352, protokół posiedzenia niejawnego Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie odtworzenia akt, sygn. III 1K 140/40, 27 lipca 1940 r., k. 8; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5352, protokół posiedzenia niejawnego Sądu Okręgowego w Warszawie o zawieszeniu postępowania, sygn. III 1K 140/40, 19 listopada 1940 r., k. 19. Stefan Dotkiewicz przed II był wiceprokuratorem SO w Warszawie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 242.

¹⁸⁴ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5361, akt oskarżenia w sprawie o sygn. I Ds. 909/40, 31 października 1940 r., k. 2; APWsM, Sąd Okręgowy w Warszawie, 72/639/0/5361, protokół rozprawy głównej o sygn. III 1K 314/40, 5 marca 1941 r., k. 21; A. Szulczyński, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 119. Stanisław Dryjski przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Sosnowcu, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 238.

¹⁸⁵ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5661, protokół rozprawy głównej sygn. III 1K 9/44, 30 marca 1944 r., k. 31; APWsM, Sąd Okręgowy w Warszawie, sygn. 72/639/0/5661, wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie, sygn. III 1K 9/44, 30 marca 1944 r., k. 38; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5692, protokół rozprawy głównej, sygn. III 3K 177/44, 11 lipca 1944 r., k. 21; k. 6. Wiceprokurator W. Fijałkowski zajmował się również sprawami karnymi z I Rejonu dochodzeniowego, zob. APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/228, wniosek o częściowe umorzenie dochodzenia w sprawie przeciwko Ryszardowi Jasińskiemu, sygn. I Ds 81/44, 15 marca 1944 r. Wacław Fijałkowski przed II w. św. był sędzią Sądu Grodzkiego w Warszawie, zaś 13 stycznia 1939 r. wiceprokuratorem SO w Piotrkowie Tryb., zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 243; *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1939 r.*, nr 3, s. 50.

¹⁸⁶ APWsM, SOW sygn. 72/639/0/5398, protokół rozprawy głównej Sądu Okręgowego w Warszawie o sygn. III 2K 1214/40, 24 marca 1942 r., k. 176; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5399, wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie o sygn. III 2K 1224/40, 6 maja 1941 r., k. 23. Jerzy Podziemski został mianowany asesorem sądowym w okręgu Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dniem 15 marca 1939 r., zob. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1939 r.*, nr 5, s. 91.

¹⁸⁷ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/3313, protokół posiedzenia Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie stwierdzenia zgonu Konstantego Tomiłowskiego, sygn. I Co 1173/42, 30 listopada 1942 r., k. 19; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5398, protokół rozprawy głównej Sądu Okręgowego w Warszawie o sygn. III 2K 1214/40, 16 kwietnia 1942 r., k. 182; APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/3313, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie stwierdzenia zgonu Konstantego Tomiłowskiego, sygn. I Co 1173/42, 30 listopada 1942 r., k. 22. W 1940 r. Połoński był podprokuratorem, zob. APWsM, Sąd Okręgowy w Warszawie, sygn. 72/639/0/5394, akt oskarżenia w sprawie o sygn. XII Ds 1467/40, 25 maja 1940 r., k. 2. Henryk Połoński został mianowany podprokuratorem okręgowym w Łomży z dniem 25 lutego 1939 r., zob. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1939 r.*, nr 4, s. 62.

¹⁸⁸ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5399, protokół rozprawy głównej Sądu Okręgowego w Warszawie sygn. III 1K 126/42, 30 III 1943 r., k. 115. August Hertrich-Woleński przed II w. św. był wiceprokuratorem SO we Lwowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 167.

Podprokuratorami byli: Jerzy Mesterhazy¹⁸⁹, S. Miciński¹⁹⁰, Jerzy Osieński¹⁹¹ i Edmund Strubiński¹⁹².

W dystrykcie krakowskim GG funkcję prokuratora SA w Krakowie pełnił Mieczysław Güntner¹⁹³, zaś wiceprokuratorów: Franciszek Konieczny¹⁹⁴, Leon Kozuchowski¹⁹⁵, Feliks Krajewski¹⁹⁶, Stanisław Müller¹⁹⁷ i Paweł Szuchiewicz¹⁹⁸. Prokuratorem SO w Krakowie był Bronisław Maciołowski¹⁹⁹, a funkcję wiceprokuratora tego sądu do 24 czerwca 1942 r.

¹⁸⁹ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5394, protokół rozprawy głównej Sądu Okręgowego, sygn. III 2K 362/40, 30 września 1940 r., k. 53; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/374, postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie kurateli nad majątkiem Witolda Żurawskiego, sygn. V Co 408/40, 24 czerwca 1940 r., k. 3. Jerzy Mesterhazy został mianowany asesorem sądowym w okręgu Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dniem 15 marca 1939 r., zob. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1939 r., nr 5, s. 91.

¹⁹⁰ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5399, protokół rozprawy głównej Sądu Okręgowego w Warszawie, sygn. III 2K 1224/40, 11 marca 1941 r., k. 147; APWsM, PSOW, sygn. 72/640/0/242, wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie w sprawie Janiny Paradowskiej, sygn. VII 2K 140/40, 19 sierpnia 1940 r., k. 4.

¹⁹¹ APWsM, SOW, sygn. 72/639/0/5398, akt oskarżenia w sprawie o sygn. XII Ds 2106/40, 11 listopada 1940 r., k. 29. Jerzy Osieński od 22 października 1938 r. był podprokuratorem SO w Katowicach, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 114; Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1938 r., nr 11, s. 134.

¹⁹² Edmund Strubiński z dniem 1 czerwca 1938 r. został mianowany asesorem sądowym, zaś w późniejszym okresie był podprokuratorem SO w Siedlcach, zob. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z 1938 r., nr 6, s. 94; D. Burczyk, *Renegaci przed sądem...*, op. cit., s. 313.

¹⁹³ Archiwum Narodowe w Krakowie, Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Krakowie, dalej ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 2299/41 prokuratora SA w Krakowie M. Günthera do prokuratorów sądów okręgowych i kierownika wydziału zamiejscowego w okręgu apelacji krakowskiej, 9 grudnia 1941 r., b.p. Mieczysław Güntner przed II w. św. pełnił funkcję wiceprokuratora SA w Krakowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 122.

¹⁹⁴ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 572/41/VI prokuratora SA w Krakowie M. Günthera do wiceprokuratorów SA w Krakowie, 28 marca 1942 r., b.p. Franciszek Konieczny przed II w. św. pełnił funkcję wiceprokuratora SA w Poznaniu, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 188–189.

¹⁹⁵ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 572/41/VI prokuratora SA w Krakowie M. Günthera do wiceprokuratorów SA w Krakowie, 28 marca 1942 r., b.p. Leon Kozuchowski przed II w. św. pełnił funkcję wiceprokuratora SA we Lwowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 159.

¹⁹⁶ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 861/41 prokuratora SA w Krakowie M. Günthera do wiceprokuratorów SA w Krakowie, 28 marca 1942 r., b.p. Feliks Krajewski przed II w. św. pełnił funkcję prokuratora SO w Złoczowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 185.

¹⁹⁷ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 572/41/VI prokuratora SA w Krakowie M. Günthera do wiceprokuratorów SA w Krakowie, 28 marca 1942 r., b.p. Stanisław Müller przed II w. św. pełnił funkcję wiceprokuratora SA w Krakowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 122.

¹⁹⁸ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 861/41 prokuratora SO w Rzeszowie Pawła Szuchiewicza do prokuratora SO w Nowym Sączu, 16 sierpnia 1939 r., b.p.; ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 572/41/VI prokuratora SA w Krakowie M. Günthera do wiceprokuratorów SA w Krakowie, 28 marca 1942 r., b.p. Paweł Szuchiewicz przed II w. św. pełnił funkcję wiceprokuratora SA w Krakowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 122.

¹⁹⁹ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr III.SO-K-1166/41 prokuratora SO w Krakowie Bronisława Maciołowskiego do prokuratora SA w Krakowie, 18 czerwca 1941 r., b.p.; ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 105/42 prokuratora SO w Krakowie Bronisława Maciołowskiego do prokuratora SA w Lublinie, 6 lutego 1942 r., b.p. Bronisław Maciołowski przed II w. św. pełnił funkcję prokuratora SO

pełnił Adam Stawarski²⁰⁰. Kierownikiem prokuratury przy SO w Kielcach był Jan Wrzeszcz²⁰¹, a od stycznia 1941 r. prokurator Jerzy Marcinkowski²⁰². Funkcję przy SO w Kielcach pełnili wiceprokurator Bolesław Szydłowski²⁰³, wiceprokurator Henryk Szydłowski²⁰⁴ i podprokurator Adam Fąfara²⁰⁵. Prokuratorem oddelegowanym do Sądu Grodzkiego w Sandomierzu był Ditta²⁰⁶.

w Wadowicach, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, s. 142.

²⁰⁰ Adam Stawarski aresztowany 24 czerwca 1942 r. w Krakowie i przewieziony do KL-Auschwitz, gdzie zginął 2 września 1942 r., zob. J. Dębski, *Sędziowie polscy uwięzieni w KL-Auschwitz*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe. Dodatek do 3/17”, s. 53.

²⁰¹ APK, sygn. 21/1134/0-/553, pismo prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.M.5/39 do Posterunku Policji Polskiej w Chmielniku, 29 marca 1940 r., k. 5; APK, sygn. 21/1134/0-/553, protokół Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. Z 70/40 o unieważnienie aktu urodzenia Altera Mentlika, 10 czerwca 1940 r., k. 11; APK, sygn. 21/1134/0-/533, wniosek prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.G.1/39 do SO w Kielcach o uznaniu za zmarłego Abrahama Goldsztajna, 30 marca 1940 r., k. 1; APK, sygn. 21/1134/0-/533, postanowienie Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. Z 44/40, o przesłuchaniu świadka w drodze pomocy prawnej, 22 maja 1940 r., k. 8; APK, sygn. 21/1134/0-/520, wniosek prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.K.14/38 do SO w Kielcach o unieważnienie aktu urodzenia Małki Kaufman, 28 III 1940 r., k. 1. Jan Wrzeszcz przed II w. św. zajmował stanowisko prokuratora SO w Tarnowie, zob. *Informator...*, *op. cit.*, s. 139.

²⁰² APK, sygn. 21/1134/0-/588, pismo kierownika prokuratury SO w Kielcach do Posterunku Policji Polskiej w Stopnicy, 14 stycznia 1941 r., k. 8; APK, sygn. 21/1134/0-/588, wniosek prokuratora Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. CSO.Z.5/39 do SO w Kielcach o unieważnienie aktu urodzenia Ruchli Zylberberg, 10 lutego 1941 r., k. 1. Jerzy Marcinkowski przed II w. św. zajmował stanowisko wiceprokuratora SA w Krakowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, *op. cit.*, s. 122.

²⁰³ APK, sygn. 21/1134/0-/532, postanowienie Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. Z 43/40 o stwierdzeniu śmierci Lejbusia Niedźwiedzia, 14 października 1940 r., k. 19; APK, sygn. 21/1134/0-/533, postanowienie Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. Z 44/40 o uznaniu za zmarłego Abrahama Goldsztajna, 14 października 1940 r., k. 16. W 1943 r. B. Szydłowski pełnił funkcję wiceprokuratora rejonu I SO w Kielcach, zob. APK, sygn. 21/146/0-/7764, pismo wiceprokuratora rejonu I SO w Kielcach B. Szydłowskiego do prokuratora SO w Kielcach, 14 stycznia 1943 r., k. 291. Bolesław Szydłowski przed II w. św. był wiceprokuratorem SO w Radomiu, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, *op. cit.*, s. 151.

²⁰⁴ APK, sygn. 21/1134/0-/520, postanowienie Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. Z 26/40 o przesłuchaniu świadka w drodze pomocy prawnej, 9 maja 1940 r., k. 14; APK, sygn. 21/1134/0-/563, postanowienie Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. Z 84/40 o unieważnieniu aktu urodzenia Symchy Zygielbauma, 26 września 1940 r., k. 25; APK, sygn. 21/1134/0-/588, postanowienie Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. Z 4/41 o unieważnienie aktu urodzenia Ruchli Zylberberg, 2 kwietnia 1941 r. k. 20. Henryk Szydłowski przed II w. św. zajmował stanowisko wiceprokuratora SO w Kielcach, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, *op. cit.*, s. 126.

²⁰⁵ APK, sygn. 21/1134/0-/520, postanowienie Sądu Okręgowego w Kielcach, sygn. Z 26/40 o przesłuchaniu świadka w drodze pomocy prawnej, 24 czerwca 1940 r., k. 20; Adam Fąfara przed II w. św. zajmował stanowisko podprokuratora SO w Kielcach, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, *op. cit.*, s. 126.

²⁰⁶ A. Szulczyński, *Sądownictwo...*, *op. cit.*, s. 132.

Prokuratorem SO w Jasle był Stefan Kuczkowski²⁰⁷. W SO w Nowym Sączu funkcję prokuratora pełnił Marian de Pasieczynskyj²⁰⁸, zaś podprokuratorem I rejonu był Władysław Bogulski²⁰⁹. Prokuratorem SO w Rzeszowie był Jan Dobrzyński²¹⁰, a prokuratorem SO w Tarnowie Izidor Poeche²¹¹. Kierownikiem prokuratury w Wydziale Zamiejscowym SO w Sanoku był Jan Brandys²¹², a w Wydziale Zamiejscowym w Przemyśle Longin Szechowicz²¹³.

Reasumując przedstawioną w opracowaniu tematykę, należy jeszcze raz przypomnieć, że działalność prokuratury była oparta na aktach polskiego prawodawstwa przedwojennego, ze zmianami wprowadzonymi przez okupanta niemieckiego, w tym wyłączeniem podmiotowym i przedmiotowym części spraw, które należały do kognicji sądownictwa niemieckiego. Nie ulega wątpliwości, że liczba prokuratorów wykonujących zawód uległa zmniejszeniu w stosunku do ich liczby sprzed II wojny światowej. Było to wynikiem różnych okoliczności, w tym zmniejszeniem liczby sądów; opuszczeniem przez część prokuratorów terytorium Polski, stratami wynikającymi z walk w 1939 r., w tym represjami niemieckimi, a także innymi okolicznościami związanymi z losem każdego z nich. Jednak pomimo zmniejszenia obsad prokuratur korpus osobowy ówczesnej prokuratury został częściowo zasilony przez polskich prokuratorów z terenów Polski włączonych do Rzeszy Niemieckiej. To wydatnie przyczyniło się

²⁰⁷ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 62/42/7 prokuratora SO w Jasle Stefana Kuczkowskiego do prokuratora SA w Krakowie, 9 lutego 1942 r., b.p. Stefan Kuczkowski przed II w. św. pełnił funkcję wiceprokuratora Wydziału Zamiejscowego w Chorzowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 117.

²⁰⁸ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 146/42 prokuratora SO w Nowym Sączu Mariana de Pasieczynskiego do prokuratora SA w Krakowie, 7 lutego 1942 r., b.p.

²⁰⁹ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr I.So.S.385/41 podprokuratora SO w Nowym Sączu Władysława Bogulskiego do prokuratora SO w Nowym Sączu, 20 października 1941 r., b.p. Władysław Bogulski przed II w. św. pełnił funkcję wiceprokuratora SA w Krakowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 122.

²¹⁰ ANK, dalej ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 861/41 prokuratora SO w Rzeszowie J. Dobrzyńskiego do prokuratora SA w Krakowie, 7 lutego 1942 r., b.p. Jan Dobrzyński przed II w. św. pełnił funkcję prokuratora w SO w Rzeszowie, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 136.

²¹¹ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 69/42 prokuratora SO w Tarnowie Izidora Poeche do prokuratora SA w Krakowie, 5 lutego 1942 r., b.p. Izidor Poeche przed II w. św. pełnił funkcję prokuratora SO w Samborze, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 176.

²¹² ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 37/42 kierownika Wydziału Zamiejscowego w Sanoku Jana Brandysa do prokuratora SA w Krakowie, 6 lutego 1942 r., b.p. Jan Brandys przed II w. św. pełnił funkcję podprokuratora w SO w Wadowicach, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 142.

²¹³ ANK, sygn. 29/466/5, pismo nr 51/42 kierownika Wydziału Zamiejscowego w Przemyśle Longina Szechowicza do prokuratora SA w Lublinie, 6 lutego 1942 r., b.p. Longin Szechowicz przed II w. św. pełnił funkcję sędziego SA w Poznaniu, zob. *Kalendarz-informator sądowy na 1939...*, op. cit., s. 188.

do zwiększenia kadry prokuratorskiej. Pomimo okupacji terenów polskich wchodzących w skład Generalnego Gubernatorstwa polska prokuratura nadal działała, prowadząc i nadzorując sprawy karne i cywilne społeczeństwa polskiego, czym przyczyniła się do zapewnienia porządku i bezpieczeństwa publicznego ludności, w tym ochrony przed przestępczością.

A B S T R A C T

The presented article covers the issue of the system and activities of the Polish prosecutor's office in the areas of the General Government. The author presents the legal regulations on the basis of which the prosecutor's office operated, both pre-war and those in force after the outbreak of World War II, the number of courts and prosecutor's offices, as well as the profiles of prosecutors serving in individual prosecutor's office units and their wartime fate. Moreover, the article presents the types and number of cases conducted and supervised by prosecutor's offices. The consequence of the outbreak of World War II, the fighting, the exodus of the Polish population to eastern areas, the reduction in the number of courts and the incorporation of part of Poland's territory into the German Reich was a reduction in the staff of prosecutors, with the simultaneous inflow of some of them from areas where the Polish prosecutor's office could not operate. The author points out, however, that despite the situation in which the prosecutor's office found itself, it performed its functions to ensure order and safety of the population.

Keywords: Prosecutor's office, General Government, non-german judiciary, judiciary, occupation, Second World War

Bibliografia

Literatura

- Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 1, cz. 1, Warszawa 2015.
- K. Albin, *List gończy. Historia mojej ucieczki z Oświęcimia i działalności w konspiracji*, Warszawa 1996.
- J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2005,
- W. Bartoszewski, *1859 dni Warszawy*, Kraków 1974.
- Biuletyn Informacyjny. Przedruk roczników 1940–1941*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 2021, numer specjalny 1(90).
- D. Burczyk, *Renegaci przed sądem. Specjalny Sąd Karny i Prokuratura Specjalnego Sądu Karnego w Gdańsku (1945–1946)*, Gdańsk–Warszawa 2022.
- J. Dębski, *Sędziowie polscy uwięzieni w KL-Auschwitz*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe. Dodatek do 3/17”.
- L. Gondek, *W imieniu Rzeczypospolitej*, Warszawa 2011.
- K. Graczyk, *Opinia profesora Władysława Woltera w sprawie działalności sądów niemieckich na obszarach polskich w okresie najazdu hitlerowskiego*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2021, nr 14.
- E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, L. Wieczorek, P.A. Kardela, J.D. Pogorzelski, *Prokuratura w Polsce od odzyskania niepodległości do czasów współczesnych*, Warszawa 2022.
- W. Hein, Cz. Jakubiec, *Montelupich*, Kraków 1985.
- A. Herzog, *Z dziejów prokuratury*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 11.
- Kalendarz-informator sądowy na 1939 rok*, opr. J. Kirkiczenko, M. Krackiewicz, K. Rudzisz, Warszawa 1939.
- L. Kania, *Malinowy korpus. Audytoriat Wojska Polskiego 1915–1947*, mps, Warszawa 2025 (kopia w zbiorach autora).
- Katyń. Lista ofiar i zaginionych jeńców obozów Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk*, opr. A.L. Szczęśniak, Warszawa 1989.
- Kodeks postępowania cywilnego*, opr. M. Allehand, Lwów 1932.
- Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, red. J. Snitko-Rzeszut, Warszawa 2000.
- Księga zgonów z Auschwitz. Indeks nazwisk M–Z*, red. J. Dębski, i inni, Paryż 1995, s. 1231.
- Listy *Katyńskiej ciąg dalszy. Straceni na Ukrainie*, „Zeszyty Katyńskie” 1994, nr 4.
- G. Mazur, J. Skwara, J. Węgierski, *Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa 1 IX 1939–5 II 1946*, Katowice 2007.
- H. Mielnik, *Charakter tez prawnych polskich (nieniemieckich) sądów apelacyjnych w Generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej*, „Akta Universitatis Vratislaviensis” 2020, nr 3.

- H. Mielnik, *Sądownictwo polskie (nieniemieckie) w dystrykcie lubelskim Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944*, Lublin 2020.
- H. Mielnik, *Obraz sądownictwa i adwokatury w generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej w twórczości Karola Pędowskiego*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2020, t. 19, z. 2.
- R. Moszyński, *Dziennik 1939–1945. Wojna i okupacja w Lublinie w oczach dorosłych i dzieci*, Lublin 2014.
- Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939–1945*, t. 1, 1939–1942, red. Z. Polubiec, Warszawa 1972.
- B. Piętka, *Księga pamięci. Transporty Polaków do KL Auschwitz z Wielkopolski, Pomorza, ciechanowskiego i białostockizny*, t. 1, Oświęcim 2013.
- Porządek publiczny i bezpieczeństwo w okupacyjnej Warszawie*, red. R. Spalek, Warszawa 2018.
- W. Sieroszewski, *Wspomnienia*, mps. niepubl. (kopia w zbiorach autora).
- Straceni na Ukrainie*, „Zeszyty Katyńskie” 1994, nr 4.
- M. Sworzeń, *Sędziowie w podbitym kraju. Oficjalne sądownictwo polskie w Generalnym Gubernatorstwie*, „Zeszyty Historyczne” 1999, z. 128.
- A. Szulczyński, *Sądownictwo polskie w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 2020.
- B. Szyprowski, *Kpt. rez. Władysław Józef Sieroszewski „Paweł”, „Sabata” (30 grudnia 1900–13 sierpnia 1996 roku)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 2017, nr 3.
- L. Tomaszewski, *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 2010.
- W. Uruszcak, *Perwersyjne funkcje niemieckiego „prawa” w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1945)*, „Z Dziejów Prawa” 2019, t. 20.
- Ustawa z dnia 1 sierpnia 1895 o wykonywaniu sądownictwa i właściwości sądów zwyczajnych w sprawach cywilnych (norma jurysdykcyjna)*, Lwów 1895.
- A. Weh, *Prawo Generalnego Gubernatorstwa w układzie rzeczowym z objaśnieniami i szczegółowym skorowidzem*, Kraków 1941.
- A. Wrzyszc, *Okupacyjne sądownictwo niemieckie w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945. Organizacja i funkcjonowanie*, Lublin 2008.
- A. Wrzyszc, *Nadzór Hansa Franka nad sądownictwem w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. 14, z. 2.

Inne publikacje

Bieńkowski Andrzej, <Archiwum ofiar terroru nazistowskiego i komunistycznego w Krakowie 1939 - 1956 (mhk.pl)> [dostęp 23.08.2023 r.]

- Cypryszewski Kazimierz, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 28.08.2023 r.]
- <Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego - Stuhr Oskar Tadeusz (zapisyterroru.pl)>, [dostęp 23.08.2023 r.]
- Jarosiński Wincenty, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 23.07.2023 r.]
- Konieczny Franciszek, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 27.07.2023 r.]
- M. Kurzajczyk, *Obóz koncentracyjny Auschwitz. 80 lat temu wyruszył transport ze skazanymi kaliszzanami*, <Obóz koncentracyjny Auschwitz. 80 lat temu wyruszył transport ze skazanymi kaliszzanami. ZDJĘCIA | Kalisz Nasze Miasto>,
- Mitana Czesław, <Dr praw Czesław MITANA (Mitan) - Prokuratura Krajowa - Portal Gov.pl (www.gov.pl)>, [dostęp: 28.07.2023 r.]
- Obmiński Adam, <Adam Wiktor OBMİŃSKI - Prokuratura Krajowa - Portal Gov.pl (www.gov.pl)>, [dostęp: 28.07.2023 r.]
- Paczoski Tadeusz, <Por. kaw. rez. Tadeusz PACZOSKI - Prokuratura Krajowa - Portal Gov.pl (www.gov.pl)>, [dostęp: 28.07.2023 r.]
- Pawlikowski Dariusz, <Ppor. rez. Henryk Dariusz PAWLIKOWSKI - Prokuratura Krajowa - Portal Gov.pl (www.gov.pl)>, [dostęp: 28.07.2023 r.]
- Rogalewicz Kazimierz <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp 28.08.2023 r.]
- A. Szulczyński, *Jak działały polskie sądy w Generalnym Gubernatorstwie*, <Jak działały polskie sądy w Generalnym Gubernatorstwie (polityka.pl)> [dostęp: 19.07.2023 r.]
- Szydłowski Stanisław, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 27.08.2023 r.]
- Wirbser Edward, <Baza więźniów (auschwitz.org)> [dostęp: 28.07.2023 r.]
- <Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego - Wachholz Szczyśny Wilhelm (zapisyterroru.pl)> [dostęp: 21.07.2023 r.]
- A. Wrzyszczy, *Tworzenie okupacyjnego wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1940*, <Tworzenie okupacyjnego wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1940 (lodz.pl)> [dostęp: 21.07.2023 r.]

Akty prawne

- Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego, Dziennik Praw Królestwa Polskiego, 1825 r., t. 10, nr 41.
- IV Konwencja haska z dnia 18 października 1907 r. dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej, Dz. U. R. P. z 1927, nr 21, poz. 161.
- Rozporządzenie Prezydenta R.P. z dnia 23 sierpnia 1932 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. R.P. z 1932 r. poz. 662.
- Rozporządzenie Prezydenta R.P. z dnia 29 listopada 1930 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. R.P. z 1930 r., nr 83, poz. 651.

Rozporządzeniu Prezydenta R.P. z dnia 29 listopada 1930 r. – Przepisy wprowadzające kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. R.P. z 1930 r., nr 83, poz. 652.

Rozporządzenie Prezydenta R.P. z dnia 6 lutego 1928 r. prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz. U. R.P. z 1928 r., nr 12, poz. 93 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 lipca 1935 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania prokuratur sądów apelacyjnych i okręgowych, Dz. U. R.P. z 1935 r., nr 55, poz. 357, dalej r.p.s.o.a.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. Regulamin urzędowania prokuratury Sądu Najwyższego, Dz. U. R.P. z 1931 r., nr 110, poz. 912.

Rozporządzenie z dnia 1 listopada 1939 r. w sprawie udzielania wynagrodzeń znowu zatrudnionym urzędnikom i funkcjonariuszom polskim, DRGG 1939, nr 4.

Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1940 r. o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie, DRGG z 1940 r., nr 13.

Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1940 r. o przejściu spraw prawnych w sądownictwie niemieckim i polskim w Generalnym Gubernatorstwie, DRGG 1940, nr 13.

Rozporządzenie z dnia 8 marca 1940 r. o używaniu byłych polskich godeł w Generalnym Gubernatorstwie, DRGG 1940, nr 18.

Rozporządzenie z dnia 1 sierpnia 1941 r. o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w okręgu Galicja, DRGG z 1941 r., nr 68.

Rozporządzenie z dnia 24 października 1942 r. celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie, DRGG 1942, nr 95.

Czasopisma

„Gazeta Lwowska” nr 56 z 12–13 października 1941 r.

„Gazeta Lwowska” nr 59 z 16 października 1941 r.

„Gazeta Lwowska” nr 28 z 10 września 1941 r.

„Gazeta Lwowska” nr 68 z 26–27 października 1941 r.

„Gazeta Lwowska” nr 83 z 13 listopada 1941 r.

„Gazeta Lwowska” nr 92 z 23–24 listopada 1941 r.

„Gazeta Lwowska” nr 106 z 10 grudnia 1941 r.

„Polska Żyje” nr 85 z 20 grudnia 1940 r.

„Wiadomości Polskie” nr 35 z 15 grudnia 1940 r.

Materiały archiwalne

Archiwum Instytutu Ziemi Zachodnich

- Kolekcja materiałów dotyczących strat inteligencji polskiej 1939–1945;

Archiwum Narodowe w Krakowie

- Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Krakowie;
Archiwum Państwowe w Zamościu
- Prokuratura Sądu Okręgowego w Zamościu;
Archiwum Państwowe w Kielcach
- Sąd Okręgowy w Kielcach;
Archiwum Państwowe w Warszawie, Sekcja w Milanówku
- Sąd Okręgowy w Warszawie,
- Prokuratura Sądu Okręgowego w Warszawie;
Okręgowa Rada Adwokacka w Łodzi
- Akta osobowe Henryka Izdebskiego.

*Putkownik Kryspin Mioduski
– żołnierz, prawnik i kodyfikator*

*Colonel Kryspin Mioduski
– a soldier, a lawyer and a codifier*

S T R E S Z C Z E N I E

W niniejszej pracy przedstawiono postać płk. Kryspina Mioduskiego, jednego z czołowych prawników wojskowych początków Polski Ludowej.

W pierwszej części artykułu zaprezentowano jego pracę w organach wojskowego wymiaru sprawiedliwości (w prokuraturze i sądach) oraz – po 1962 roku – w Sądzie Najwyższym. Rozważania w tym zakresie obejmują nie tylko ścieżkę kolejnych awansów pułkownika, ale przede wszystkim kontrowersje związane z jego odejściem z sądownictwa wojskowego w połowie lat 50. W tej części pracy wskazano również na wyraźny konflikt płk. Mioduskiego z poprawnymi ideologicznie wzorcami jego przełożonych.

Druga część prezentuje wkład płk K. Mioduskiego, jako sędziego Sądu Najwyższego, w rozwój orzecznictwa sądowego i nauki prawa karnego. Uwypuklono w niej przede wszystkim te rozstrzygnięcia, w których wydaniu uczestniczył jako jedyny sprawozdawca. W zakresie publikacji naukowych ukazano te, które wzbudzały kontrowersje.

W trzeciej części artykułu omówiono zaangażowanie pułkownika w prace legislacyjne powojennej Polski. Kryspin Mioduski brał bowiem także udział w pracach kodyfikacyjnych w zakresie prawa karnego, w tym w ramach Zespołu Prawa Karnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej 1964–1969, który opracował projekt kodeksu karnego z 1969 r.

Słowa kluczowe: Polska Rzeczpospolita Ludowa, Kryspin Mioduski, wymiar sprawiedliwości, wojsko

I. Wprowadzenie

Ponad 20 lat temu na łamach „Wojskowego Przeglądu Prawniczego” Leszek Kania opublikował prace dotyczące postaci wojskowej służby

¹ Dr Tomasz Szczygieł – Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Śląski w Katowicach, <https://orcid.org/0000-0002-7017-0000>.

sprawiedliwości okresu międzywojennego². Biogramy prawników wojskowych okresu II Rzeczypospolitej znalazły się także w cennej publikacji tego autora pt. *Służba sprawiedliwości w Wojsku Polskim 1795–1945. Organizacja – Prawo – Ludzie*³. W książce tej został sformułowany również trafny postulat w zakresie konieczności podjęcia badań nad wojskową służbą sprawiedliwości Polski Ludowej⁴. Niniejsza praca stanowi przyczynek do tego rodzaju badań.

Przedmiotem niniejszej pracy uczyniono postać Krystiana Mioduskiego, oficera, doktora nauk prawnych, sędziego Najwyższego Sądu Wojskowego, sędziego Izby Wojskowej Sądu Najwyższego i jednego z referentów projektu kodeksu karnego z 1969 r. Badania obejmują trzy dające się wyodrębnić obszary aktywności w życiu Krystiana Mioduskiego, a więc służbę wojskową, działalność prawniczą (naukową i praktyczną) oraz zaangażowanie w budowanie systemu prawnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Z założenia praca ma charakter historycznoprawny, dlatego wątek *stricto* wojskowy będzie miał znaczenie jedynie pomocnicze.

Praca ma na celu udzielenie odpowiedzi na pytanie o rolę Krystiana Mioduskiego w strukturach wojskowej służby sprawiedliwości po 1945 r., a także ustalenie jego ewentualnego wkładu w rozwój systemu prawnego po 1945 r., tak na polu dogmatyki, jak i kodyfikacji prawa Polski Ludowej. Analiza dorobku naukowego i orzeczniczego powinna pomóc w odpowiedzi na tak postawiony problem badawczy. W ramach niniejszych rozważań należy również zastanowić się, dlaczego akurat on z ramienia wojskowej służby sprawiedliwości uczestniczył – jako jeden z referentów – w pracach nad kodeksem karnym 1969 r. Co wreszcie zdecydowało o tym, że jego kariera prawnicza nie wyhamowała po 1956 r., a wręcz nabrała rozpędu. Odpowiedź na te ostatnie pytania będzie bardzo trudna do udzielenia, aczkolwiek warto je sformułować ze względu na przyczynkarski charakter niniejszej pracy.

Rozważania opierają się na materiałach archiwalnych, w tym aktach personalnych Krystiana Mioduskiego zachowanych w Instytucie Pamięci Narodowej, materiałach archiwalnych Archiwum Akt Nowych w Warszawie, dostępnych publikacjach naukowych w postaci monografii i artykułów oraz orzecznictwie Sądu Najwyższego⁵.

² L. Kania, *Słownik biograficzny oficerów-audytatorów służby sprawiedliwości Wojska Polskiego 1914–1945*, cz. 1 i 2, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2003, nr 4 i 2004, nr 3–4; *Idem*, *Generalicja wojskowej służby sprawiedliwości II Rzeczypospolitej (1918–1945)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2002, nr 3.

³ L. Kania, *Służba sprawiedliwości w Wojsku Polskim 1795–1945. Organizacja – Prawo – Ludzie*, Siedlce 2015, s. 249–252.

⁴ *Ibidem*, s. 20.

⁵ Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: IPN), Ministerstwo Obrony Narodowej

II. Żołnierz, prokurator i sędzia

Kryspin Mioduski urodził się 25 października 1913 r. w Górze Kalwarii, powiat Piaseczno, województwo Warszawa⁶. Ojciec, Albin Mioduski, był adwokatem, a matka, Alina Gutowska, nauczycielką⁷. Edukację prawniczą Kryspin Mioduski rozpoczął w 1930 r., czyli od razu po ukończeniu Gimnazjum im. W. Górskiego w Warszawie⁸. Studia prawnicze na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego ukończył w 1935 r., uzyskując tytuł magistra praw⁹. Po zakończeniu nauki został powołany do służby wojskowej, którą odbywał od września 1935 do września 1936 r. w Batalionie Szkolnym Podchorążych Rezerwy Piechoty w Zambrowie¹⁰. Służbę ukończył ze stopniem plutonowego-podchorążego¹¹. Interesujące jednak jest to, że fakt ten nie został odnotowany jako ukończenie szkoły podoficerskiej, tylko oficerskiej¹².

Po ukończeniu służby wojskowej Kryspin Mioduski rozpoczął 28 września 1936 r. aplikację adwokacką, jednak nie wiadomo, czy udało mu się ją ukończyć przed wybuchem wojny. Krzysztof Szwagrzyk podaje, że był aplikantem u mecenas Stanisława Lewandowskiego w Warszawie¹³. Z akt personalnych wynika jednak, że jego patronem był również ojciec Albin Mioduski¹⁴. W trakcie aplikacji Kryspin Mioduski pracował także jako referent w Państwowym Zakładzie Emerytalnym w Warszawie¹⁵.

W 1938 r. został mianowany podporucznikiem rezerwy. W wojnie obronnej 1939 r. był dowódcą plutonu 9 kompanii 21 pułku piechoty. Po kapitulacji Warszawy wrócił do rodzinnej Góry Kalwarii, gdzie przebywał do końca okupacji¹⁶. Od września 1939 do maja 1940 r. kontynuował

w Warszawie 1945– (dalej: MON), Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188.

⁶ Zeszyt Ewidencyjny, Mioduski Kryspin, s. 2 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

⁷ *Ibidem*, s. 3.

⁸ *Ibidem*, s. 2, zob. także W.S., *Pułkownik w st. spoczynku dr Kryspin Mioduski*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1987, nr 2, s. 234.

⁹ W.S., *Pułkownik w st. spoczynku...*, op. cit., s. 234.

¹⁰ Zeszyt Ewidencyjny, Mioduski Kryspin, s. 5 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

¹¹ W.S., *Pułkownik w st. spoczynku...*, op. cit., s. 234.

¹² Zeszyt Ewidencyjny, Mioduski Kryspin, s. 4 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

¹³ K. Szwagrzyk, *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956*, Kraków–Wrocław 2005, s. 378.

¹⁴ Zeszyt Ewidencyjny, Mioduski Kryspin, s. 5 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ K. Szwagrzyk, *Prawnicy czasu bezprawia...*, s. 378.

aplikację adwokacką u boku ojca¹⁷. Od 29 maja 1940 do 31 marca 1945 r. pracował jako buchalter (księgowy) w cegielni¹⁸.

1 kwietnia 1945 r. został powołany do służby w Ludowym Wojsku Polskim w stopniu podporucznika rezerwy¹⁹. Do 19 maja 1945 r. pozostawał w rezerwie Wydziału Sądownictwa Wojennego Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego. Następnie objął stanowisko oficera śledczego w Wojskowej Prokuraturze Garnizonowej w Przemyśle²⁰. W październiku 1945 r. Kryspin Mioduski trafił do Naczelnej Prokuratury Wojskowej, gdzie jako oficer śledczy służył do lutego 1946 r. Następnie objął stanowisko podprokuratora w Wojskowej Prokuraturze Rejonowej w Warszawie (20 lutego – 5 lipca 1946 r.)²¹. W tym samym roku i miesiącu Kryspin Mioduski ponownie trafił do Naczelnej Prokuratury Wojskowej. Tym razem jednak w randze podprokuratora²². Następnie, od 1 listopada 1948 r. do 26 maja 1949 r., jako prokurator pełnił służbę w Wojskowej Prokuraturze Rejonowej²³.

W połowie 1949 r. rozpoczął się okres sądowy w życiorysie Kryspina Mioduskiego. W maju tego roku został mianowany wiceprezesem i zastępcą Prezesa Najwyższego Sądu Wojskowego²⁴. Jego służba w najwyższej instancji sądownictwa wojskowego została przerwana 5 sierpnia 1955 r. na podstawie rozkazu personalnego MON nr 442 z 29 lipca 1955 r.²⁵ Jak wskazuje autor wspomnienia pośmiertnego po płk. K. Mioduskim, został on wówczas zwolniony z czynnej służby wojskowej „[...] w związku z ograniczeniem właściwości rzeczowej sądownictwa wojskowego i zmianami organizacyjnymi tego sądownictwa”²⁶. Ten sam autor informuje także, że po przeniesieniu do rezerwy Kryspin Mioduski został sędzią Sądu Najwyższego w Izbie Karnej²⁷.

Omawiając dalszą karierę zawodową Kryspina Mioduskiego, należy również wspomnieć o rezultatach prac powołanej w grudniu 1956 r. tzw.

¹⁷ Zeszyt Ewidencyjny, Mioduski Kryspin, s. 5 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, s. 7.

²⁰ *Ibidem*, s. 8.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, zob. także W.S., Pułkownik w st. spoczynku..., op. cit., s. 234; K. Szwagrzyk, Prawnicy czasu bezprawia..., s. 378–379.

²⁴ Zeszyt Ewidencyjny, Mioduski Kryspin, s. 8 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ W.S., Pułkownik w st. spoczynku..., op. cit., s. 234.

²⁷ *Ibidem*.

Komisji Mazura/Wasilkowskiego²⁸. Warto także przeanalizować okoliczności powrotu pułkownika do służby czynnej.

Jeśli chodzi o tę pierwszą kwestię, to właśnie w raporcie tzw. Komisji Mazura/Wasilewskiego, prezentującym nadużycia funkcjonowania Informacji Wojskowej, prokuratury wojskowej i sądownictwa wojskowego, Kryspin Mioduski został wymieniony jako jeden z tych sędziów wojskowych, którzy „[...] zdyskwalifikowali się jako sędziowie”²⁹. Ta dyskwalifikacja miała polegać na uczestniczeniu w wydawaniu wyroków śmierci (część wykonana) w sprawach, w których następnie nastąpiła całkowita (także pośmiertna) rehabilitacja skazanych ze względu na bezpodstawność oskarżeń i w konsekwencji niesłuszność zapadłych wyroków skazujących³⁰. Komisja zarzuciła Mioduskiemu udział w procesach tzw. nowego kierownictwa i dwóch sprawach, tzw. zamojskich. Ponadto obciążał go udział w sfabrykowanym procesie por. marynarki Zdzisława Ficka, wobec którego wyrok śmierci został wykonany³¹. Komisja wniosowała o obniżenie stopnia wojskowego Kryspinowi Mioduskiemu do stopnia podpułkownika oraz jego przeniesienie do Wojskowego Sądu Okręgowego³². W raporcie pojawia się także informacja o przekazaniu sprawy do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej. Wszak Kryspin Mioduski był członkiem PZPR³³. Niestety nie udało się ustalić, czy w ogóle poniósł on jakiegokolwiek konsekwencje w tym trybie.

Przechodząc do drugiej kwestii, a więc okoliczności powrotu pułkownika Kryspina Mioduskiego do służby czynnej w sądownictwie wojskowym, należy podkreślić, że krytyka jego dotychczasowej pracy w tych strukturach nie oznaczała końca jego prawniczej kariery. 3 grudnia 1956 r. pułkownik wystąpił z pisemną prośbą o zgodę na powrót do służby czynnej³⁴.

²⁸ D. Maksimiuk, *Rozliczanie stalinizmu na fali „odwilży” 1956 roku. Dokumenty archiwalne dotyczące odpowiedzialności sędziów i prokuratorów wojskowych za łamanie praworządności w latach 1948–1954*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2010, t. 9, s. 111–113 (s. 109–143).

²⁹ „Komisja Mazura” powołana 10 grudnia 1956 r., O odpowiedzialności organów Informacji, Prokuratury wojskowej i Najwyższego Sądu Wojskowego za działalność latami 1948–1956, Tajne, egz. nr 11 z 20 czerwca 1957 r., s. 44–45 (AAN, Akta gen. Tadeusza Pióro, sygn. 46/12).

³⁰ *Ibidem*.

³¹ IPN, Naczelna Prokuratura Wojskowa w Warszawie 1946–1990[2003], Akta komisji tom 6. Sprawozdanie Komisji dla zbadania odpowiedzialności byłych pracowników Głównego Zarządu Informacji, Naczelnej Prokuratury Wojskowej i Najwyższego Sądu Wojskowego do roku 1956, sygn. IPN BU 0874/1/6, k. 45; H. Kowalska, *Sąd Marynarki Wojennej w Gdyni – wybrane sylwetki sędziów, którzy dopuścili się zbrodni sądowych*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2022, t. 21, z. 2, s. 293.

³² D. Maksimiuk, *Rozliczanie stalinizmu na fali „odwilży” 1956 roku...*, op. cit., s. 113; „Komisja Mazura” powołana 10 grudnia 1956 r., O odpowiedzialności organów Informacji..., op. cit., s. 52 (AAN, Akta gen. Tadeusza Pióro, sygn. 46/12).

³³ W.S., *Pułkownik w st. spoczynku...*, op. cit., s. 234.

³⁴ Pismo z 7 grudnia 1956 r. przedstawicieli Komitetu POP Najwyższego Sądu Wojskowego ppłk. Zbigniewa Furtaka, ppłk. Zygmunta Wizelberga i mjr. Adama Porzeckiego do Szefa Zarządu

Opinię w tej sprawie wydali przedstawiciele Komitetu POP Najwyższego Sądu Wojskowego: ppłk Zbigniew Furtak, ppłk Zygmunt Wizelberg i mjr Adam Porzecki. Ich stanowisko było przychylne, jednak nie to było najważniejsze. Wymienieni oficerowie wskazali bowiem na okoliczności odejścia płk. K. Mioduskiego w 1955 r., które warto w tym miejscu obszernie przytoczyć:

„W dniu 29 lipca 1955 r., w związku z ustawowym przekazaniem spraw osób cywilnych w zakresie przestępstw kontrrewolucyjnych oraz spraw funkcjonariuszy U.B. i M.O. do właściwości sądów powszechnych na mocy uchwały Prezydium Rządu kilku sędziów Najwyższego Sądu Wojskowego przeszło do Sądu Najwyższego (powszechnego). Byliśmy wówczas zaskoczeni faktem, że wraz z sędziami Wydziału do spraw szczególnych, który rozpoznawał wymienione sprawy, został przeniesiony dotychczasowy Zastępca Prezesa N.S.W., przewodniczący Wydziału do spraw wojskowych płk Krystian Mioduski. W czasie naszej wspólnej pracy z płk. Mioduskim ceniliśmy go jako wybitnego oficera naszej służby, przodującego wiedzą i doświadczeniem. W ciężkim okresie naszej pracy, gdy ówczesny Prezes N.S.W. płk Wilhelm Świątkowski, doradca radziecki płk Wasyl Zajcew oraz grupa ludzi wokół nich skupionych w celu maksymalnego zaostrożenia represji karnej lansowała antynaukową interpretację szeregu przepisów prawnych, płk Mioduski, wychodząc z pozycji naukowych, przeciwstawiał się zarówno lansowanym teoriom, jak i bezdusznemu zaostrożeniu represji karnej, stanowiąc tym ważny czynnik hamujący »świątkowszczyznę«. Takie stanowisko płk. Mioduskiego było przyczyną wyraźnie negatywnego doń stanowiska czołowych przedstawicieli wstecznictwa w naszej służbie. Znalazło to wyraz w odsunięciu płk. Mioduskiego od »wielkich procesów politycznych« osób wojskowych, w których to procesach zdemaskowano ostatnio niecną prowokację, a wreszcie w niekulturalnej napaści słownej na niego ze strony gen. bryg. Melenasa na odprawie naszej służby w dniu 16 czerwca 1955 r.”³⁵.

Zadaniem opiniujących pułkownik Mioduski został niesłusznie zrównany z tymi osobami, które zasłużyły na krytykę swojej pracy w służbie sprawiedliwości doby stalinizmu. Mamy zatem raport tzw. komisji Mazura oraz stanowisko kolegów pułkownika, według którego „[...] przeciwstawiał się zarówno lansowanym teoriom, jak i bezdusznemu zaostrożeniu represji karnej, stanowiąc tym ważny czynnik hamujący »świątkowszczyznę«”.

Politycznego WP Wiceministra Obrony Narodowej gen. bryg. Janusza Zarzyckiego, s. 1 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Krystian, sygn. IPN BU 2174/8188) – (dalej: Pismo Komitetu POP NSW z 7 grudnia 1956 r.).

³⁵ Pismo Komitetu POP NSW z 7 grudnia 1956 roku..., *op. cit.*, s. 1 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Krystian, sygn. IPN BU 2174/8188).

Warto jednak zauważyć, że nie oznaczało to, że nie brał udziału w nadużyciach wojskowej służby sprawiedliwości, tylko że się im sprzeciwiał. Jest to o tyle ważne, że w niektórych opiniach służbowych (okresowych, awansowych itp.) płk Kryspin Mioduski był postrzegany – mówiąc obrazowo – jako niepewny politycznie. W jednym z takich dokumentów p.o. Zastępcy Naczelnego Prokuratora Wojskowego (podpis nieczytelny) z sierpnia 1947 r. możemy przeczytać m.in., że ówczesnie mjr Mioduski „Politycznie nie jest całkowicie skryształizowany. Zasługuje na zaufanie. Pożądane jest, by na razie pracował na odpowiedzialnym stanowisku pod kontrolą”³⁶. Z kolei we wniosku awansowym z kwietnia 1948 r., oprócz superlatywów, ppłk Henryk Podlaski napisał: „Z przekonań szczerzy demokrata, aczkolwiek poglądy jego nie są jeszcze całkowicie skryształizowane”³⁷. Można by postrzegać tego rodzaju „wytyki” jako konsekwencje faktu, że Kryspin Mioduski jeszcze wówczas nie należał do partii. Wszak w opinii sporządzonej przez ppłk. Maksymiliana Lityńskiego obejmującej okres od 1 listopada 1948 do 30 kwietnia 1949 r., czyli już po jego wstąpieniu do partii (sierpień 1948 r.), czytamy, że „Oblicze polityczne ppłk. Mioduskiego jest skryształizowane. Pochodząc ze sfery mieszczańskiej, wyżył się naleciałości tej sfery i pod wpływem nauki marksistowskiej oraz poznania swej pracy wszelkich przejawów walki z reakcją, przeszedł bez zastrzeżeń na pozycje szczerych zwolenników socjalizmu. Wstępując w szeregi PZPR, uczynił to ze szczerym przekonaniem o słuszności idei Partii i jej linii politycznej”³⁸. Byłby to jednak zbyt pochopny wniosek, albowiem w późniejszej opinii z 21 stycznia 1952 r., autorstwa Prezesa Najwyższego Sądu Wojskowego płk. Wilhelma Świątkowskiego, czytamy m.in., że w okresie faktycznego piastowania przez Kryspina Mioduskiego funkcji Szefa Wydziału do spraw Wojskowych „[...] były dopuszczone i błędne orzeczenia w poszczególnych pojedynczych sprawach wyrażających się w podejmowaniu decyzji, w ode-
rzwaniu od sytuacji politycznej w kraju i natężenia poszczególnych rodzajów przestępstw w wojsku”³⁹. Z dokumentu tego wynika jednak ponadto, że w ocenie prezesa Świątkowskiego ppłk Mioduski, pomimo przystąpienia do partii i uczęszczania na kurs ideologiczny Uniwersytetu Marksizmu

³⁶ Charakterystyka mjr. Kryspina Mioduskiego z 5 sierpnia 1947 r. (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

³⁷ Wniosek awansowy o nadanie stopnia oficerskiego podpułkownika z 19 kwietnia 1948 r. (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

³⁸ Opinia służbowa za okres od 1 listopada 1948 r. do 30 kwietnia 1949 r., autorstwa ppłk. M. Lityńskiego, (brak daty sporządzenia) – IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

³⁹ Opinia służbowa za okres od 1 stycznia 1951 r. do 1 stycznia 1952 r., autorstwa płk. W. Świątkowskiego, sporządzona 21 stycznia 1952 r., s. 1 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

i Leninizmu, „[...] wykazuje czasami chwiejność ideologiczną przy rozstrzygnięciu pryncypialnych zagadnień. Zauważa się, że w niektórych wypadkach stara się unikać ostrej dyskusji, w której musiałby zająć określone, zdecydowane i pryncypialne stanowisko”⁴⁰. Taką postawę Mioduskiego prezes Świątkowski przypisywał wpływom środowiska, z którego ten się wywodził, podkreślając, że ojciec opiniowanego był adwokatem o PSL-owskich korzeniach, oraz jego „własnym nieprzewyższonym naleciałościom drobnomieszczańskim”⁴¹. Jeszcze bardziej znamieny wydaje się wniosek opinii, w którym płk Świątkowski stwierdził: „Obecnie odpowiada zajmowanemu stanowisku. Perspektywy co do przydatności w przyszłości na tym stanowisku, jak i w ogóle wykorzystania go w Wojskowych Organach Sprawiedliwości uzależnić należy od tego, o ile zdecydowanie i konsekwentnie przewyżczy pewną chwiejność ideologiczną i twardo stanie na pozycji marksizmu-leninizmu”⁴².

Nie sposób nie odebrać powyższej konkluzji opinii Wilhelma Świątkowskiego jako swoistego ultimatum. We wniosku awansowym z 16 września 1953 r. ten sam przełożony Mioduskiego wyraził się jaśniej. Stwierdził, że jakkolwiek pozytywnie ocenia jego pracę, to jednak „[...] przy rozstrzyganiu niektórych o wyrażnie politycznym charakterze spraw dawało się niekiedy zauważyć pewną chwiejność w podejmowaniu decyzji wynikającą z nieprzewyższonych jeszcze całkowicie naleciałości drobnomieszczańskich, związanych ze środowiskiem, z którego on się wywodzi i obcuje (ojciec adwokat, członek PSL-u). W związku z powyższym potrzebuje on w pracy pomocy i nadzoru”⁴³. Z tych zapewne powodów w opinii wystawionej w następnym roku ówczesny prezes płk Jan Mitek napisał, że Krystin Mioduski „[...] przeszedł długą drogę rozwojową wykazując stały i wyraźny wzrost ideologiczny [...], stał się on świadomym i aktywnym członkiem Partii, realizującym Jej linię i wytyczne na powierzonym odcinku”⁴⁴. I zapewne tak było, skoro pułkownik brał udział w jednej z najgłośniejszych spraw politycznych połowy lat 50., która dotyczyła marszałka Michała Roli-Rzymierskiego oskarżanego o współpracę z obcym wywiadem⁴⁵. Jako przewodniczący składu NSW brał udział w przedłużeniu

⁴⁰ *Ibidem*, s. 2.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Wniosek z 16 września 1953 r. o mianowanie ppłk. Krystina Mioduskiego na stopień pułkownika, podpisany przez płk. Wilhelma Świątkowskiego, prezesa NSW (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Krystin, sygn. IPN BU 2174/8188).

⁴⁴ Opinia służbowa za okres od grudnia 1953 r. do 26 listopada 1954 r., autorstwa płk. J. Mitka, sporządzona 26 stycznia 1954 r., s. 1–2 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Krystin, sygn. IPN BU 2174/8188).

⁴⁵ Michał Żymierski 1890–1989, <<https://dzieje.pl/ksiazki/michal-zymierski-1890-1989>> [dostęp: 24.05.2024].

tymczasowego aresztowania marszałkowi o rok (tj. do 14 marca 1955 r.)⁴⁶. I chociaż – jak sugerował płk Mitek – Kryspin Mioduski dojrzał ideologicznie i politycznie, to ta cecha w kolejnych latach nie była poczytywana za pozytyw. Pułkownik odszedł z sądownictwa wojskowego.

Sugerowana przez Wilhelma Świątkowskiego „chwiejałość polityczna” płk. Mioduskiego wymaga jednak skonfrontowania z opinią tego ostatniego o swoim przełożonym. W oświadczeniu z 31 stycznia 1957 r., złożonym na ręce dr. Mieczysława Szerera (członka tzw. Komisji Mazura), Mioduski wskazał między innymi, że Świątkowski zaprowadził w NSW swoisty „koszarowy drill”⁴⁷. Oczekiwał od sędziów surowości w orzecznictwie, tytanicznej pracy oraz zdyscyplinowania, co oznaczało pełne podporządkowanie się jego oczekiwaniom. Według Mioduskiego Świątkowski miał posuwać się także do szykan względem tych sędziów, którzy jego zdaniem wykazywali się zbyt liberalizmem w pracy sędziowskiej⁴⁸. Mioduski podkreślił także, że swoisty „kult Świątkowskiego” zaciążył nad orzecznictwem NSW, w szczególności w sprawach o przestępstwa polityczne osób cywilnych, które były rozpatrywane w wydziale rewizyjnym do spraw szczególnych⁴⁹. Według niego Świątkowski ograniczał tym samym swobodę orzekania w takich procesach⁵⁰.

Na podstawie rozkazu personalnego MON nr 069 z 31 stycznia 1957 r. Mioduski został ponownie powołany do czynnej służby wojskowej i wyznaczony na stanowisko Szefa Biura Prezesa Najwyższego Sądu Wojskowego⁵¹. Pełnił także funkcje orzecznicze. Jak wynika z zachowanych akt sądowych, 4 marca 1957 r. przewodniczył w posiedzeniu niejawnym w sprawie wniosku Alberta Szaada o zasądzenie odszkodowania za niesłuszne skazanie wyrokiem Najwyższego Sądu Wojskowego z 2 listopada 1951 r. na karę 12 lat więzienia za przestępstwo z art. 86 § 1 i 2 k.k.W.P. i art. 7 w zw. z art. 15 § 2 m.k.k⁵². W wydaniu postanowienia rozstrzygającego o przyznaniu odszkodowania nie brał udziału⁵³.

⁴⁶ Protokół posiedzenia niejawnego Najwyższego Sądu Wojskowego z dnia 14 września 1954 r., w składzie płk. Kryspin Mioduski, ppłk. Feliks Aspis i ppłk. Teofil Karczmarz (Nr. Cs.T. 11/54) – IPN BU 765/110.

⁴⁷ Oświadczenie Kryspina Mioduskiego, s. 42 (IPN, MON, Akta komisji tom 1. Badanie odpowiedzialności byłych pracowników Głównego Zarządu Informacji, Naczelnej Prokuratury Wojskowej i Najwyższego Sądu Wojskowego do roku 1956, sygn. IPN BU 0874/1/1).

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 42 i n.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 43.

⁵¹ Zeszyt Ewidencyjny, Mioduski Kryspin, s. 8 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

⁵² Protokół posiedzenia niejawnego Najwyższego Sądu Wojskowego z dnia 4 marca 1957 r., Znak akt. Żo. 6/56 (IPN BU 00161/158).

⁵³ Postanowienie NSW z dnia 28 maja 1957 r., Znak akt. Żo. 6/56 (IPN BU 00161/158).

Opinie o jego służbie po powrocie w NSW były bardzo pozytywne. Prezes Najwyższego Sądu płk Jan Mitek w opinii okresowej za lata 1957–1958 stwierdził m.in., że „[...] płk Mioduski jest świetnym sędzią [...] Stanowi niewątpliwie, obok płk Winawera, najwybitniejszą pozycję w NSW. [...] Aktywny członek Partii, szczerze i bez zastrzeżeń jej oddany”⁵⁴. Przy tak entuzjastycznych ocenach trudno się dziwić, że dalszym awansom płk. Mioduskiego. W październiku 1961 r. został sędzią i szefem Oddziału I Rewizyjnego NSW, a w sierpniu następnego roku zastępcą Prezesa NSW ze stopniem etatowym stanowiska generała brygady⁵⁵.

Po likwidacji Najwyższego Sądu Wojskowego płk Mioduski powrócił w sierpniu 1962 r. do Sądu Najwyższego⁵⁶. We wniosku do Rady Państwa z 26 marca 1962 r. wskazano nie tylko przebieg dotychczasowej służby wojskowej, ale także że płk Kryspin Mioduski: „[...] w życiu partyjno-politycznym bierze aktywny udział. W latach 1956–1960 dwukrotnie był wybierany na członka Komitetu POP PZPR Najwyższego Sądu Wojskowego. Społecznie pracuje aktywnie w Zrzeszeniu Prawników Polskich. [...] oceniany jest jako zdolny prawnik. Umiejętnie wykorzystuje teorię w swej praktycznej działalności [...]. W stosunku do podwładnych wymagający i sprawiedliwy. W pracy cechuje go wnikliwość, rozważa, dokładność, szybkość orientacji, wysoka umiejętność analitycznego badania okoliczności i faktów oraz zdolność syntetycznego ujmowania rozpatrywanych zjawisk. Jego referaty na posiedzeniach wyróżniają się jasnością i precyzją, a uzasadnienia orzeczeń wszechstronnością argumentacji, wysokim poziomem językowym i instruktywnością. W stosowaniu represji surowy dla sprawców poważnych przestępstw, natomiast gdy chodzi o lżejsze przestępstwa, wykazuje prawidłową elastyczność [...]. Szczery, bezpośredni, koleżeński, skromny o wysokiej kulturze osobistej, cieszy się ogólną sympatią i autorytetem”⁵⁷.

Uchwała Rady Państwa była pozytywna. Tym razem Kryspin Mioduski objął stanowisko zastępcy Prezesa Izby Wojskowej Sądu Najwyższego⁵⁸.

Kryspin Mioduski został wybrany sędzią Sądu Najwyższego także w kolejnej kadencji. Na podstawie uchwały Rady Państwa nr 16/67 z 23 maja

⁵⁴ Okresowa opinia służbowa z dnia 15 grudnia 1958 r., autorstwa Prezesa NSW płk. Jana Mitka o płk. Kryspinie Mioduskim (tamże).

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Wyciąg z uchwały Rady Państwa z 22 maja 1962 r. (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

⁵⁷ Wniosek Ministra Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej z 26 marca 1962 r. do Rady Państwa w sprawie wyboru Kryspina Mioduskiego na sędziego Sądu Najwyższego Izby Wojskowej. 2–3 IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188. Zob. także opinię służbową Prezesa Najwyższego Sądu Wojskowego płk. Jana Mitka z 31 stycznia 1961 r. (Tamże).

⁵⁸ Zeszyt Ewidencyjny, Mioduski Kryspin, s. 8 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

1967 r. został powołany do składu Izby Wojskowej tego sądu⁵⁹. W pełnej superlatywów opinii służbowej o Kryspinie Mioduskim z 30 grudnia 1969 r. gen. Kazimierz Jankowski napisał, że jako kandydat do Izby Karnej Sądu Najwyższego „[...] nie powinien być tylko i jedynie sędzią Sądu Najwyższego w Izbie Karnej, gdyż posiada wszystkie warunki do wykonywania funkcji co najmniej przewodniczącego wydziału, która byłaby jednak zbyt niska, jak na jego doświadczenie i uzdolnienia [...]. Zajmowanemu stanowisku odpowiada, może zająć stanowisko wyższe – Prezesa Sądu Najwyższego”⁶⁰.

Prawdopodobnie ze względu na ambicję zajmowania zupełnie samodzielnego stanowiska, a także stan zdrowia (przebyty zawał serca) Kryspin Mioduski ponownie, tym razem definitywnie i na własną prośbę, został zwolniony z czynnej służby wojskowej i przeniesiony do rezerwy w 1971 r.⁶¹ Pozostał jednak w Sądzie Najwyższym jako sędzia w Izbie Karnej⁶². Orzekał do 1977 r., kiedy przeszedł na emeryturę⁶³.

Za osiągnięcia w pracy i wzorową służbę wojskową pułkownik Kryspin Mioduski został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi (1946 r.), Złotym Krzyżem Zasługi (1947 r.), Brązowym Medalem Sił Zbrojnych w Służbie Ojczyzny (1951 r.), Medalem Dziesięciolecia Polski Ludowej (1955 r.), Orderem Odrodzenia Polski V klasy (1956 r.), Srebrnym Medalem Sił Zbrojnych w Służbie Ojczyźnie (1958 r.), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1963 r.), Brązowym Medalem „Za zasługi dla Obronności Kraju” (1968 r.), Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1969 r.) i Złotym Medalem „Siły Zbrojne w Służbie Ojczyzny” (1968 r.), a także Medalem „Za udział w walkach o Berlin”⁶⁴. Pułkownik Kryspin Mioduski zmarł 18 marca 1987 r. w wieku 73 lat⁶⁵.

⁵⁹ Wyciąg z uchwały Rady Państwa nr 16/67 z 23 maja 1967 r. (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

⁶⁰ Okresowa opinia służbowa z 30 grudnia 1969 r., autorstwa Prezesa NSW gen. Bryg. Kazimierza Jankowskiego o płk. dr. Kryspinie Mioduskim (Tamże).

⁶¹ Wyciąg z rozkazu personalnego nr 0153 z 14 sierpnia 1971 r., Wyciąg z rozkazu z 6 września 1971 r., nr 44/71 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

⁶² Wniosek z 13 lipca 1971 r. Prezesa Izby Wojskowej Sądu Najwyższego gen. Kazimierza Jankowskiego o zwolnienie z wojskowej służby zawodowej i przeniesienie do rezerwy płk. Kryspina Mioduskiego (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

⁶³ W.S., Pułkownik w st. spoczynku..., op. cit., s. 235; K. Szwagrzyk podaje, że K. Mioduski został przeniesiony w stan spoczynku 31 sierpnia 1971 r. – K. Szwagrzyk, *Prawnicy czasu bezprawia...*, op. cit., s. 379. Wydaje się, że autorowi chodziło o odejście z wojskowej służby czynnej, co też wiązało się z zakończeniem jego orzekania w Izbie Wojskowej SN. Nie oznaczało to jednak odejścia z Sądu Najwyższego, tylko przejście do Izby Karnej tego sądu, gdzie orzekał do 1977 r. – zob. wyrok z 13 kwietnia 1973 r., III KR 39/73, OSNK 1973, nr 1, w którego wydaniu K. Mioduski brał udział.

⁶⁴ Zeszyt Ewidencyjny, Mioduski Kryspin, s. 7 (IPN, MON, Teczka akt personalnych żołnierza – pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188).

⁶⁵ M. Zaborski, *„Hycle od sprawiedliwości socjalistycznej” – Otwarte zebranie Podstawowej*

III. Praktyk i naukowiec

Z opinii służbowych o płk. Kryspinie Mioduskim wynika nie tylko, że pełnił on swoją służbę nienagannie, ale także że był jednym z wyróżniających się sędziów orzekających, co miało swój przejaw w autorstwie „[...] dużej ilości orzeczeń, zawierających wyjaśnienia zasadniczych zagadnień prawnych”, czyli tzw. orzeczeń tezowanych⁶⁶.

W przypadku orzecznictwa Najwyższego Sądu Wojskowego jest to niemożliwe do ustalenia, ponieważ publikowane wyroki, ewentualnie sentencje, nie zawierają informacji na temat składu orzekającego, a tym bardziej wskazania sędziego sprawozdawcy⁶⁷. Nawet w publikacji z 1964 r., zatytułowanej „Orzecznictwo Najwyższego Sądu Wojskowego za lata 1959–1962”, stanowiącej drugą część zbioru wydanego w 1960 r., brak tego rodzaju informacji, pomimo że to płk Kryspin Mioduski był redaktorem naczelnym tego wydania. Z tych względów nie sposób zweryfikować tezy, że płk Mioduski w zakresie działalności orzeczniczej wykazał się znaczącym wpływem dla praktyki wojskowego wymiaru sprawiedliwości sprzed likwidacji Najwyższego Sądu Wojskowego. Niewątpliwie jednak na uznanie zasługuje w ogóle fakt dokonania wyboru orzeczeń we wskazanej wyżej publikacji. Literatura i zbiory orzecznictwa dotyczące prawa karnego wojskowego sprzed 1962 r. nie stanowią literatury powszechnie dostępnej i popularnej.

Jeśli chodzi natomiast o ocenę ewentualnego wkładu płk. Mioduskiego w rozwój orzecznictwa Sądu Najwyższego po 1962 r., to jest to możliwe do zweryfikowania, albowiem dysponujemy wydawnictwem tego sądu, wraz z informacjami o składach osobowych w poszczególnych sprawach i osobie referenta (współreferenta).

W wyniku analizy wszystkich publikowanych orzeczeń Izby Karnej i Wojskowej SN za lata 1962–1977, w których płk Kryspin Mioduski występował jako sprawozdawca, ewentualnie współsprawozdawca, należy przychylić się do tezy o jego znaczącym wpływie na kształt praktyki orzeczniczej. Oczywiście ocena, czy był to wpływ „znaczący”, czy nie, ma w dużej mierze charakter subiektywny (ocenny). Sprawy jednak, w których rozstrzyganiu brał udział, rzeczywiście dotyczyły zagadnień węzłowych dla ówczesnego systemu prawa karnego, tak wojskowego, jak i powszechnego.

Organizacji Partyjnej PZPR przy Izbie Adwokackiej w Warszawie 26 i 30 października 1956 r., Część II: Dokumenty, „Głos Prawa” 2021, t. 4, nr 2 (8), poz. 23, s. 452, przypis nr 29; W.S., Pułkownik w st. spoczynku..., op. cit., s. 234.

⁶⁶ Okresowa opinia służbowa z 31 stycznia 1961 r., autorstwa Prezesa NSW płk. Jana Mitka o płk. Kryspinie Mioduskim (Tamże).

⁶⁷ Zob. „Wojskowy Przegląd Prawniczy” za lata 1945–1962.

Należy również wyrazić przekonanie, że część z nich do dziś zachowuje swą aktualność⁶⁸.

Przechodząc do konkretnych rozstrzygnięć, na szczególną uwagę zasługują te, które dotyczą zasad odpowiedzialności karnej, a w szczególności problemu jej subiektywizacji⁶⁹. Dostrzegalne w orzecznictwie karnomaterialnym autorstwa Krzyszpina Mioduskiego jest ukierunkowanie na kwestię strony podmiotowej czynów zabronionych⁷⁰. Problematyka zamiaru,

⁶⁸ „Określone w regulaminach wojskowych prawo przełożonego do wydania podwładnym wiążących rozkazów łączy się w swym założeniu z obowiązkiem przełożonego wszechstronnego przemyślenia trafności zamierzonego rozkazu oraz rozważenia, czy wykonanie tego rozkazu nie pociągnie za sobą uszczerbku dla dóbr pozostających pod ochroną prawa [...]” – postanowienie SN z 9 listopada 1967 r., Rw 1043/67, OSNKiW 1968, s. 25; „Przewidziana w art. 259 k.k., groźba użycia natychmiastowego gwałtu na osobie nie musi być wyraźnie wypowiedziana, ale może mieć postać konkludentną. Żeby jednak przyjąć, iż ma miejsce ta ostatnia postać groźby, konieczna jest dokładna analiza zachowania się osoby grożącej na tle konkretnych okoliczności zajścia, prowadząca do niewątpliwego wniosku, że sprawca był zdecydowany użyć gwałtu na wypadek niepodporządkowania się żądaniu natychmiastowego wydania mienia” – postanowienie SN z 22 lutego 1968 r., Rw 93/68, OSNKiW 6/1968, s. 15; „Wszelkie pozbawienie oskarżonego przez organ władzy wolności w związku z toczącym się przeciwko oskarżonemu postępowaniem karnym powinno ulegać zaliczeniu na poczet wymierzonej mu następnie kary [...]” – wyrok SN z 13 kwietnia 1973 r., III KR 39/73, OSNKiW 1/1974, s. 18; „Do przyjęcia katastrofy w ruchu lądowym prawo wymaga obok nastąpienia poważnej szkody jeszcze zagrożenia mającego cechy powszechności (por. tytuł rozdziału XX kodeksu karnego), a więc o rozmiarach i zasięgu nie dających się ex ante ściśle przewidzieć” – wyrok SN z 20 sierpnia 1973 r., III KR 172/73, OSNKiW 1/1974, s. 36–37; „Okoliczność, że dwa przestępstwa zamieszczone są w różnych rozdziałach kodeksu karnego, nie wyłącza tego, iż może zachodzić między nimi podobieństwo, o czym decyduje bądź tożsamość pobudek, bądź tożsamość lub rodzajowe podobieństwo dóbr chronionych prawem, przeciwko którym skierowane są te przestępstwa” – wyrok SN z 30 grudnia 1971 r., III KR 207/71, OSNKiW 4/1972, s. 21–22.

⁶⁹ „Przyznanie się oskarżonego do winy nie stanowi okoliczności łagodzącej w sprawach, w których sprawca przychwycony został niejako „na gorącym uczynku” i wskutek tego uznaje, że zaprzeczanie winie byłoby bezcelowym i nieskutecznym całkowicie środkiem obrony. Przestępstwo dezercji jest czynem, którego nie da się ukryć ani co do samego faktu, ani co do osoby sprawcy. Stąd więc dezert, niezależnie od tego, czy zostaje zatrzymany w rezultacie poszukiwań, czy też stawia się z własnej woli do dyspozycji władzy, jest w sytuacji sprawcy schwytanego na gorącym uczynku, wobec czego przyznanie się jego do winy nie ma znaczenia dla wymiaru kary. Ma natomiast znaczenie dla wymiaru kary dobrowolne stawienie się oskarżonego do dyspozycji władz” – postanowienie SN z 31 stycznia 1963 r., Rw 1481/62, OSNKiW 2/1964, s. 44; „Nie można uznać za prawidłową tezę, że niewłaściwa i niezgodna z przepisami interwencja MO względem obywatela sama przez się, bez względu na treść późniejszego zachowania się obywatela, odejmuje zawsze temu zachowaniu znamię chuligaństwa. Obywatela obowiązuje umiar w reagowaniu na niewłaściwe obiektywnie postępowanie organów władzy i przekroczenie tego umiaru w sposób wyraźny może prowadzić do uznania czynów sprawcy za przestępstwo o charakterze chuligańskim [...]” – postanowienie SN z 11 sierpnia 1967 r., Rw 701/67, OSNKiW 12/1967, s. 14.

⁷⁰ „Istotą podstępu w rozumieniu art. 168 § 1 k.k. jest podjęcie takich oszukańczych zabiegów, które zdolne są doprowadzić nawet rozważną, przestrzegającą zasad obyczajności kobietę do poddania się czynowi nierządnemu. Nie stanowi przeto takiego podstępu nakłanianie pełnoletniej, znającej działanie alkoholu kobiety do picia napojów alkoholowych, chociażby nakłaniający miał na celu odbycie z odurzoną alkoholem stosunku płciowego. Nie będzie też stanowić takiego podstępu np. oszukańcze przyrzeczenie małżeństwa lub tym bardziej oszukańcze przyrzeczenie materialnej rekompensaty za poddanie się czynowi nierządnemu” – wyrok z 26 września 1974 r., III KR 105/74,

winy, poczytalności i świadomości sprawców przestępstw wyraźnie przeważa wśród orzeczeń, w wydaniu których był sprawozdawcą⁷¹. W zakresie zaś przepisów proceduralnych dominują te, które odnoszą się do kwestii prawomocności orzeczeń sądowych, skuteczności czynności procesowych stron postępowania i sądu, postępowania ze środków nadzwyczajnych oraz prawa do obrony⁷². Jest wśród tego rodzaju orzeczeń uchwała całej Izby Wojskowej SN z 30 października 1967 r. (U 3/67) oraz uchwała składu siedmiu sędziów z 2 marca 1972 r. i z 18 października 1974 r. Pułkownik K. Mioduski był jedynym sprawozdawcą w tych sprawach⁷³.

OSNKiW 12/1974, s. 38; „Do bytu przestępstwa określonego w art. 241 k.k. nie jest niezbędne ściśle określenie i sprecyzowanie obietnicy udzielenia korzyści majątkowej. Istotne znaczenie bowiem ma uzewnętrzniony przez oskarżonego zamiar udzielenia takiej korzyści” – wyrok SN z 20 listopada 1972 r., III KR 209/72, OSNKiW 4/1973, s. 29.

⁷¹ „Skazując za przestępstwo skutkowe popełnione w zamiarze ewentualnym, sąd ma obowiązki wyjaśnić, jakim procesem motywacyjnym kierował się sprawca, godząc się na możliwy przestępny skutek swego działania, który nie jest dla sprawcy upragniony, lecz tylko obojętny, a czasem niepożądany. Zgody na skutek w sensie art. 12 § 1 k.k.W.P. nie można się domniemywać czy domyślać, lecz należy wykazać, że stanowiła ona jeden z elementów procesów, zachodzących w psychice sprawcy” – postanowienie SN z 8 grudnia 1962 r., Rw 1238/62, OSNKiW 9/1963, s. 18–19; „[...] o umyślności czynu decyduje nie potencjalna, subiektywna wiedza dotycząca znamion czynu, lecz aktualna świadomość, uświadomienie sobie w chwili czynu, że zachowanie się sprawcy jest właśnie takie, jak to typizuje przepis ustawy karnej [...] tylko zaś świadomość, a nie „wiedza w ogóle” stanowi podstawowy, obok czynnika woli, element zamiaru w świetle norm art. 12 § 1 k.k.W.P., postanowienie SN z 9 kwietnia 1963 r., Rw 315/63, OSNKiW 10/1963, s. 56; „Nie traci cechy dobrovolności odstąpienie od nie zakończonego usiłowania pod wpływem dezaprobaty czynu wyrażonej przez osobę trzecią, jeżeli sprawca nie musiał poddać się wspomnianemu wpływowi, który w świetle doświadczenia życiowego nie stanowił przyczyny decydującej o odstąpieniu, lecz tylko stwarzał jeden z bodźców do rezygnacji z przestępnego zamierzenia” – wyrok SN z 5 stycznia 1973 r., III KR 258/72, OSNKiW 7–8/1973, s. 28.

⁷² „[...] umieszczana na orzeczeniach sądów wojskowych »klauzula prawomocności« ma charakter deklaratoryjny stwierdzenia (a nie charakter konstytutywny) i treść jej ma istotne znaczenie dla kwestii zaskarżenia orzeczenia o tyle tylko, o ile jest zgodna z przepisami ustawy określającymi, kiedy orzeczenie uzyskuje prawomocność” – postanowienie SN z 19 kwietnia 1963 r., N 18/63, OSNKiW 11/1963, s. 51; „Wyłączenie sędziego na podstawie art. 30 § 1 pkt 7 k.p.k. od udziału w sprawie obejmuje nie tylko niemożność jego udziału w rozprawie głównej, lecz także niemożność podejmowania przez niego na posiedzeniu decyzji w kwestiach incydentalnych (np. co do środków zapobiegawczych lub zabezpieczenia majątkowego)” – postanowienie SN z 2 marca 1974 r., III KR 47/74, OSNKiW 2/1974, s. 62; „Zmiana przez oskarżonego wyjaśnień poprzednio składanych mieści się w ramach prawa oskarżonego do obrony i z tej racji nie może stanowić ani podstawy, ani okazji do stosowania względem oskarżonego, tytułem sui generis środka represji, tymczasowego aresztowania” – postanowienie SN z 28 grudnia 1974 r., III KZ 245/74, OSNKiW 2/1975, s. 30.

⁷³ „Sąd Najwyższy rozpoznający sprawę w Izbie Wojskowej w składzie siedmiu sędziów na skutek wniosku rewizyjnego złożonego na niekorzyść oskarżonego, uznając, że orzeczenie instancji rewizyjnej zmieniające na korzyść oskarżonego zasadny wyrok I instancji, było nietrafne, zmienia wadliwe orzeczenie rewizyjne w tym kierunku, że wyrok sądu I instancji zostaje utrzymany w mocy” – uchwała całej Izby Wojskowej z 30 października 1967 r., U 3/67, OSNKiW 1/1968, s. 3; „Przepis art. 70 § 1 pkt 2 k.p.k., mówiąc o uzasadnionej wątpliwości co do poczytalności oskarżonego, ma na względzie wątpliwość nasuwającą się z powodu okoliczności, które ujawniły się w toku postępowania w danej sprawie [...]” – uchwała składu 7 sędziów SN z 18 października 1974 r., VI KZP 27/74,

Zainteresowania naukowe Kryspina Mioduskiego koncentrowały się na zagadnieniach prawnomaterialnych i procesowych prawa karnego. W zakresie prawa karnego materialnego na szczególną uwagę zasługuje problematyka materialnego elementu przestępstwa, tak na gruncie prawa karnego wojskowego, jak i w ogóle prawa karnego⁷⁴. I nie byłoby nic w tym dziwnego, bo przecież społeczne niebezpieczeństwo czynu stanowiło *de facto* fundament ideologiczny powojennego prawa karnego i doczekało się wielu opracowań z okresu Polski Ludowej, gdyby nie to, że artykuły Kryspina Mioduskiego w zakresie tej problematyki zostały określone przez redakcję „Wojskowego Przeglądu Prawniczego” jako sporne i dyskusyjne⁷⁵. W przypadku pracy pt. *Art. 7 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego* opublikowanej w 1947 r. dezaprobata głoszonych przez K. Mioduskiego tez sprowadzała się do wezwania czytelników WPP do zajęcia stanowiska w tym zakresie. Jeśli chodzi natomiast o opublikowany w 1955 r. artykuł pt. *Společné nebezpečnostvo čynu jako zagadnienie terminologii*, to w tym przypadku redakcja nie poprzestała na ogólnym wyrażeniu dyskusyjnego charakteru w jej ocenie podejścia autora, ale także wskazała na konkretne kontrowersje.

Przechodząc do ewentualnych powodów dyskusyjnego (spornego) – zdaniem redakcji WPP – charakteru pierwszej chronologicznie pracy, warto rozważyć pogląd K. Mioduskiego odnośnie do charakteru art. 7 k.k.W.P. Przepis ten pozwalał w przypadkach w nim określonych na odstąpienie od postępowania karnego i rozstrzygnięcie sprawy na gruncie przepisów dyscyplinarnych⁷⁶. Kryspin Mioduski porównał ten przepis z powszechnym kodeksem postępowania karnego z 1928 r. w związku z obowiązującym w sądownictwie wojskowym art. 36 kodeksu wojskowego postępowania karnego z 1945 r.⁷⁷ Z takiego porównania wyciągnął wniosek, że na gruncie

OSNKiW 2/1974, s. 6; uchwała składu 7 sędziów SN z 2 marca 1972 r., VIKZP 5/71, OSNKiW 4/1972, s. 3.

⁷⁴ K. Mioduski, *Společné nebezpečnostvo čynu jako zagadnienie terminologii*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1955, nr 3, s. 16–31; idem, *Art. 7 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1947, nr 4, s. 352–359.

⁷⁵ K. Mioduski, *Art. 7 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego...*, *op. cit.*, s. 352; K. Mioduski, *Společné nebezpečnostvo čynu...*, *op. cit.*, s. 16.

⁷⁶ „W przypadkach mniejszej wagi, gdy zła wola sprawcy jest nieznaczną, skutki czynu mało ważne albo gdy ściganie przestępstwa w drodze postępowania sądowego jest niecelowe, może być wymierzona, z pominięciem postępowania sądowego, kara dyscyplinarna, przewidziana w wojskowych przepisach dyscyplinarnych” (art. 7) – Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. z 1944 Nr 6, poz. 27).

⁷⁷ „Oskarżyciel publiczny jest obowiązany wnosić i popierać oskarżenie w sprawach o przestępstwa ścigane z urzędu” (art. 53) – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1928 r. Nr 33, poz. 313); „Oskarżycielem publicznym w sądach wojskowych jest prokurator wojskowy, który wnosi oskarżenie i je popiera” – art. 36 § 1 dekret z 23 czerwca 1945 r. – Kodeks Wojskowego Postępowania Karnego (Dz.U. z 1945 r. Nr 36, poz. 216).

prawa wojskowego – w przeciwieństwie do powszechnego wymiaru sprawiedliwości – nastąpiło odstępstwo od zasady legalizmu na rzecz zasady oportunistu⁷⁸. Ponadto trafnie podkreślił, że takie rozwiązanie nie stanowiło w wojskowym wymiarze sprawiedliwości *novum*, gdyż w ustawodawstwie międzywojennym podobne przepisy już funkcjonowały. I właśnie te stwierdzenia stanowiły niewątpliwie przedmiot kontrowersji. Po pierwsze, dlatego, że w art. 7 k.k.W.P. w zw. z art. 36 k.w.p.k. K. Mioduski dopatrywał się nie materialnego elementu istoty przestępstwa w Polsce Ludowej, a wyłącznie instytucji procesowej (oportunizm w ściganiu przestępstw). Po drugie, podkreślił, że takie rozwiązanie nie stanowiło żadnego nowego, charakterystycznego dla nowych, powojennych warunków społeczno-politycznych rozwiązania, a tylko nawiązanie do przepisów międzywojennego prawa karnego wojskowego.

Takie poglądy bez wątpienia mogły wzbudzać kontrowersje, zwłaszcza w zakresie postrzegania roli prawa karnego w tworzonej ustroju socjalistycznym. Prezes Najwyższego Sądu Wojskowego gen. Aleksander Tarnowski z kolei wychwalał nowe prawo karne wojskowe połowy lat 40. za to, że poprzez tego rodzaju instytucje prawne umożliwiało ono uwzględnienie zmiany stosunków społeczno-politycznych przy ocenie społecznego niebezpieczeństwa sprawcy, co jego zdaniem było wyrazem zaufania ustawodawcy do sądownictwa wojskowego⁷⁹. Podobnego zdania byli czołowi przedstawiciele doktryny prawa karnego przełomu lat 40. i 50. XX wieku Jerzy Sawicki i Leszek Lernel, którzy to w art. 7 k.k.W.P. oraz art. 55 k.k.W.P.⁸⁰ widzieli rozwiązania, które nie tylko „[...] zadały cios formalnemu określeniu przestępstwa”, ale także stały się prekursorami późniejszych przemian systemu prawa karnego w Polsce Ludowej⁸¹.

O ile praca Krystina Mioduskiego poświęcona art. 7 k.k.W.P. była dla ówczesnej redakcji WPP dyskusyjna ze względu przede wszystkim na

⁷⁸ K. Mioduski, *Art. 7 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego...*, op. cit., s. 352.

⁷⁹ A. Tarnowski, *Geneza nowego polskiego ustawodawstwa wojskowego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1945, nr 1, s. 8.

⁸⁰ „Jeżeli zachodzą wyjątkowe okoliczności towarzyszące popełnieniu przestępstwa, sąd może, gdy uzna to za celowe, wymierzyć karę poniżej ustawowego wymiaru kary, przewidzianego dla danego przestępstwa, albo poniżej ustawowej granicy danego rodzaju kary lub też może wymierzyć karę łagodniejszego rodzaju, nieprzewidzianą w przepisie ustawy dla danego przestępstwa (§ 1). Jeżeli sąd uzna, że sprawca działał w interesie Państwa Polskiego, Państw Sprzymierzonych albo w obronie honoru Narodu lub Wojska Polskiego przeciwko najeźdźcy lub jego poplecznikom, może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary lub od kary uwolnić (§ 2). Jeżeli sąd uzna, że oskarżony już chwili rozpatrywania sprawy przestał być niebezpieczny dla istniejącego porządku prawnego – może go od kary uwolnić (§ 3)” – Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. z 1944 r. Nr 6, poz. 27).

⁸¹ Stan nauki prawa karnego. Konferencja teoretyków i praktyków prawa karnego. Materiały z prac przygotowawczych do I Kongresu Nauki Polskiej, Warszawa 1950, s. 93.

brak podkreślenia marksistowskiego podejścia nowych instytucji prawa karnego wojskowego lat 40., to późniejsza praca poświęcona *stricte* społecznemu niebezpieczeństwu spotkała się z dezaprobatą kolegium czasopisma z innych, bardziej zasadniczej natury, przyczyn. Redakcja bowiem zarzucała Mioduskiemu skrajnie obiektywistyczne podejście do tej instytucji za sprawą upatrywania społecznego niebezpieczeństwa czynu w czynie szaleńca, jeśli czyn ten powodowałby społecznie niebezpieczne skutki. Ponadto za trudne do zaakceptowania uznała twierdzenie, że społeczne niebezpieczeństwo czynu jest cechą nie tylko czynów przestępnych, ale wszelkich innych naruszeń życia społecznego. To bowiem oznaczało – zdaniem redakcji WPP – że „[...] w określeniu istoty przestępstwa dominujące znaczenie ma element formalny – przepis ustawy zabraniającej danego czynu pod groźbą kary, a nie element materialny”⁸². Co więcej, zarzucono mu, że wyróżniając w swojej pracy obok „społecznego niebezpieczeństwa czynu” także „społeczne niebezpieczeństwo sprawcy”, zbliżał się do nurtu socjologicznego, a w konsekwencji do możliwości oceny społecznego niebezpieczeństwa sprawcy w oderwaniu od czynu, który popełnił, „[...] skąd już jednak krok do koncepcji społecznego niebezpieczeństwa sprawcy w aspekcie czynu, który możeń popęłnić”⁸³.

IV. Kodyfikator

Krytyczna ocena pracy w sądownictwie okresu stalinowskiego oraz wątpliwe ideologicznie poglądy na naturę przestępstwa, ze szczególnym uwzględnieniem jego materialnego elementu (społecznego niebezpieczeństwa), nie wpłynęły negatywnie na działalność Kryspina Mioduskiego jako kodyfikatora prawa karnego Polski Ludowej. W obszarze tym zaznaczył się istotną aktywnością, tak w zakresie prawa karnego wojskowego, jak i powszechnego prawa karnego materialnego i procesowego (kodeksu karnego).

Jako kodyfikator, Kryspin Mioduski dał się poznać już na początku lat 60. Był członkiem ówczesnej Komisji Kodyfikacyjnej i współreferentem projektu kodeksu postępowania karnego⁸⁴. Jednak to jego prace na polu karnomaterialnym należy postrzegać jako najistotniejszy obszar jego działalności. Oto bowiem na początku lat 60. powstała w Ministerstwie Obrony Narodowej komisja do opracowania nowych przepisów wojskowego prawa

⁸² K. Mioduski, *Społeczne niebezpieczeństwo czynu jako zagadnienie terminologii*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1955, nr 3, s. 16.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Wniosek Ministra Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej z 26 marca 1962 r. do Rady Państwa w sprawie wyboru Kryspina Mioduskiego..., *op. cit.*, s. 3.

karnego materialnego⁸⁵. Był to okres, w którym ważyły się losy odrębności przepisów prawa karnego materialnego wojskowego względem opracowywanego wówczas projektu kodeksu karnego Polski Ludowej⁸⁶. Sprawa nie była jeszcze przesądzana, a rezultatem prac komisji pod przewodnictwem płk. Kazimierza Jankowskiego był *Projekt ustawy karnej wojskowej*⁸⁷. Głównym referentem tego projektu był właśnie płk Kryspin Mioduski, będący wówczas zastępcą prezesa Izby Wojskowej Sądu Najwyższego gen. Kazimierza Jankowskiego⁸⁸.

Projekt Mioduskiego koncentrował się wokół dwóch założeń. Pierwszego, polegającego na ograniczeniu do zupełnego minimum przepisów specjalnych dla stosunków wojskowych, co w konsekwencji oznaczało integrację przepisów prawa karnego wojskowego z prawem karnym powszechnym. Drugiego, zawężenie odpowiedzialności karnej, na rzecz społecznego, a w warunkach wojskowych, dyscyplinarnego reżimu odpowiedzialności⁸⁹. W kontekście dokonań Kryspina Mioduskiego na polu kodyfikacji prawa karnego szczególne znaczenie ma systematyka „Lex Jankowski”. Zawierała ona bowiem część poświęconą zagadnieniom ogólnym (dział I „Przepisy ogólne” art. 1–16) oraz dział II „Przestępstwa wojskowe”, obejmujący następujące podrozdziały: „Przestępstwa przeciwko obowiązkowi wojskowemu” (art. 17–26); „Przestępstwa przeciwko karności” (art. 27–37); „Przestępstwa przeciwko wojskowym obowiązkom służbowym” (art. 38–48); „Przestępstwa przeciwko mieniu wojskowemu” (art. 49–53); „Przestępstwa przeciwko szczególnym obowiązkom wojskowym na polu walki” (art. 54–60); „Inne przestępstwa czasu wojny” (art. 61–69)⁹⁰.

Pułkownik Mioduski zaangażował się również w prace kodyfikacyjne prowadzone nad kodeksem karnym z 1969 r. Był on jednym z trzech – obok Igora Andrejewa i Jerzego Bafii – referentów projektu tego kodeksu⁹¹. Do niego należało m.in. przygotowanie systematyki części szczególnej projektu. Było to skomplikowane choćby z uwagi na problem usytuowania w jej ramach przestępstw przeciwko własności społecznej. Względy natury

⁸⁵ K. Gutager, *O nowym projekcie wojskowych przepisów karnych – mówi prezes Izby Wojskowej Sądu Najwyższego płk Kazimierz Jankowski*, „Żołnierz Wolności” 16/17.02.1963, nr 40, s. 1.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ Projekt ustawy karnej wojskowej (opracowany przez Zespół powołany przez Ministra Obrony Narodowej). Dodatek do „Wojskowego Przeglądu Prawniczego” nr 1 z 1963 r., s. 3–15 (dalej: Projekt ustawy karnej wojskowej...).

⁸⁸ K. Gutager, *O nowym projekcie wojskowych...*, *op. cit.*, s. 1.

⁸⁹ Szerzej zob. T. Szczygiel, „Lex Jankowski”, czyli mało znany projekt wojskowego prawa karnego materialnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2018, nr 4, s. 77–84.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 76.

⁹¹ I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 6.

legislacyjnej i dogmatycznej przemawiały za ich łącznym traktowaniem z zamachami na własność prywatną. Argumenty natury ideologiczno-politycznej przemawiały za odrębnym uregulowaniem, które podkreślałoby znaczenie prawnokarnej ochrony w tym zakresie. Pułkownik Mioduski przedstawił swoją propozycję na posiedzeniu 29 kwietnia 1966 r.⁹² Z poniższego zestawienia wynika, że ostatecznie przyjęta systematyka części szczególnej kodeksu karnego z 1969 r. czerpała z tzw. Lex Jankowski oraz projektu K. Mioduskiego przedstawionego na posiedzeniu Zespołu Prawa Karnego Materialnego w kwietniu 1966 r.

Tabela nr 1. Systematyka przepisów prawa karnego wojskowego i powszechnego autorstwa płk. K. Mioduskiego w zestawieniu z systematyką kodeksu karnego z 1969 r.

„Lex Jankowski” z 1963 r. autorstwa K. Mioduskiego	Projekt części szczególnej kodeksu karnego autorstwa K. Mioduskiego z 26 kwietnia 1966 r.	Systematyka kodeksu karnego z 19 kwietnia 1969 r.
1. Dział I „Przepisy ogólne” art. 1–16); 2. Dział II „Przestępstwa wojskowe” obejmujący: 2.1 „Przestępstwa przeciwko obowiązkowi wojskowemu” (art. 17–26); 2.2 „Przestępstwa przeciwko karności” (art. 27–37); 2.3 „Przestępstwa przeciwko wojskowemu obowiązkowi służbowemu” (art. 38–48); 2.4 „Przestępstwa przeciwko mieniu wojskowemu” (art. 49–53); 2.5 „Przestępstwa przeciwko szczególnym obowiązkom wojskowym na polu walki” (art. 54–60); 2.6 „Inne przestępstwa czasu wojny” (art. 61–69).	1. Rozdział XVIII – Przestępstwa przeciwko Państwu; 2. Rozdział XIX – Przestępstwa przeciwko systemowi gospodarczemu PRL (tzw. aferowe, wielkie zagarnięcie itp.); 3. Rozdział XX – Przestępstwa przeciwko pokojowi i ludzkości; 4. Rozdział XXI – Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w ruchu drogowym; 5. Rozdział XXII – Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu; 6. Rozdział XXIII – Przestępstwa przeciwko wolności i godności; 7. Rozdział XXIV – Przestępstwa przeciwko rodzinie i młodzieży;	1. Rozdział XIX – Przestępstwa przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; 2. Rozdział XX – Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz bezpieczeństwu w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym; 3. Rozdział XXI – Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu; 4. Rozdział XXII – Przestępstwa przeciwko wolności; 5. Rozdział XXIII – Przestępstwa przeciwko obyczajności;

⁹² Protokół ZPKM przy MS z 22 kwietnia 1966 r. (K. Kod. 145/104/1/66), s. 2–3 – AAN.MS.sygn. 285/1/438.

	8. Rozdział XXV – Przestępstwa przeciwko innym prawom osobistym obywatela; 9. Rozdział XXVI – Przestępstwa przeciwko mieniu (łącznie indywidualne i społeczne); 10. Rozdział XXVII – Przestępstwa gospodarcze; 11. Rozdział XXVIII – Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych; 12. Rozdział XXIX – Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości; 13. Rozdział XXX – Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu obrotu prawnego; 14. Rozdział XXXI – Przestępstwa naruszenia tajemnicy; 15. Rozdział XXXII – Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu; 16. Rozdział XXXIII – Przestępstwa przeciwko obowiązkowi odbywania służby wojskowej²³.	6. Rozdział XXIV – Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej; 7. Rozdział XXV – Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece I młodzieży; 8. Rozdział XXVI – Przestępstwa przeciwko wyborom; 9. Rozdział XXVII – Przestępstwa przeciwko prawom pracownika; 10. Rozdział XXVIII – Przestępstwa przeciwko wolności sumienia I wyznania; 11. Rozdział XXIX – Przestępstwa przeciwko mieniu; 12. Rozdział XXX – Przestępstwa gospodarcze; 13. Rozdział XXXI – Fałszowanie pieniędzy, papierów wartościowych, znaków urzędowych i narzędzi pomiarowych; 14. Rozdział XXXII – Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych; 15. Rozdział XXXIII – Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości; 16. Rozdział XXXIV – Przestępstwa naruszenia tajemnicy państwowej I służbowej;
--	--	--

²³ Protokół ZPKM przy MS z 22 kwietnia 1966 r. (K. Kod. 145/104/1/66), s. 2–3 – AAN.MS. sygn. 285/1/438

		17. Rozdział XXXV – Przestępstwa przeciwko dokumentom; 18. Rozdział XXXVI – Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu; 19. Rozdział XXXVII – Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy; 20. Rozdział XXXVIII – Przestępstwa przeciwko obowiązkowi pełnienia służby wojskowej; 21. Rozdział XXXIX – Przestępstwa przeciwko zasadom dyscypliny woj- skowej; 22. Rozdział XL – Przestępstwa przeciwko zasadom postępowania z podwładnymi; 23. Rozdział XLI – Przestępstwa przeciwko zasadom obchodzenia się z uzbrojeniem i sprzętem wojskowym; 24. Rozdział XLII – Przestępstwa przeciw- ko zasadom pełnienia służby; 25. Rozdział XLIII – Przestępstwa przeciwko mieniu wojskowemu.
--	--	---

Źródło: Opracowanie własne.

V. Zakończenie

Losy pułkownika Kryspina Mioduskiego pokazują, że dla prawnika w wojsku powojenna rzeczywistość w Polsce nie była łatwa. Praca w organach wymiaru sprawiedliwości okresu stalinowskiego oznaczała *de facto* zaangażowanie się w funkcjonowanie aparatu represji. W przypadku

Kryspina Mioduskiego przeanalizowane dokumenty wskazują, że z jednej strony był on jednym z jego istotnych funkcjonariuszy, który – jak to stwierdziła tzw. Komisja Mazura – sprzeniewierzył się godności sędziego, a z drugiej jednak nie można powiedzieć, że był on ideologicznie i politycznie „pewny”. Był to niewątpliwie rezultat jego klasycznego – przedwojennego – wykształcenia prawniczego oraz wpływu środowiska rodzinnego. Władza ludowa jednak tolerowała ten fakt, albowiem ideologicznie i politycznie pewnych kadr nie posiadała.

Orzecznictwo autorstwa Kryspina Mioduskiego oraz jego publikacje, krytykowane na łamach WPP, dowodzą dobitnie, że był bardzo dobrym prawnikiem, któremu trudno przychodziło „dostosowywanie się” do nowych realiów politycznych. Jak to bowiem obrazowo stwierdził płk Jan Mitek, Kryspin Mioduski przeszedł w tym aspekcie długą drogę. W końcu jednak to nastąpiło, zapewne po swoistym ultimatum Wilhelma Świątkowskiego. Nie bez wpływu na tę sytuację pozostawała na pewno jego sytuacja rodzinna. Pułkownik miał na utrzymaniu żonę i dwoje dzieci. Otrzymywał pomoc materialną od ojca. Najwyraźniej pobory, jakie otrzymywał, nie zaspokajały jego potrzeb. Przyjął zatem w mojej ocenie postawę konformistyczną, której jednak nie można tolerować wśród osób sprawujących wymiar sprawiedliwości, i to niezależnie od sytuacji politycznej. Jest to jednak jaskrawy dowód, jak trudna sytuacja finansowa i rodzinna może negatywnie wpływać na osoby wchodzące w skład wymiaru sprawiedliwości.

Walory pułkownika Kryspina Mioduskiego jako prawnika były doceniane, nie tylko poprzez kolejne awanse, ale przede wszystkim w postaci jego zaangażowania w prace nad kodyfikacją prawa karnego wojskowego i powszechnego lat 60. XX wieku w Polsce. Był w końcu jednym z trzech referentów kodeksu karnego z 1969 r. oraz cenionego komentarza do niego, który napisał wraz z Jerzym Bafią i Mieczysławem Siewierskim⁹⁴. Trafna wydaje się zatem ocena zawarta w jednej z opinii służbowych, że obok płk. Włodzimierza Winawera był on jednym z najbardziej wartościowych przedstawicieli wojskowego środowiska prawniczego powojennej Polski. W odróżnieniu jednak od tego ostatniego nie padł on ofiarą antysemityzmu, dlatego mógł pełnić dalej swoje funkcje w ramach służby sprawiedliwości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

⁹⁴ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny – Komentarz*, Warszawa 1971.

A B S T R A C T

The work presents – in three areas – the figure of Colonel Kryspin Mioduski, one of the leading military lawyers of the early days of the People's Republic of Poland.

The first area includes his work in the bodies of the military justice system (prosecutor's office and courts), as well as – after 1962 – in the Supreme Court. Considerations in this regard include not only the path of the colonel's subsequent promotions but above all the controversy related to his departure from the military judiciary in the mid-1950s. Moreover, this part of the work indicates a clear conflict between Col. Mioduski and the ideologically correct role models of his superiors.

The second area presents the contribution of Col. K. Mioduski as a judge of the Supreme Court to the development of court jurisprudence and the science of criminal law. It highlights primarily those decisions in which he participated as the sole rapporteur. In terms of scientific publications, those that were controversial were published.

The third analyzed area of the colonel's activity presents his involvement in the legislative work of post-war Poland. Kryspin Mioduski was also involved in codification work in criminal law, including as part of the Substantive Criminal Law Team of the Codification Commission 1964–1969, which developed the draft of the 1969 Penal Code.

Keywords: Polish People's Republic, Kryspin Mioduski, justice, army

Bibliografia

Literatura

- Andrejew I., Świda W., Wolter W., *Kodeks karny z komentarzem*. Warszawa 1973.
- Gutager K., *O nowym projekcie wojskowych przepisów karnych – mówi prezes Izby Wojskowej Sądu Najwyższego płk Kazimierz Jankowski*, „Żołnierz Wolności” 16/17.02.1963, nr 40.
- Kania L., *Generalicja wojskowej służby sprawiedliwości II Rzeczypospolitej (1918–1945)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2002, nr 3.
- Kania L., *Słownik biograficzny oficerów-audytorów służby sprawiedliwości Wojska Polskiego 1914–1945*, cz. 1 i 2, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2003, nr 4 i 2004 nr 3–4.
- Kania L., *Służba sprawiedliwości w Wojsku Polskim 1795–1945. Organizacja – Prawo – Ludzie*, Siedlce 2015.
- H. Kowalska, *Sąd Marynarki Wojennej w Gdyni – wybrane sylwetki sędziów, którzy dopuścili się zbrodni sądowych*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2022, t. 21, z. 2.
- Maksimiuk D., *Rozliczanie stalinizmu na fali „odwilży” 1956 roku. Dokumenty archiwalne dotyczące odpowiedzialności sędziów i prokuratorów wojskowych za łamanie praworządności w latach 1948–1954*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2010, t. 9.
- Mioduski K., *Art. 7 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1947, nr 4.
- Mioduski K., *Společné nebezpečí činu jako záležitost terminologie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1955, nr 3, s. 16.
- Projekt ustawy karnej wojskowej (opracowany przez Zespół powołany przez Ministra Obrony Narodowej). Dodatek do „Wojskowego Przeglądu Prawniczego” nr 1 z 1963 r.
- Stan nauki prawa karnego. Konferencja teoretyków i praktyków prawa karnego. Materiały z prac przygotowawczych do I Kongresu Nauki Polskiej*. Warszawa 1950.
- Szczygieł T., *„Lex Jankowski”, czyli mało znany projekt wojskowego prawa karnego materialnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2018, nr 4.
- Szwagrzyk K., *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956*, Kraków–Wrocław 2005.
- Tarnowski A., *Geneza nowego polskiego ustawodawstwa wojskowego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1945, nr 1.
- W.S., *Pułkownik w St. Spoczyнку Dr Kryspin Mioduski*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1987, nr 2, s. 234.
- M. Zaborski, *„Hycle od sprawiedliwości socjalistycznej” – Otwarte zebra-*

nie Podstawowej Organizacji Partyjnej PZPR przy Izbie Adwokackiej w Warszawie 26 i 30 października 1956 r. Część II: Dokumenty, „Głos Prawa” 2021, t. 4, nr 2 (8), poz. 23.

Źródła archiwalne

Instytut Pamięci Narodowej (dalej. IPN), Ministerstwo Obrony Narodowej (dalej. MON), Teczka akt personalnych żołnierza pułkownik Mioduski Kryspin, sygn. IPN BU 2174/8188.

IPN, Naczelną Prokuraturą Wojskową w Warszawie 1946–1990[2003], Akta komisji tom 6. Sprawozdanie Komisji dla zbadania odpowiedzialności byłych pracowników Głównego Zarządu Informacji, Naczelnej Prokuratury Wojskowej i Najwyższego Sądu Wojskowego do roku 1956, sygn. IPN BU 0874/1/6).

Oświadczenie Kryspina Mioduskiego, s. 42–43 (IPN, MON, Akta komisji tom 1. Badanie odpowiedzialności byłych pracowników Głównego Zarządu Informacji, Naczelnej Prokuratury Wojskowej i Najwyższego Sądu Wojskowego do roku 1956, sygn. IPN BU 0874/1/1).

Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Akta gen. Tadeusza Pióro, sygn. 46/12.

Protokół ZPKM przy MS z dnia 22 kwietnia 1966 r. (K. Kod. 145/104/1/66), s. 2–3 – AAN. MS. sygn. 285/1/438.

Protokół posiedzenia niejawnego Najwyższego Sądu Wojskowego z dnia 4 marca 1957 r., Znak akt Żo. 6/56 (IPN BU 00161/158).

Postanowienie NSW 28 maja 1957 r., Znak akt. Żo. 6/56 (IPN BU 00161/158).

Protokół posiedzenia niejawnego Najwyższego Sądu Wojskowego z 14 września 1954 r., w składzie płk Kryspin Mioduski, ppłk Feliks Aspis i ppłk Teofil Karczmarsz (Nr Cs.T. 11/54) – IPN BU 765/110.

Akty prawne

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1928 r. Nr 33, poz. 313).

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. z 1944 r. Nr 6, poz. 27).

Dekret z dnia 23 czerwca 1945 r. Kodeks Wojskowego Postępowania Karnego (Dz.U. z 1945 r. Nr 36, poz. 216).

Orzeczenia

Postanowienie SN z 8 grudnia 1962 r., Rw 1238/62 (Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa, dalej. OSNKiW 9/1963).

Postanowienie SN z 31 stycznia 1963 r., Rw 1481/62, OSNKiW 2/1964.
Postanowienie SN z 9 kwietnia 1963 r., Rw 315/63, OSNKiW 10/1963.
Postanowienie SN z 19 kwietnia 1963 r., N 18/63, OSNKiW 11/1963.
Postanowienie SN z 11 sierpnia 1967 r., Rw 701/67, OSNKiW 12/1967.
Uchwała Całej Izby Wojskowej z 30 października 1967 r., U 3/67, OSNKiW 1/1968.
Postanowienie SN z 9 listopada 1967 r., Rw 1043/67, OSNKiW /1968.
Postanowienie SN z 22 lutego 1968 r., Rw 93/68, OSNKiW 6/1968.
Wyrok SN z 30 grudnia 1971 r., III KR 207/71, OSNKiW 4/1972.
Uchwała składu 7 sędziów SN z 2 marca 1972 r., VIKZP 5/71, OSNKiW 4/1972.
Wyrok SN z 20 listopada 1972 r., III KR 209/72, OSNKiW 4/1973.
Wyrok SN z 5 stycznia 1973 r., III KR 258/72, OSNKiW 7–8/1973.
Wyrok SN z 13 kwietnia 1973 r., III KR 39/73, OSNKiW 1/1974.
Wyrok SN z 20 sierpnia 1973 r., III KR 172/73, OSNKiW 1/1974.
Postanowienie SN z 2 marca 1974 r., III KR 47/74, OSNKiW 2/1974.
Wyrok z 26 września 1974 r., III KR 105/74, OSNKiW 12/1974.
Uchwała składu 7 sędziów SN z 18 października 1974 r., VI KZP 27/74, OSNKiW 2/1974.
Postanowienie SN z 28 grudnia 1974 r., III KZ 245/74, OSNKiW 2/1975.

Źródła internetowe

Michał Żymierski 1890–1989 <<https://dzieje.pl/ksiazki/michal-zymierski-1890-1989>> [dostęp: 24.05.2024].

Tabele

Tabela nr 1. Systematyka przepisów prawa karnego wojskowego i powszechnego autorstwa płk. K. Mioduskiego w zestawieniu z systematyką kodeksu karnego z 1969 r.

I. Informacje dla autorów i recenzentów

1. „Wojskowy Przegląd Prawniczy” przyjmuje do publikacji artykuły, materiały szkoleniowe i glosy o tematyce prawnej i dotyczące wojskowości, w szczególności z zakresu: międzynarodowego prawa humanitarnego, terroryzmu, cyberterroryzmu, cyberprzestępczości, bezpieczeństwa międzynarodowego, narodowego i wewnętrznego, obronności, jak również artykuły historyczne o tematyce prawnej i wojskowej.
2. Materiały należy przysyłać na adres e-mail: redakcja.pk.wpp@prokuratura.gov.pl.
3. Redakcja prosi o nadsyłanie materiałów przeznaczonych do publikacji wyłącznie w formie elektronicznej w edytorze Word, dla następujących ustawień: marginesy standardowe, czcionka Times New Roman w rozmiarze 12 (dla przypisów dolnych 10), interlinia 1,5 wiersza.
4. Ramy artykułu nie powinny przekraczać 25 stron znormalizowanego tekstu, a pozostałych opracowań – 10 stron.
5. Na pierwszej stronie należy zamieścić: imię i nazwisko autora (autorów), tytuł pracy, krótkie (kilkudzaniowe) streszczenie ujmujące główne tezy opracowania. Należy dołączyć tłumaczenie tytułu i streszczenia (2–3 zdania) w języku angielskim.
6. Nie należy dołączać streszczeń do materiałów innego rodzaju (glos, recenzji, sprawozdań).
7. Na końcu pracy należy podać: adres (adresy) autora (autorów), nr telefonu, adres e-mail, a także informacje o statusie profesjonalnym autora (autorów), z wyszczególnieniem posiadanych tytułów naukowych, nazwy instytucji zatrudniającej oraz zajmowanego stanowiska. Od doktorantów i aplikantów wymagana jest opinia dotycząca wartości merytorycznej przedstawionego artykułu – rekomendacja opiekuna naukowego i odpowiednio zawodowego.
8. W przypadku asesora oraz asystenta prokuratora oczekuje się rekomendacji kierownika jednostki organizacyjnej, a asystenta sędziego – przewodniczącego wydziału.

9. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania w nadesłanych materiałach zmian tytułów, skrótów, poprawek stylistyczno-językowych oraz innych przeróbek technicznych.
10. Redakcja przyjmuje prace dotychczas niedrukowane, a niezamówione materiały zwraca wyłącznie na życzenie autora (autorów).

Zasady recenzowania

Wszystkie materiały publikowane w czasopiśmie podlegają ocenie recenzentów. Recenzentowi nie przekazuje się informacji o autorze materiału przekazanego w celu sporządzenia recenzji. Autor ma prawo zapoznać się z treścią recenzji. Nazwiska recenzentów poszczególnych materiałów nie są ujawniane.

Recenzja przedstawiana jest redakcji w formie pisemnej i elektronicznej, w terminie 1 miesiąca od otrzymania materiału przez recenzenta. Termin ten w uzasadnionych wypadkach może zostać przedłużony w uzgodnieniu z Redaktorem Naczelnym „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”. Przekroczenie wskazanego terminu może skutkować powierzeniem sporządzenia recenzji innej osobie wskazanej przez Redaktora Naczelnego.

Recenzja powinna zawierać jednoznaczny wniosek recenzenta dotyczący dopuszczenia materiału do publikacji lub jego odrzucenia. W przypadku zasugerowania przez recenzenta poprawek, warunkiem przyjęcia materiału do publikacji jest ich uwzględnienie przez autora tekstu.

W recenzji należy przedstawić główne tezy recenzowanego materiału.

Merytoryczna ocena recenzowanego tekstu powinna uwzględniać wartość tekstu, a w szczególności przydatność poruszanej w nim tematyki dla potrzeb praktyki i zgodności tekstu z profilem wydawniczym „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”, poprawność logiczną wywodów, sposób przedstawiania poglądów własnych autora oraz poprawność wykorzystania przywołanych w tekście poglądów doktryny i judykatury.

Formalna ocena recenzowanego tekstu powinna obejmować poprawność językową i redakcyjną tekstu oraz wskazywać, czy nadesłany tekst odpowiada wymogom stawianym przez redakcję „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”. Zauważone błędy i poprawki w tym zakresie należy wskazać w recenzji.

Ostateczną decyzję o przyjęciu materiału do publikacji bądź jego odrzuceniu podejmuje Redakcja.

Lista recenzentów współpracujących z czasopiśmie zamieszczana jest na stronie internetowej Prokuratury Krajowej, w zakładce „Wojskowy Przegląd Prawniczy” i podlega corocznej aktualizacji.

Zapobieganie przypadkom ghostwriting i guest authorship

Redakcja podejmuje działania zapobiegające przypadkom *ghostwriting* (osoba wniosła istotny wkład w powstanie publikacji, bez ujawnienia swojego udziału jako jeden z autorów) oraz *guest authorship* (osoba jest wymieniana jako autor lub współautor publikacji, choć jej udział w powstaniu tekstu jest znikomy lub w ogóle nie miał miejsca) poprzez zobowiązanie autora lub współautorów składających materiał do redakcji do procentowego określenia swojego wkładu w powstanie publikacji, a także poinformowania redakcji o źródłach finansowania badań, których wyniki zostały przedstawione w utworze.

II. Informacje dla czytelników

Minister Nauki komunikatem z 5 stycznia 2024 r. ogłosił wykaz czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych. W wykazie pod pozycją 32218 umieszczony został „Wojskowy Przegląd Prawniczy”. Czasopismo uzyskało **40 pkt**.

NAKLAD 200 EGZ.